KOŠLJUN

KOD PUNTA NA OTOKU KRKU

22500

O. Teofil dr Velnić

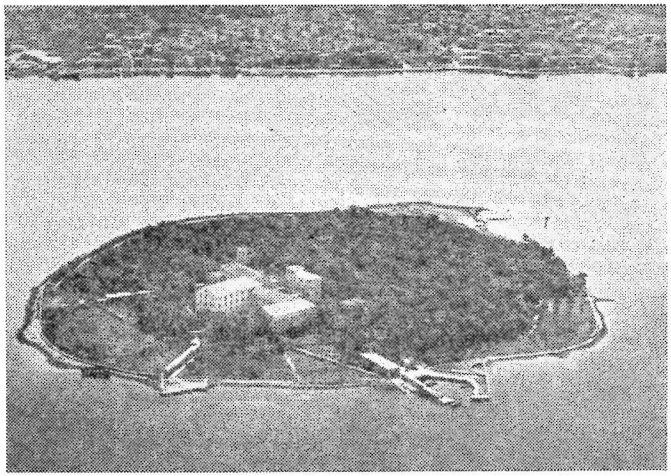

KOŠLJUN

KOD PUNTA NA OTOKU KRKU

Kulturno - povijesni prikaz

Dozvoljava tiskanje:
FRANJEVAČKI PROVINCIJALAT — ZADAR
Br. 662/66 - 21. IX 1966.

BISKUPSKI ORDINARIJAT — PAZIN
Br. 201/66 - 26. IX 1966.

Napisao i odgovara:
O. TEOFIL dr VELNIĆ Pazin Vl. Nazora 16

Izdao:
SAMOSTAN KOŠLJUN — p. PUNAT

Tisak: „Tipografija" Đakovo — 1966

Uspomeni
Dra MIHOVILA PLEŠE
velikog dobrotvora
samostana
na
KOŠLJUNU

MJESTO PREDGOVORA

Krasan i uvijek zelen otočić Košljun po svojoj prošlosti i prirodnim ljepotama nema na daleko sebi ravna. On je prirodna, kulturna oaza sjevernog Jadrana. Stoga ga ljeti posjećuju brojni domaći i strani turisti. Svi se zanimaju za njegovu prošlost i sadašnjost.

Svrha ovih crtica o Košljunu jest da njegovim posjetiocima dadu odgovor na sva pitanja što ih mogu zanimati u vezi s njime.

Već šezdeset godina poznam Košljun, pratim njegov razvoj i zanimam se za njegovu prošlost. Na njemu sam boravio punih dvanaest godina. Posljednjih 20 godina provodim na njemu svakog ljeta mjesec kolovoz. To spominjem kako bi cijenjeni čitalac vidio da mi je Košljun — kao i sve na njemu — dobro poznat.

U pogovoru, na kraju ove knjižice, navest ću izvore kojima sam se služio kod pisanja ovog prikaza. O davnim događajima koji nam nisu ostavili pisanih svjedočanstava ili do nas nisu dospjeli donosim svoje mišljenje koje ne isključuje i neko drugo rješenje. Svoje mišljenje nastojim obrazložiti ako ne sigurnošću a onda barem mogućnošću.

U prikazivanju događaja slijedio sam uglavnom hronološki red, ali negdje to nije bilo moguće bez povrede logičkog reda. Tako govoreći o crkvi, navodim sve što je s njom u vezi od najstarijih vremena do danas kao: zvonik, klaustar, kapelice po šumi kao sakralne građevine. Isto tako govoreći o samostanu, spominjem sve ono što se odnosi na nj.

Neke stvari nisu naročito važne, ali ih ipak donosim jer su u vezi s Košljunom. Neka bi mjesta trebalo razjasniti bilješkama na dnu stranice, no kako one kod čitanja smetaju, to sam odmah u tekstu razjasnio ako je to trebalo.

Nadam se da će čitatelj kao i posjetilac Košljuna naći u ovoj knjižici sve što želi znati o tom otočiću koji ima tako lijepu prirodu i kulturnu prošlost.

Pisac

I. OTOČIĆ KOŠLJUN

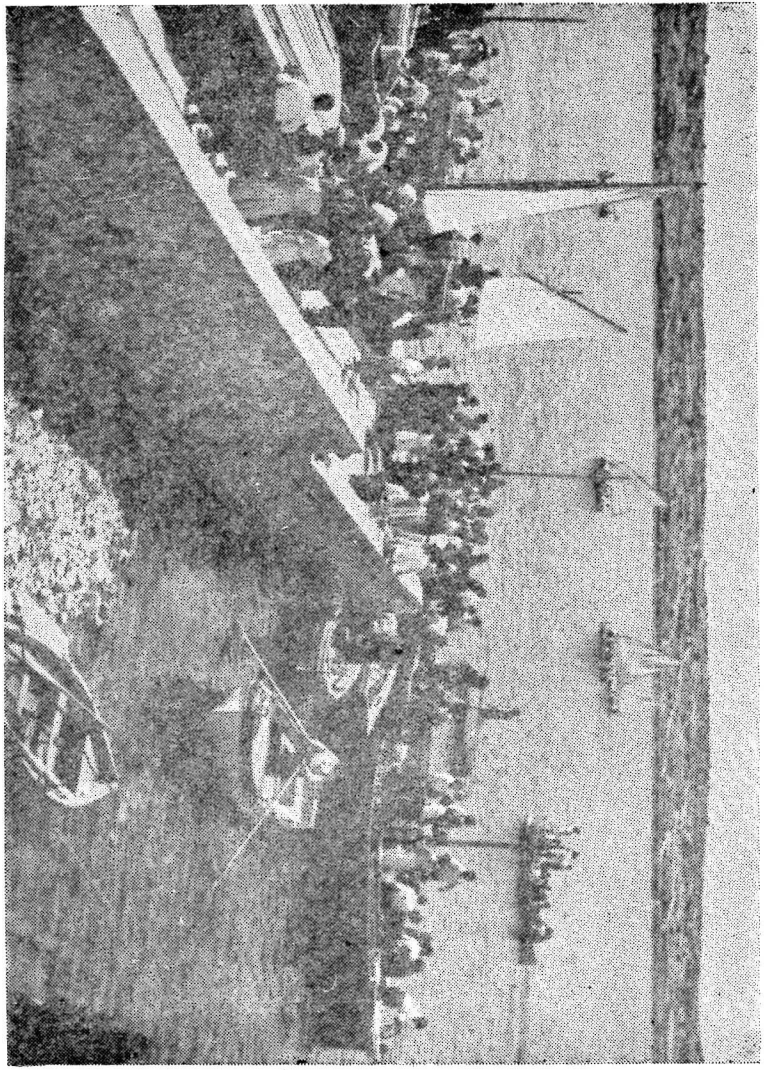

Štovatelji sv. Antuna na Košljunu

1. NAZIV KOŠLJUN

U starim se listinama koje se čuvaju u košljunskom samostanskom arhivu Košljun naziva: Castillio, Castellio, Castiglion (1481), Cassglion (1504), Cossgliun, Cassion, Cursion, Corsion (1520). Svi ti nazivi potječu od latinske riječi castellum koja je deminutiv od castrum što znači tabor, utvrđeno mjesto.

Poslije propasti Zapadno-rimskog carstva (467) prelazi latinski jezik u romanske tj. u latinsko-pučke jezike. Taj se jezik na Krku zvao vejotski jer je grad Krk (Veglia) bio njegov predstavnik. Prema tome možemo kazati: naziv KOŠLJUN dolazi od latinske riječi castellum preko vejotskog naziva Cossgliun što označuje: malo utvrđeno mjesto.

Držimo naime da je Košljun u rimsko doba pripadao nekom imućnijem građaninu drevnog grada Curicum, današnjeg Krka. On je na Košljunu imao zaselak, ljetnikovac (villam rusticam) koji je zbog svoje osamljenosti barem nekako trebao biti utvrđen zbog opasnosti od morskih gusara. Zbog toga se zaselak nazvao Castellum, a po njemu i cijeli otočić.

To nam potvrđuju i dva rimska nadgrobna stećka (cippusi) koji se nalaze u malom košljunskom lapidariju.

Manji je postavio Eutih (Srećko) svojoj vrijednoj ženi Primuli. Drugi veći je postavio Lucius Lurius Ursus (Medo) svojoj veoma vrijednoj ženi Sekundi i potomcima.

Natpisi glase:

a. D. M.
PRIMULAE
EVTICHES
CONIUGI
MERENTI

b. D. M.
P. Q. F. SE
GVNDAE
L. LVRIV
S VRSVS
CONIUGI
B. M.

Kratice: D. M. = DIIS MANIBUS = kućnim bogovima posvećeno da čuvaju grob od oskvrnuća.
P. Q. F. = POSTERISQUE FECIT = i potomcima postavi
L. = LVCIVS = Lucije
B. M. = BENE MERENTI = veoma vrijednoj

Veći stećak bio je do g. 1906. na pročelju crkve i služio je za podnožje malenom željeznom križu, ali, jer se kamen počeo izjedati, prijetila je pogibao da padne. Stoga je zamijenjen drugim podnožjem. Crkva je bila dograđena 1523., pa je od tog vremena i taj stećak bio na njenom pročelju. Oba su stećka jednostavna, pa ne možemo držati da su na Košljun doneseni izvana kao neka rijetkost. Oni nam onda svjedoče da je Košljun u rimsko doba barem povremeno bio nastanjen. Kasnije ćemo još vidjeti da i jedan isječak starog zida podsjeća na rimsko doba.

Na naziv Košljun — s nekim varijacijama u izgovoru — nailazimo i na drugim mjestima po

otocima sjevernog i srednjeg Jadrana. Poslije već spomenute propasti Zapadno-rimskog carstva podizali su Romani po našim stranama male utvrde za obranu od morskih gusara. Nazivali su ih castilliones (male utvrde). Hrvati su kasnije te nazive u izgovoru izmijenili i pretvorili u toponime, tj. u nazive predjela ili su ih posve pohrvatili kao: Gradac, Gradina, Gračišće, Stražišće, Stražnica i sl.

Toponim Košljun (u izgovoru Kašljin) nalazimo na Rabu blizu Barbata gdje je u XI st. bio benediktinski samostan. Drugi Kašljin je također na Rabu na putu od Lopara prema Supetarskoj Dragi. Zapadna luka mjesta Pag zove se Košljun. Na istom otoku Košljun je i naziv za jedan brežuljak blizu mjesta Caske (stare Cissae). Na otoku Ižu postoji Kazljin. Na Šolti nalazi se Kašljun. Ispod splitskog Marjana istočno od Oceanografskog instituta a zapadno od Kašteleta zove se jedna morska uvalica kao i glavica blizu nje Kašjun (Košljun), u pučkom govoru Kašun. Pa i na Krku uz naš Košljun nalazi se blizu Vrbnika humak Kastrilj.

Iz navedenoga je jasno da Košljun nije neki neobičan naziv. Zna se kako je nastao i što znači. Njegov hrvatski naziv je Košljun, latinski Castellio — onis, talijanski Cassione.

2. POSTANAK KOŠLJUNA

Nutarnja se vruća zemaljska masa (magma) polako ohlađuje i steže. Ispod vanjske tvrde kore (litosfere) nastaju praznine. Vanjska se onda kora uslijed težine nabire. Dosljedno negdje se spušta, negdje opet nadiže. Nastaju orogenetski i njima protivni epirogenetski pokreti. Prvi nastaju gore (oros = uzvisina, brdo), a drugi poplavljuju spuštene nizine morem (epirrein = razliti se).

Istočna obala Jadrana u veoma dalekoj geološkoj prošlosti digla se iz mora. To dokazuju naše gore i brda bilo na kopnu (Velebit, Dinare) bilo na otocima sa svojim vapnencem i okameninama morske faune.

Poslije dugog razdoblja stala se istočna obala Jadrana spuštati u more, a zapadna (talijanska) dizati. To spuštanje naše obale (epirogeneza) veoma je polagano. Traje već više stotina hiljada godina. Pred tim spuštanjem naši su otoci bili spojeni s kopnom. To nam dokazuju okamenjene kosti izumrlih životinja kojih ostatke nalazimo i na kopnu i na otocima Lošinju, Ižu, Visu, Hvaru. Onamo su dospjele dok su otoci bili još spojeni s kopnom.

Na dokaze epirogenetskog spuštanja naše obale u historijsko doba nailazimo na više mjesta. Tako npr. prvotno tlo današnje porečke katedrale koja je sagrađena u VI stoljeću danas je stalno pod morem, drugo tlo povremeno dolazi pod more, pa zato ima sada treće podignuto tlo. Blizu Umaga u Istri bio je još u V — VI stoljeću obitavan grad Sipar. Dio je grada u ruševinama još na obali, a drugi je zaronio 4 do 5 m pod more. Danas ronioci — amateri vade odozdo razne predmete. Dio Briona spušta se također u povijesno vrijeme pod more. Ostaci nekih zgrada Epidaura (današnjeg Cavtata) vide se ispod morske razine.

To spuštanje naše obale nije svuda i uvijek jednako. Ono zavisi od težine i tvrdoće zemaljske kore na pojedinim mjestima. U spuštene predjele nadire more, a od brda, gora, humaka nastaju brojni otoci od Trsta do Albanije i dalje u Jonskom i Egejskom moru.

Budući da je okolica Košljuna bila niža, došla je uslijed opisanog procesa pod more, a sadašnji je Košljun, jer je bio humak, postao otočić. Taj

je proces trajao kroz tisućljeća. Košljunska je draga mogla doduše nastati i naglo uslijed kakve kataklizme (potresa), ali u tom bismo slučaju imali barem na nekom mjestu drage poveće litice nastale naglim prelomom. Stoga je vjerojatnije da je spuštanje tla bilo polagano, a u nekim razdobljima možda i posve zaustavljeno. U tom spuštanju Košljunske drage ima oslon i stara predaja da se uski otvor drage (Buke) nekad mogao pregaziti.

3. PUČKA LEGENDA O POSTANKU KOŠLJUNA

Pučka se mašta ne obazire na znanstvene zakone i razloge kao ni na povijesne podatke. Ona sva pitanja rješava posve lako: prema nekoj prividnoj mogućnosti. Postanak Košljuna ona tumači ovako:

Sadašnja košljunska draga bila je nekoć veliko i lijepo polje koje je pripadalo dvojici braće. Jedan je od njih bio zdrav, a drugi slijep. Obojica su imala svoje zasebno gospodarstvo s okućnicom. Polje im je bilo zajedničko. Plodove su dijelili napola i to minom ili minicom (mjerom izdubenom u drvu, a držala je oko 10 kg). Kad su neke godine pšenicu poželi, ovršili i osušili na gumnu, reče zdravi brat slijepomu:

— Hajde, brate, da podijelimo ovogodišnju pšenicu, pa da znamo čije je što.

— Pa hajdemo, brate — odvrati slijepi brat. — S tvojim se prijedlogom posve slažem; ali kako ja ne vidim, a ti vidiš, dijeli ti što je i kako je pravo.

Zdravi brat ne odgovori ništa. Napuni minu pšenicom, sasipa je na stranu i reče:

— Ovo je moja prva mina, a sad ću napuniti minu za tebe, ali broji i ti mine da se ja ne pometem.

Međutim okrene minu, dno pokrije pšenicom i pruži bratu riječima:

— Dotakni se, brate, pšenice i uvjeri se da je mina puna.

Slijepi se brat dotakne prstima pšenice i uvjeri se da je mina puna pa reče:

—Ta, braca smo pa ne mogu ni posumnjati da nešto ne bi bilo u redu. Mjeri ti tako dalje da posao ide naprijed.

Kad su s mjerenjem već bili pri kraju, slijepi se brat slučajno približi mjeri koja je bila za njega, opipa je, zabode prst dublje i uvjeri se da je mina okrenuta i da ga brat grdno vara. Bolno jaukne i zavapi:

— Bože, ti me osveti!

U isti čas nasta velika tutnjava i šum vode: more provali silnom snagom kroz uska vrata — kroz Buku — i pokri dijelom plodno polje. Tako ostade sve do danas. A onaj dio polja na kojemu je bila kuća slijepog brata s vrtovima osta suh, more ga nije pokrilo. Kad je slijepi brat umirao, poklonio je sve svoje imanje fratrima da tu sagrade crkvu Svete Marije, da u njoj čuvaju njegov grob i mole za pokoj njegove duše.

Tako i danas puntarski brodari (prevozači) prikazuju postanak Košljuna i košljunske drage kad ljeti prevoze strance na Košljun. Ovi ih rado slušaju iako i jedni i drugi znadu da je to samo stara priča.

4. POSTANAK KOŠLJUNA U PJESMI

Na temelju navedene legende o postanku Košljuna spjevao je pjesnik **Hugo Badalić** 1866. god. dugu baladu od 335 stihova. Objelodanjena je među pjesnikovim „Izabranim pjesmama" (izdanje Matice Hrvatske, god. 1896. sv. 188—190).

Pjesnik se u svemu ne drži predaje već ju je djelomično izmijenio i proširio. Naslov je pjesme **„Braća ne-**

braća". Pjesma predstavlja majku trojice sinova od kojih je najmlađi Đuro. Majka voli najviše njega jer je slijep. Dva druga brata — Pero i Nikola — zavidni su i nastoje omrznuti Đuru pred majkom. To im i pođe za rukom. Jednoga dana opiju Đuru, iznesu na javnu cestu, u džep mu stave ključ od konobe, a prije toga otvore bačve da isteče vino. Osim toga sakriju i kućni sanduk s obiteljskim blagom. Zatim prikažu majci da se Đuro opio, o čemu se uvjerila i sama. Još su ga potvorili da je otvorio bačve i odnio sanduk s obiteljskim blagom. Majka im je povjerovala i pokarala Đuru zbog svega što je „počinio". Đuro dokazuje majci da to nije učinio on, nego braća kako bi ga kod nje omrazila. Majka ostaje kod svog uvjerenja, a tad Đuro zdvojno zavapi:

— Bože pravde i istine vječne,
Koji jedin ljudske tajne znadeš,
. . . . . .
Ti obori pravdu svrh nebesa
Ovog časa na grješničke duše:
Prokleto im ovog svijeta blago!

Kletva se odmah izvrši. Pjesma nastavlja:

— Al da vidiš čuda golemoga!
Zaurlao vjetar sa planina,
I nagoni oblačine crne:
Stade tutanj gromova nebeskih,
Sievaju iz oblaka munje,
I strijele udaraju žarke;
Zemljica se u stožeru trese
Zaljulja se, puče naokolo,
A navali uzburkano more,
Burne vale do nebesa valja,
Te poklopi i zemlje i kuću
I nebraću pokopa u sebi.
. . . . . .
Strepi Đurađ, na koljena pada,
I doziva milu majku svoju,
Al Đurđeve nema više majke:
Stvorila se ptica kukavica,
Kukajući lepršа po sobi.

Tužno trepti sinu oko glave,
Kano da ga hoće da poljubi,
Pa kukajuć izleti iz dvora.
Spozna Đurađ, što mu bi od majke,
Pa on trže svoje odijelo,
Smućen slazi sa tih pustih dvora,
Prsi bije, uzdišući šapće:
„Što ću samac na tome svijetu?"
Dohvati se svog zelenog gaja,
Dva je dana kajao grijehe,
A treći se prestavio danak,
I poleti Bogu u visine
Nevin patnik s ovoga svijeta. —

Slijede zatim stihovi kojima pjesnik završava:

— Vjekovi su uminuli mnogi,
Al i danas Košljun otok stoji
Sred sinjega hrvatskoga mora
I svjedoči ovu priču staru.
Gdje je bila kuća staričina,
Tu je crkva preblažene Djeve;
Pokraj crkve samostan je stari
Zadužbina hrvatskih knezova
Frankopana, živjela im slava,
A u njemu skromni redovnici
Poste, mole, milostinju dijele
I putnike dočekuju rado.
Gdje je Đurađ one noći tužne
Nasred druma bez svijesti ležo,
Tu je tjesno burno i tijesno
Boje ga se veliki brodovi
I ne mogu da u luku stignu.
Sva priroda lice izmijeni,
Samo osta onaj gaj zeleni,
Gdjeno se je prestavio Đurađ;
Al u gaju o Đurđevu danu
Tužno kuka sinja kukavica:
„Kuku majci bez čestite djece,
Teško bratu uz nebraću hudu".

Kad već govorimo o pjesničkom opisu postanka Košljuna, neka nam bude dopušteno donijeti još jedan kraći opis o istom predmetu. U sarajevskoj „Vrhbosni" god. 1896. objelodanio je veliki prijatelj Košljuna i čuveni glagoljaš

pop Vice Premuda iz Baške na Krku (1870—1944) svoje „Košljunske elegije" posvećene svome drugu iz djetinjstva O. Augustinu Juričiću. U trećoj elegiji u „Priči o Košljunu pjeva:

— Možeš li se o Košljunu
priči dosjetiti?
Što i pjesnik naš je vrli
u pjesmi iskiti.
Dvoje da je braće bila
krajina ta ciela. —
I kud more sada šumi;
ali pravog dijela
Ne davao brat svomu bratu'
što je sliepac bio,
Već bi njega krivom
mjerom
grdno prikratio.
Al se jadan donapokon
dosjeti on varki,
Tere mu se uzdah vinu
prema nebu žarki:
Da bi ono milostivo
pogledat ga htjelo!
Pa je nebo osvetilo
to bratsko nedjelo;
Jer proguta u čas more
bratovu baštinu,
A posred ko ubav otok
sliepčevo isplinu.
Vjerovo je ribar stari
u to, što kazivo,
Jer je puk naš bujne mašte
i vjeruje živo.
Bilo tako il drugako
nit je priči liepa.
Ona uči nas, da nije
Božja pravda sliepa!

5. KOŠLJUNSKA DRAGA

Obale otoka Krka koje mjere 190 km prilično su razvedene. Glavne su uvale: bašćanska, dobrinjska (Klimno), omišaliska, malinska i krčka. Posliednju čini djelomično i košljunska draga koju neki u novije vrijeme nazivaju puntarska draga. Ispravniji je naziv košljunska draga jer je Košljun dio drage, a i postojao je mnogo prije nego Punat. Košljunska se je draga usiekla duboko u kopno i više je nalik na jezero negoli na morski zaljev. S otvorenim morem — Kvarnerićem — povezuje je uski ulaz — Buka (bocca = usta) koja je široka 120 m, ali veoma plitka. U noviie vrijeme (1912 — 1913) Buka je umjetno produbljena da u Dragu mogu ulaziti i manji parobrodi.

Općenito je mišljenje da je preko Buke nekad bio most, latinski = pons — tis, talijanski = ponte, pa da je stoga mjesto nazvano Punat. Držimo da je to mišljenje neosnovano i krivo. Koliko nam je poznato, taj most ne

spominje nijedan stari pisac. Tko bi na onom mjestu tako izloženom buri i južnom vjetru podigao most, pogotovo kad on i ne bi imao naročite svrhe! Ne može se predmnijevati da bi „budna općina Krka" (vigilis Veglae communitas) podigla most od kamena ili drva na onom mjestu kojim bi nekoliko puta mjesečno prošao tek po neki pastir ili težak da skrati put samo 3 km koliko ima od Dunata do Buke. Da je na Buki bio most, morao bi put voditi od njega preko Prnibe u Krk. Trag tog puta ne vidi se. Za obranu pretpostavke o mostu pozivaju se neki na male ruševine zida uz obalu, pa i na neke drvene stupove pronađene u moru prigodom produbljivanja Buke (1912) kao i na prijašnji općinski pečat mjesta Punat koji je u svom polju imao sv. Mihovila Arkanđela kako stoji raširenim korakom na Prnibi i na protivnoj obali, dakle preko Buke.

Na to odgovaramo: Ruševine zida potječu najvjerojatnije od malih utvrda koje su branile ulaz u dragu. Na otoku je Krku bila dobro uređena stražarska služba koja je pazila s visoravni nad Baškom kad bi isplovile uskočke lađe iz Senja da plijene mletačke posjede. Iz vidnih mjesta — dimom po danu, vatrom po noći — javljali su stražari svim selima na otoku da budu spremni na obranu. Puntarima je bilo najlakše zaštititi se i spriječiti uskočkim lađama ulaz u dragu s utvrdama na Buki. — Nekoliko drvenih stupova nađenih u moru na Buki g. 1912. nije moglo nikako potjecati od tobožnjeg mosta. Pisac je ovih redaka vidio te stupove koji su još 1914. god. bili naslonjeni na sjeverozapadni zid župske kuće u Puntu. Bilo ih je do 7 visine oko 3 m, dok im je debljina bila obične grede — oko 20 cm. Na dnu su bili obloženi metalnim šiljkom da se mogu zabiti u morsko tlo. A nisu bili ni izjedeni od mora kao da bi dugo stajali u moru. Služili su očevidno da brodare upozore na pličine. Danas postoje građeni i željezni signali. Jednako kao i kod tumačenja postanka Košljuna pučka je mašta i ovdje odigrala svoju ulogu da protumači naziv Punat. Najnaravnije je bilo da to poveže s imaginarnim mostom na Buki. To je mišljenje dalo povoda i kasnijem općinskom pečatu s likom sv. Mihovila.

Naziv Punat dolazi doista od latinske riječi pons-tis (most) ili od talijanske riječi ponte, ali drugim putem. Ponte ili u običnom govoru »punat« znači debelu dasku kojom se s lađe prelazi na kopno. Ista riječ označuje pristanište produljeno u more. Takav mali gat ili mulić mogao je biti, a vjerojatno je i bio i s jedne i s druge strane na Buki. Takvo je pristanište za lađe bilo i na

mjestu današnjeg Punta. Držimo da su redovnici iz Košljuna češće dolazili na obalu ispod Treskavca. Da bi lađom mogli pristati, podigli su mali gat i zvali ga pons, ponte. Taj je naziv ostao i dalje dajući ime mjestu koje je tu nastajalo. Vremenom se riječ pons kao oznaka za gat romanizirala i pretvorila u vejotski deminutiv i nastala je riječ „puńcal". I danas zovu Puntari gat uz koji pristaje parobrod puńcal. — Malu ovu digresiju zaključujemo: naziv Punat dolazi, po našem mišljenju, od latinske riječi pons ili talijanske ponte jer je nastao na mjestu koje se je prije tako zvalo po pristaništu za lađe, a ne uslijed toga što bi bio most između Prnibe i suprotne obale.

Spominjući predjele oko košljunske drage, dolazi na prvo mjesto *Punat* koji se spominje već početkom XVI stoljeća (1535). God. 1561. spominje se crkvica sv. Andrije u Puntu u koju je dolazio svećenik iz Krka da dvaput mjesečno čita sv. Misu. God. 1760. imao ju Punat oko 500 stanovnika. Uz male seoske kućice mogao je i po neki bogatiji građanin iz Krka tu imati svoj zaselak. God. 1853. postaje Punat samostalna župa pa je prema tomu moralo dosta porasti pučanstvo. Prije I svjetskog rata brojilo je mjesto skoro 3000 stanovnika. Sada ih — uslijed raseljavanja — ima oko 1600. Ljeti se taj broj dolaskom turista podvostruči.

Nekad su se Puntari bavili uglavnom pomorstvom i obrađivanjem zemlje: lozom, maslinom, smokvama. Sada se uz brodogradnju na novom brodogradilištu bave ponešto obradom zemlje, a mnogi turizmom.

Iza Punta uz obalu dolazi *Kanajt* nazvan tako po trstici (canna = trstika) koja je tu rasla uz more. God. 1419. spominje se Kanajt kao malo naselje s crkvom sv. Petra. Krčki biskup Nosadino podigao je god. 1692. na Kanajtu kaštel, koji je bio više puta preuređivan, a posljednji put g. 1882. od biskupa Feretića. Biskup je Mahnić bio na Kanajtu podigao uzoran vinograd. Onamo su dolazili seljaci iz čitavog otoka da nauče kako treba cije-

piti i uzgajati američku lozu, poslije što je filoksera uništila staru domaću lozu. Sad je na Kanajtu uređeno ljetno oporavilište za djecu iz Skoplja.

Na dnu košljunske drage nalazi se *sv. Dunat* nazvan tako po staroj crkvici iz IX ili X stoljeća. Tu se križaju ceste prema Puntu, Korniću, Krku i Baški odnosno i Vrbniku. Prije I svjetskog rata bio je sv. Dunat prilično prometna luka za izvoz drva u Veneciju. Drva su se tovarila u malim svežnjićima (fasci). Od Buke do sv. Dunata zračna je udaljenost 3100 m. Time je označena duljina košljunske drage.

Iza sv. Dunata dolaze predjeli s krčko-romanskim (vejotskim) nazivima kao Valdižun, Valdidoka, Valdimora i sličnim. Ti su predjeli pripadali romanskom žiteljstvu gradića Krka pa su sačuvali svoje stare vejotske nazive.

Jugozapadni dio drage zatvaraju *Zampole*, tako nazvane po nekadanjoj crkvici sv. Pavla. Od Punta do Zampola ima oko 1800 m zračne udaljenosti. To je ujedno širina košljunske drage.

Od Zampola do Buke prostire se poluotok *Prniba*. Danas je zapušten dok je prije I svjetskog a djelomice i prije II svjetskog rata bio zasađen lozom i smokvama. U novije vrijeme (g. 1962.) po Prnibi uvelike sade borove da taj predio prema Puntu zazeleni. Na Prnibi su nekad bile tri male crkvice: sv. Vida, sv. Danijela i sv. Tome. Uz Prnibu blizu Buke nalazi se sitan otočić Maškaturić. Ime mu dolazi od latinske riječi morsicatorium što znači mjesto koje izjeda more, a i sastoji se od nekoliko od mora izjedenih stijena. Tako to tumači profesor Skok (Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, Zagreb, 1950).

a. *Fauna Košljunske drage*

Košljunska je draga nekad obilovala i vrstama i količinom ribe. Vrste su i danas ostale iste, samo u manjoj količini.

Poznatije su vrste: lubin (Labrax lupus), cipal (Mugil cephalus), salpa (Box salpa), lovrata (Chrysofrys aurata), špar (Sargus annularis), škarpina (Scarpaena scrofa), zubatac (Dentex vulgaris), glavoč (Gobbius capito), trilja (Mullus barbatus), bijeli pauk (Trachinus draco), gruj (Muraena), sarg (Sargus rondeletii). Od mekušaca najobičnija je u proljeće sipa (Sepia officinalis), rjeđa je hobotnica (Octopus vulgaris) kao i liganj (Loligo viviparus). Na pržinastom tlu ima raznih puževa i školjaka kao: ogrc (Viviparus viviparus), volak (Murex brandaris). Nekad su česte bile kapice (Pecten jacobeus, ali ih je oštra zima 1929. posve uništila. Nađe se i po koja periska (Pinna nobilis), a i oštriga (Ostrea edulis). God. 1888. bilo je osnovano društvo za uzgoj oštriga. Oko 15 m od Košljuna prema zapadu bili su postavljeni drveni stupovi međusobno spojeni konopima od posebne trave na kojima su bili obješeni tanji konopi puni malih oštriga donesenih iz Italije (Ravene). Bilo je i među jakim gredama posebnom žicom ispletenih sanduka koji su unutra imali oštrige. Oštrige su se hranile planktonima iz mora. Kad bi postigle određenu veličinu, prodavale su se u Rijeci. To je trajalo do smrti dr Dinka Vitezića († 1904) koji je osnovao i vodio to društvo.

U faunu košljunske drage treba ubrojiti i neke ptice, kao što su: galeb (Larus maritimus seu argentatus), vodomar (Alcedo ispida), zatim razne vrste pataka, poimence njorac (Margus glacialis). U jesen se na prolazu pojavljuju u većem

broju divlje patke (Anas Boschas) kao i patka kržulja (Anas Querquedula).

b. *Ribanje u Košljunskoj dragi*

Košljunska je draga, kako smo već rekli, nekad obilovala ribom. Danas je imade malo. Razlog je u tome što ribanje nije uređeno, morsko se tlo sve više zaglibljuje, brojni motori plaše ribu, a i puštanjem nafte (mazuta) u more uništavaju se planktoni pa riba ostaje bez hrane. A i ribiči svojim podvodnim puškama ne štede ribu.

Dok su otokom Krkom gospodarili Frankopani, bilo je ribanje u košljunskoj dragi njihovo isključivo pravo. Kad su došli Mlečani, pravo je ribanja imao mletački upravnik (providur) iz Krka. Jedni su i drugi dozvoljavali košljunskim redovnicima da mogu slobodno u dragi ribariti za svoju potrebu. Vremenom su krčki providuri davali ribanje u zakup. Zakupnici su tada fratrima branili ribanje, ali su se oni tada žalili i samim duždevima u Mlecima koji su im odobravali staro pravo ribanja. U samostanskom arhivu postoji pismo (dukal) na pergameni s olovnim pečatom kojim dužd Lauredano odobrava god. 1504. fratrima ribanje u košljunskoj dragi iako se ono daje u zakup. Na to su se pismo fratri pozivali u potrebi i uvijek dolazili do svog prava.

God. 1535. dobili su fratri dozvolu da ograde jazove (peškere) uz jugoistočnu obalu otočića gdje su onda imali isključivo pravo ribanja. Od tih jazova do Prnibe bio je nekad zid građen u suho radi lakšeg hvatanja ribe, a i da ribe lakše ulaze u jazove. Taj se porušeni zid još i danas vidi kad je more mirno. Neki misle krivo da je to bio most između Košljuna i Prnibe.

Početkom XVIII stoljeća ribanje se više nije davalo u zakup. Svatko je po volji ribario, pa je

ribe bivalo sve manje. U dragi su još uvijek bile 24 »pošte« t.j. mjesta gdje su se mogle povlačiti veće ribarske mreže. God 1710. mole fratri dužda Slalipetra da bi se 4 pošte rezervirale za njih jer — vele — riba je uz zelje iz vrta njihov glavni izvor prehrane. Dužd im je udovoljio molbi i odredio 4 pošte: »ispod smokve«, »pošta paulina«, »pošta ispod puta za Bašku« i »pošta na Dunatu«.

Danas se nigdje u dragi ne potežu mreže jer se to zbog male količine ribe ne isplati. Još pojedinci love ribu udicom, vršom ili malim mrežama zvanim »popunice«. Može se loviti ostima, ali samo uz dozvolu. U proljeće love se dosta sipe ostima, vršama, ili »na hinca«.

Smatram potrebnim dometnuti još nešto o košljunskoj dragi. Ona je dosta plitka. Najveća joj je dubina 10 m na pola udaljenosti između Košljuna i sv. Dunata. U nju ne mogu zaći veće ribe. Poneke godine pojavi se dupin i zadrži dan — dva dok ne nađe izlaz. Može se pojaviti i mali morski pas modrulj (Carcharias glaucus) koji nije duži od 150 cm, a nije ni opasan. Odmah pred Bukom na otvorenom moru velika je dubina i kupanje može biti pogibeljno. Kao dokaz neka posluži ovaj zapis iz košljunske samostanske kronike koji donosimo doslovce:

»2. X. 1931. popodne plovila je lađa od 5 m uz obalu između Krka i Buke. Lađa je bila puna drva i u njoj 3 muškarca. Osjete jak udarac i lađa se prevrne. Vješti plivanju popeše se na kolumbu vičući u pomoć drugoj lađi iz koje su lovili hobotnice. Ova brzo dođe. Trojica se ukrcaju i stanu tegliti svoju lađu prema Buki i Puntu. Kad su se uputili, vidjeli su veliku peraju morskoga psa koji je kružio. Drže da je bio dug 8 — 10 m. U Aleksandrovu (tako se Punat zvao neko vrijeme između dva rata) vidjeli su da je lađa na desnoj strani krme probu-

šena od zubi. Razmak zubi bio je 80 cm. Donji su zubi jače zahvatili, probušili i zabili se u drvo: jedan se je zub slomio i bio ostao u madiru (uzdužne daske) lađe. Kako je u lađi bilo više vreća s travom i robom, neman je vjerojatno nešto zahvatila, progutala i začas se udaljila, i ljudi su sretno prošli. Kasnije su stanovnici Punta komentirali: bio je dan Anđela Čuvara!«

6. GEOGRAFSKI POLOŽAJ, VELIČINA I KLIMA KOŠLJUNA

Košljun leži na 42° 2' sjeverne širine i 14° 37' istočne dužine. Nije u sredini drage, već više prema jugu. Od Punta je udaljen 800 m. Najbliži je Prnibi u predjelu sv. Mikule za 190 m.

Oblikom je elipsa koja se skoro izjednačuje s krugom. Prema geodetskom mjerenju (1965. god.) opseg mu je 1074 m, a površina 68500 m² ili 6 hektara i 85 ara. Najviša mu je uzvisina 6 m nad morem. Kad se Košljun gleda iz daljine, naliči zelenoj grani položenoj na more. Kad se promatra s puta kojim se dolazi iz Krka za 45 minuta, nalik je brodu u zelenilu koji se uputio prema jugu.

Klima na Košljunu kao i na otoku Krku pripada umjerenom pojasu. Ljeti se živa u termometru iznimno digne i iznad prosjeka umjerenog pojasa. To su izuzeci uvjetovani valovima topline koji nadolaze iz drugih krajeva. Prosječna je ljetna toplina oko 22°, a morska 18°. Poslijepodnevni zapadnjak (maestral) ublažuje ljetnu vrućinu. Zimi se živa u termometru spusti do —2°. U iznimnim slučajevima ne svake godine, hladnoća se može spustiti i do — 10°. U tim se prigodama i more uz obalu zaledi, a i sredina se drage pokrije tankom korom leda ako je more mirno. Prema samostanskoj kronici živa se 3. veljače 1929. spustila na — 9°, a 12. veljače iste godine čak do — 12°. Tom se zgodom u šumi našlo dosta smrznutih ptica.

Iako je prosječna temperatura zimi otprilike 6 — 7° iznad ledišta, osjeca se hladnoća osobito ako puše sjevernjak, bura. Proljeće su i jesen ugodni ako ih ne prate višednevne kiše.

Od vjetrova najjači su bura i jugo. Ljeti bura dugo ne traje, obično oko 2 do 3 dana dok se ne izjednači hladan zrak Gorskog kotara poslije kiše s toplim kvarnerskim zrakom. Zimi može bura potrajati više dana, osobito kad na kopnu zapadne snijeg.

Košljunska draga, i ako je naokolo zatvorena, od valova sva pobijeli za zimskih bura. Tko to nije vidio, ne može si ni predstaviti kojom žestinom znade bura puhati. Dižući valove, diže u zrak morsku pjenu koju nosi dalje. Uslijed te posolice nanese velike štete usjevima, a i stablima ako uskoro ne padne kiša i lišće ne opere od soli. Poslije takvih uraganskih bura izgleda košljunska šuma izdaleka kao da je pokrivena tankim slojem snijega. U samostanskoj kronici pod datumom od 1. ožujka 1929. piše da se od morske pjene što ju je podigla bura ne vide ni Zampole ni sv. Mikul i da je bura iščupala 9 velikih borova sa svim žilama. — 5. travnja 1940. stoji zapis da je bura oborila velik čempres na košljunskom groblju, a na Puntu srušila više dimnjaka.

Kad zimi i na proljeće iznenada zapuše ledena bura, izbaci na obalu dosta ribe koja je uz kraj tražila hranu. Valovi od bure omame ribu prevrćući je pa riba postane nemoćna da potraži spas u dubljem moru i završi na obali kamo je valovi izbace. Poslije ovako iznenadnih i jakih bura traže ljudi uz obalu izbačenu ribu (marlinu) prije negoli dolete galebovi. U noći od 23. do 24. prosinca

1942. g. zapuhala je uraganska bura. Na Košljunu se sa sjeverne strane rano ujutro našlo oko 30 kg dobre ribe. Istom je zgodom neka obitelj iz Punta koja je brojila više članova sa svijećama prije zore pregledala obalu drage od sv. Dunata do sv. Mikule i nakupila oko 500 kg ribe. To su iznimni slučajevi, ali manje se količine ribe mogu naći poslije svake zimske iznenadne i jake bure.

U proljeće mogu zapuhati jaki južni vjetrovi. U dragi ne mogu razviti velike valove, ali nadignu more koje poplavi znatan dio Košljuna. More ne škodi stablima u šumi, ali povrće uz more potpuno uništi.

7. ZELEN OTOČIĆ

O. Franjo Gonzaga (1620), general franjevačkog reda i stric sv. Alojzija, veli u svojoj povijesti franjevačkog reda (»De origine seraphicae religionis«, Romae 1587) da se 3 milje daleko od gradića Krka nalazi veoma lijepa uvala usred koje je šumovit brežuljak sa samostanom najprije benediktinskim a onda 1447. franjevačkim i zove se Košljun. Povjesničar isusovac *Farlatti* u svom glasovitom djelu Illyricum sacrum (Venetiis 1775) u petom svesku na str. 306 navodi velikog franjevačkog pisca *O. Luku Wadinga* i spominje Košljun pa o njemu veli da se nalazi na šumovitom brežuljku usred veoma lijepe uvale, da je podesan za molitvu i sabranost. Košljun nije doduše na brežuljku — tako samo izgleda iz daleka — ali je obrastao šumom. Kroz cijelu je godinu jednako zelen. Obrastao je crnogoricom: crnikom (crni hrast — Quercus illex) i lovorikom (Laurus nobilis). Bijelogorica je zastupana jasenom (Fraxinus ornas). Ima i pogdjekoji klen (Acer tataricus), divlji kesten (Hyppocastanum), lipa (Tilia grandiflora) i po koji brijest (Ulmus campestris). Uz more ima nešto metlike (Tamarix africana) i koji grm konopljike (Vitex agnus castus).

Odsjek za pošumljavanje Krasa poslao je god. 1887. na Košljun velik broj borovih sadnica, najviše austrijskog bora (Pinus austriaca). Još i danas ima poneki od onda zasađenih borova zajedno s primorskim borom (Pinus maritima). Na sreću su većinu ovih borova posjekli. Bor naime uništava svojim smolastim iglicama sve oko sebe: i travu i ostala stabla. On ne može stupiti u biljnu zajednicu (fitocenozu) s drugim stablima. Košljunsku biljnu zajednicu čine: crnika, lovorika i jasen, a na tlu veprina (Buscus aculeatus) zvana »fratarska šparoga« kojom se dimnjačari služe pri čišćenju dimnjaka. U spomenutoj zajednici čini crnika najviši sloj, lovorika i jasen srednji, a veprina donji braneći da bura ne odnese sa sobom zemlju s tla i ujedno zadržava otpalo lišće koje se u njenim busenima pretvara u zemlju (humus). Veprina tako hrani stabla i sebe. Unositi bor u ovako idealnu zajednicu znači uništavati tako potrebnu šumu na Košljunu. Šuma je neophodno potrebna Košljunu. Bez nje bi bio kamenit i gol otočić kakvih ima na stotine uzduž naše obale. Zimi bi bura u more odnijela svu zemlju. A ako bi među škrapama nešto niklo, morska bi pjena (posolica) nošena ledenom burom brzo to uništila. Učinak bure i posolice vidi se dobro na sjeveroistočnoj strani otočića. Stabla crnike koja su prva na udaru bure malena su i kržljava. Žrtvom svoga rasta štite ostala stabla koja se onda postepeno dižu.

Šuma je na Košljunu buina jer je fratri ljubomorno čuvaju. Znaju dobro da ni njih ne bi ondje bilo kad nje ne bi bilo. Kad sami nisu mogli čuvati šumu od nasilnih pojedinaca, obraćali su se državnim vlastima tražeći zaštitu. U samostanskom

arhivu postoji pismo generalnog mletačkog providura iz Zadra od 1. travnja 1680. u kojem naređuje providuru u Krku da uzme u zaštitu Košljunsku šumu i da nikomu ne dozvoli skupljati u njoj žir. Ona je šuma — kaže u pismu — neophodno potrebna za obranu crkve i samostana od vjetrova i stoga se mora štititi. Ako bi koga našao da u njoj čini štetu, neka ga odmah osudi na galiju ili na 500 dukata globe. Nije nam poznato da li su te drastične mjere bile i primijenjene.

Ipak ne smijemo misliti da je šuma na Košljunu bila uvijek bujna kao sada. Sjeverna strana nema debelih stabala. Kad znamo da crnika sporo raste i deblja, to bismo crnikama na sjevernoj strani otočića mogli dati 200 do 300 godina. Na zapadnoj strani ima velikih i debelih stabala kojima možemo pretpostaviti mnogo duži vijek. Možda i 1000 godina, a nekim ostacima panjeva čak i više. Možemo držati da je sjeverna strana otočića nekad bila pokrivena radije rijetkim nego gustim grmljem — makijom, dok je na zapadnoj strani bilo i većih stabala. Kad su se na Košljunu nastanili stalni stanovnici, najprije benediktinci, pa franjevci, počeli su šumu planski gajiti i čuvati je kako bi se zaštitili od bure. Sva je sreća da je za pošumljivanje Košljuna izabrana upravo crnika jer je ona veoma otporna na klimatske promjene a osim toga uvijek zelena. Spomena je vrijedno da je Košljun najsjeverniji predio na kojemu u našim stranama uspijeva crnika.

8. PTIČJI SVIJET

Na prvi bi se mah moglo činiti da je na Košljunu i pernata fauna jednako bujna kao i šuma, ali nije tako. Ornitološka fauna dosta je slaba. Ima doista zastupnika ptičjeg roda, ali nisu ni brojni ni

raznovrsni. U proljeće pojavi se poneki slavuj (Luscinia philomella), u većem broju dolijeću češljugari (Fringilla carduellis), sjenice (Parus major et minor), a i zebe (Fringilla coelebs) koje ostaju dugo u zimu. Ljeti u vrijeme smokava česta je vuga (Oriolus Oriolus). Ponekad se u šumi može vidjeti božji petešič (Upupa epops) kao i šljuka (Scolopax rusticola). Često se čuje i glas grlice (Turtur turtur) kao i kukavice (Cuculus canorus). Rjeđa je ševa (Alauda arvensis) kao i carić (Troglodites parvulus). Ljeti su dosta česte lastavice (Hirundo domestica et rustica), vrabac (Passer domesticus) je vrlo rijedak jer nema žita. Stalan je stanovnik Košljuna kos (Turdus merula), a nažalost i šojka (Garrulus glanduarius) koja uništava manje ptice u gnijezdu. U jesen zadržavaju se na posve kratko vrijeme drozdovi (Turdus pilaris) da otpočinu i prenoće, kao i divlji golubovi (Columba livia). Posljednjih godina dolijeću u većem broju i vrane (Corvus cornix). One samo prenoće na visokim stablima. Ujutro odlete prema Korniću da na poljima otoka traže hranu.

Razlog zbog kojega ptičji svijet nije brojnije zastupan jest u nedostatku hrane. Žir crnike nije za male ptice, a ni svake godine ne rodi. Ono malo crvića i kukaca u šumi ne može biti dovoljna hrana za mnoge. Osim toga nema dovoljno ni vode, osobito ljeti.

II. PRVI STANOVNICI KOŠLJUNA

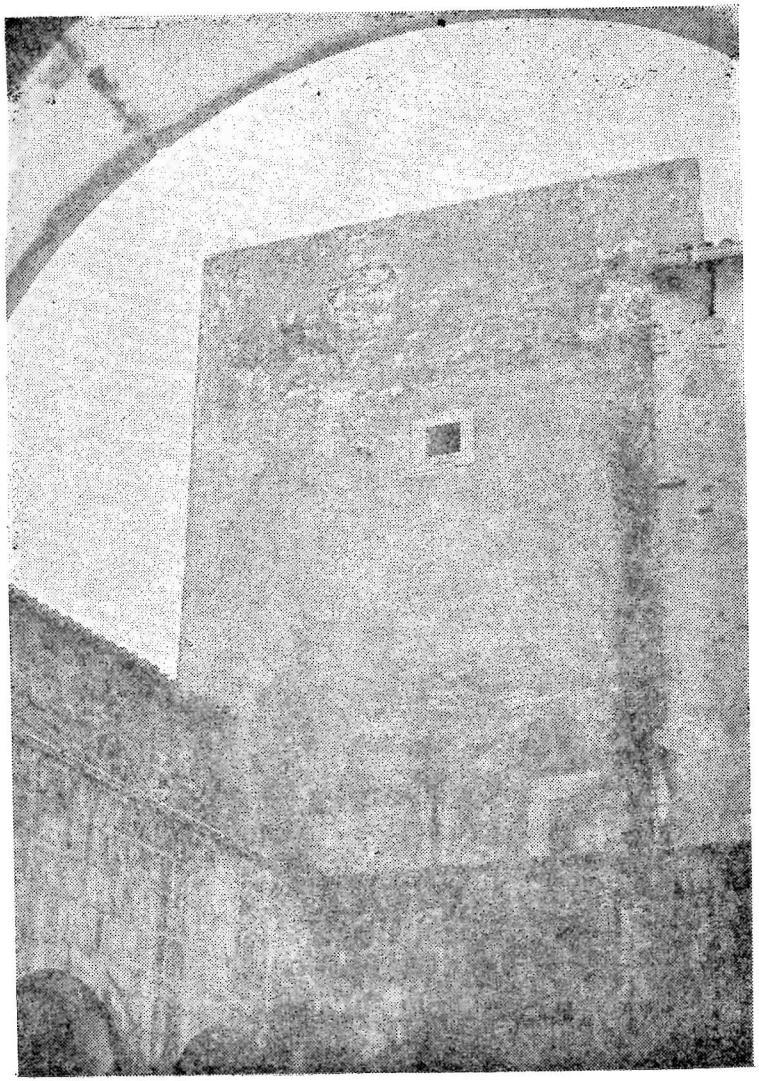

Kula

1. ISTOČNI MONASI

U ilirsko-keltsko, dakle predrimsko doba nije vjerojatno da je tko stanovao na Košljunu. Otočić je malen i neplodan, a nije bio zaštićen šumom kao danas. U najboljem je slučaju bilo tek nešto grmlja i koje veće stablo. U rimsko doba već je poneki bogatiji građanin drevnoga grada Curicum (Krka) imao svoj zaselak (villam rusticam) na Košljunu gdje je povremeno i stanovao. To mišljenje oslanjamo na dva već spomenuta rimska nadgrobna stećka.

Za provale Hrvata na otok Krk u VII i VIII stoljeću stanovnici su se cijelog otoka povukli u utvrđeni grad Krk, pa tako i stanovnici Košljuna ukoliko ih je ondje bilo. Otočić je tada opustio. Punat još nije postojao. Time nije rečeno da na mjestu današnjeg Punta nije bila pojedinačna kuća kao zaselak. To možemo zaključiti iz nedavnog nalaza jedne kamene grobne žare (urnae cinerariae) koja je pronađena »na placi« prigodom kopanja terena za postavljanje vodovodnih cijevi. Postojalo je doduše mnogo ranije malo naselje prema Konobinama u predjelu zvanom Kandija i Plaja. U vremenu o kojem je riječ tih naselja već nije bilo jer da su postojala u VIII stoljeću imali bismo njihove vidnije ostatke i stare zidine.

Na samom Košljunu mogao se je nastaniti koji pobožan pustinjak. Njemu su se vremenom mogli pridružiti i drugi pa tako stvoriti malu pobožnu zajednicu. Za uzdržavanje morali su imati nešto posjeda na otoku Krku, a za stan su mogli iskoristiti ruševine rimskog zaseoka. Sve to iznosimo kao mogućnost. Vjerojatnije je ipak da je Košljun došao u posjed krčkih biskupa u vrijeme provale Hrvata na otok Krk. Ljudi su u takvim prilikama nesigurnosti za život ostavljali crkvi svoja dobra da njeni službenici mole za pokoj njihovih duša. Tako je bilo po čitavoj zapadnoj Evropi u ono nesigurno doba . Kad je krčki biskup došao u posjed Košljuna, bilo je najnaravnije da ga kasnije preda nekim redovnicima kad se pojave na Krku. Pitanje je sada koji su to redovnici mogli biti? Ne tvrdimo apodiktički, ali pripuštamo kao vjerojatnost da su to bili istočni monasi koji su živjeli po Pravilu sv. Bazilija († 379). Do polovine X stoljeća — do kralja Tomislava — kvarnerski su otoci bili pod bizantinskom vlašću. Već onamo od VII stoljeća pribjegavali su istočni monasi na Zapad bježeći pred raznim borbama, osobito za vrijeme ikonoklasta. Najlogičnije je bilo da se nastane na bizantinskim posjedima. Krk je bio dosta naseljen pa je privlačio bjegunce. Držimo da ih je dosta moglo doći na Krk gdje su potražili zgodna mjesta za nastambu. Ovi monasi nisu bili organizirani kao kasniji zapadni redovnici. Gdje bi se više njih našlo, stvorili bi svoju veću ili manju zajednicu i živjeli po svojem tipikonu, to jest po Pravilu sv. Bazilija prilagođenom klimatskim, nacionalnim i kulturnim prilikama kraja gdje su živjeli.

Kad su istočni monasi došli na Krk, obratili su se vjerojatno biskupu u Krku, a ovaj im je prepustio Košljun. Ondje je mogao biti koji pojedini

pustinjak koji se je pridružio došljacima ili preselio na neko drugo mjesto.

Istočni su monasi živjeli za sebe. S ljudima nisu imali uže veze pa kad su se pretopili u benediktince nestalo je i spomena na njih.

Rimski su pape u XI i XII stoljeću nastojali da svi redovnici na Zapadu prihvate Pravilo sv. Benedikta. Biskupi su te papine želje nastojali provesti u djelo. Tako se znade da je na poziv krčkog biskupa došlo više benediktinaca klinijevske reforme iz velikog samostana sv. Benedikta na rijeci Padu na Krk da pouče i prevedu krčke monahe u benediktince.

U XII stoljeću ima na Krku više benediktinskih samostana. Ovi nisu mogli nastati tako brzo, pa dopuštamo da su prijašnji samostani postali benediktinski. Sve je ovo moguća pretpostavka.

A prvi sigurni stanovnici Košljuna koje spominje povijest jesu redovnici sv. Benedikta (480 — 549).

2. BENEDIKTINCI NA KOŠLJUNU

Već spomenuti crkveni povjesničar Farlatti navodi u djelu Illyricum sacrum sv. V, str. 41 pismo krčkog biskupa Petra iz g. 1153. u kojemu ovaj piše kako na Krku ima više benediktinskih samostana. Šteta što ih ne nabraja! Držimo da je imao pred očima i benediktinski samostan na Košljunu jer se god. 1186., dakle samo 33 godine kasnije, u jednoj darovnici krčkog biskupa Ivana među 33 svjedoka potpisuje *Ivan opat* iz Košljuna — »Ego Joanes abbas de Castellione, canonicus«. Kanonik u ovo vrijeme označuje čovjeka koji živi po crkvenim pravilima, to jest redovnika. Ako je košljunski samostan već tada imao svog opata, to je on već prije mogao postojati kao hospicij većeg samostana u

Krku ili kao priorat, a kad je dobio dovoljan broj redovnika postao je opatija. A nije rečeno ni to da je opat Ivan prvi opat košljunske opatije. God. 1215. uzima papa Inocent III u zaštitu košljunskog opata dajući mu egzempciju od biskupove vlasti i traži da mu nabroji sva imanja što ih posjeduje na Krku (Theiner, Vetera monumenta slavica, I, 54). Ta su imanja bila prilično brojna i nisu se mogla steći u kratko vrijeme, pa zaključujemo da je opatija postojala već duže vremena. Košljunska se opatija još spominje g. 1271. i 1277. u vezi s dvjema zadužbinama u Krku. Oslanjajući se na navedene činjenice, možemo držati da su benediktinci imali svoju uređenu opatiju na Košljunu u XII a možda i u XI stoljeću.

Košljunska je opatija poput drugih na Krku bila klinijsko — montekasinskog smjera, tj. strogog opsluživanja Pravila. Kao svaka ljudska ustanova imala je i ona svoj početak, uspon, a onda i silazak s vrhunca. *Profesor Ivan Ostojić* u svom klasičnom djelu »Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima«, Split 1963 I, str. 85 — 89 navodi razne uzroke koji su izazvali slabljenje i postepeno opadanje broja benediktinskih samostana u našim zemljama. Ti bi bili: građanske borbe i ratovi, veliki nameti, socijalno-ekonomsko pa i vjersko preobražavanje tadašnjega društva. Monasi su poklonima, vlastitim radom i umjerenim trošenjem osigurali samostane, neke čak i obogatili pa onda više nisu onako zanosno vršili pravilo rada koje im je propisao sv. Benedikt. Uslijed nedovoljne zaposlenosti popustila je askeza. Opadanju broja monaha doprinijela je svoj dio i kuga god. 1347. — 1352. pod imenom »crna smrt«. Ona je prorijedila članove opatija, a neke su se opatije i potpuno utrnule. Najjači, i ako ne namjerni, udarac zadala je opatijama pojava prosjačkih redova: franjevaca

i dominikanaca. Ti su lišili opatije potrebnog podmlatka. Novi su se redovi aktivnijim životom, strožim siromaštvom i demokratskijim uređenjem više približili širim slojevima puka i k sebi privukli one koji su bili skloni redovničkom životu. Svi su ti uzroci — neki više neki manje — bili razlogom što se i košljunska opatija stala gasiti. Imanja su se na otoku rasprodavala. Sve je krenulo prema svršetku.

Posljedica je svega toga bila da je krčki biskup Toma god. 1308. obavijestio papinskog legata za Dalmaciju kardinala Gentilis a o slabom stanju košljunske opatije. U pismu je spomenuo i loše stanje svoje biskupske menze. U isto vrijeme piše legatu i košljunski opat i odriče se opatske službe. Kad je legat primio oba pisma, radikalno je riješio pitanje. Prihvatio je odreku košljunskog opata, a cijelu je opatiju sa svim posjedima pripojio biskupskoj menzi u Krku uz strogu dužnost da krčki biskupi vode brigu o crkvi na Košljunu kao i o duhovnim potrebama vjernika koji su povezani s Košljunom. Redovnicima koji su još u košljunskoj opatiji dozvoljava prelaz u opatije koje sami izaberu (Smičiklas, Codex diplomaticus, IX, 547). Jesu li te odredbe legata bile izvršene ili uslijed kakvog utoka ublažene, ne znamo. Vjerojatnije je da uopće nisu bile izvršene. To zaključujemo iz toga što se u samostanskom arhivu nalazi isprava na koži od 2. travnja 1331. kojom košljunski opat Vid daje u zakup »uz obične uvjete« samostansku dolinu u predjelu Veltre marine (?). — *O. Fabijanić* u »Storia dei Fratri Minori« II, str. 143 spominje opata Franju koji je — po njemu — umro god. 1350. God. 1362. imenuje papa Inocent VI košljunskog opata Nikolu opatom sv. Petra na Rabu, a na Košljun šalje imenovanog opata Vilima od sv. Germana, redovnika montekasinske opatije. To i-

menovanje dokazuje i to da je košljunska opatija bila i značajna i ugledna (Theiner, Vetera monumenta slavica, I, 244 n. 335). God. 1374. spominje se kao košljunski opat Černe iz Raba o kojemu osim imena ne znamo ništa. Svi ti navodi jasno dokazuju da odredbe legata Gentilisa u pogledu košljunske opatije nisu provedene u djelo.

Posljednji benediktinski opat na Košljunu bio je *opat Dominik*. Njegovo ime dolazi prvi put na jednoj pergameni u samostanskom arhivu iz 1419. g., drugi upt g. 1421., a treći put 1435. Ne zna se kad je umro, ali je sigurno da 16. svibnja 1437. nije više bio na životu. To se zaključuje iz jednog tajnog pisma što su ga mletačke vlasti poslale po svojim poslanicima kralju Sigismundu da bi njihovim poslanicima dao pismo za krčke Frankopane kako se ne bi opirali *Don Lovri Michaelisu*, svjetovnom svećeniku iz Mletaka, kojega je papa imenovao opatom-komendatorom na Košljunu. Uspjeh te molbe nije poznat, ali je sigurno da se Frankopani nisu otvoreno suprotstavili don Lovri kad je bio od pape imenovan jer su Frankopani s papom bili u veoma dobrim odnosima.

Košljunska je opatija s don Lovrom postala komenda i tako dospjela u svjetovne ruke. Frankopani se kao gospodari Krka i patroni svih crkava na otoku nisu mogli pomiriti s takvim stanjem stvari. Ne baš odmah, ali već početkom god. 1447. pišu Martin i Ivan Frankopan papi Nikoli V (1447 — 1455) i razlažu mu kako je opatija sv. Marije na Košljunu poslije opata Dominika prešla u svjetovne ruke, da je crkva zapuštena, a samostan prazan. Spominju i to kako su oni na svoju ruku uputili 2 franjevca strožeg opsluživanja (opservante) iz Krka na Košljun da vode skrb o samostanu i crkvi. Dalje mole papu da se zauvijek ukine benediktinska opatija na Košljunu kad je već ostala

bez redovnika, a otočić da se preda franjevcima. Papa Nikola V nije se htio prenagliti, već piše krčkom biskupu Franji i naređuje mu da razvidi cijelo pitanje, pa ako nađe da sve što knezovi pišu odgovara istini da uradi prema njihovim željama, tj. da ukine benediktinsku opatiju, a Košljun da preda franjevcima. Dobra opatije ukoliko ih još ima neka se prodadu na dražbi, utrškom neka se popravi crkva i samostan, a preostalo ostavi novim stanovnicima Košljuna za uzdržavanje.

Biskup se Franjo uvjeri da su knezovi vjerno iznijeli stanje stvari pred papu, pa kao papin delegat ukine benediktinsku opatiju na Košljunu, a Košljun zauvijek predade franjevcima. *To se zbilo godine 1447.*

Kroz razdoblje od skoro 400 godina, koliko su benediktinci bili na Košljunu, dosta se redovnika i njihovih opata izmijenilo. Od njihovih imena stare su nam listine samo slučajno sačuvale imena osmorice časnih opata: 1. *Ivan* g. 1186., 2. *Toma* g. 1308., 3. *Vid*, 4. *Franjo*, 5. *Nikola*, 6. *Vilim* od svetog Germana, 7. *Černe* iz Raba i 8. *Dominik* g. 1410., 1421., 1435. Zadnji imenovani opat-komendator, kako spomenusmo, jest don Lovro Michaelis. Imena i djela ostalih opata i brojnih redovnika čuvale su stare kožnate kronike i listine, ali je nesmiljeni zub vremena sve uništio i predao zaboravu. Na Košljunu je ostao samo njihov prah praćen časnom uspomenom i sjećanjem na njih.

Neka vječno svjetlo svijetli njihovim dušama!

Njihovu prahu mir i pokoj!

Uspomeni njihovoj naša zahvalnost i poštovanje!

3. RAD BENEDIKTINACA

Prema geslu svog reda »Moli i radi« (Ora et labora) benediktinci su na Košljunu provodili život u molitvi i kontemplaciji koje su prekidali ručnim radom, točnije nastavljali radom jer je i rad — posvećen dobrom nakanom Bogu — također molitva. Nisu vršili dušobrižničku službu, već su sv. sakramente dijelili samo onima koji su zbog toga dolazili na Košljun.

Kao i u ostalim uređenim opatijama, tako su se i na Košljunu redovnici bavili i znanstvenim radom koji se ispoljavao u vlastitom izobražavanju, prepisivanju, čuvanju starih i sastavljanju novih knjiga za svoje škole i za potrebe klera uopće. U tu je svrhu svaki veći samostan imao skriptorij (pisarnicu) gdje su posebno vješti redovnici u strogoj šutnji prepisivali liturgijske knjige, sv. Pismo i djela crkvenih otaca. Uz spomenuta djela prepisivali su i djela profanih grčkih i latinskih pisaca (I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj sv. I, Split 1963, str. 48). — S time je bilo u vezi i pripremanje mastila od biljaka za pisanje kao i prepariranje pergamene od životinjske kože. Danas ne posjedujemo nijedne knjige za koju bismo bili posve sigurni da je bila napisana na Košljunu. Svaka je opatija vodila brigu za svoje liturgijske i ostale potrebne knjige. Do nas one nisu dospjele. Vjekovnom su se uporabom istrošile, a nije isključeno i da su prodane kad je već bilo jasno da će opatija utrnuti. Na Košljunu su se uz latinske prepisivale sigurno i glagoljske knjige jer su i košljunski benediktinci jednako kao i drugi po krčkim opatijama bili glagoljaši osim onih u gradu Krku.

Međutim posve je vjerojatno da je poznati *Kločev glagoljaš* (Glagolita Clotzianus) pripadao košljunskoj opatiji kao i da je u njoj i napisan.

Kločev je glagoljaš jedan od najstarijih izvora za staroslavenski jezik i jedini ostatak kodeksa napisana u Hrvatskoj oblom glagoljicom. (V. Štefanić: Glagolski rukopisi otoka Krka — Zagreb, 1960). Taj je kodeks bio svojina Ivana VII Frankopana, a on ga je mogao kupiti ili na dar dobiti od zadnjih košljunskih benediktinaca. Knez ga je okovao dijelom u zlato dijelom u srebro. Uvijek ga je nosio sa sobom i njime se služio za duhovno čitanje. Knez ga je Ivan tako ponio sa sobom u Veneciju, a poslije njegove je smrti pripao njegovoj ženi Elizabeti. Po smrti kneginje izvršitelj je njene oporuke don Luka Reinaldis nekoliko listova darovao grofu Klotzu koji ih je g. 1487. ponio i pohranio u svom dvorcu Maria — Stein u Tirolu. Gdje je ostali dio kodeksa, ne zna se. God. 1836. našao je poznati slavist Kopitar 12 listova u biblioteci grofova Klotz i dozvolom njihova gospodara objelodanio ih u Beču pod imenom *Glagolita Clotzianus*. Na tih se 12 listova nalazi odlomak govora sv. Ivana Zlatoustoga na Veliki četvrtak i Veliki petak te govor sv. Epifanija, biskupa na Cipru, na Veliki petak. Ti su govori kao i cijela knjiga stigli u X. stoljeću preko Bugarske u Hrvatsku prevedeni na staroslavenski, a glagoljaši su ih prepisivali za svoju upotrebu i po njima propovijedali. Danas se 10 listova Kločeva glagoljaša nalazi u općinskoj biblioteci u Trentu, a 2 lista u muzeju Ferdinandum u Insbrucku. — U sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu nalazi se pod signaturom R 3001 antifonarij (točnije gradual) iz XIV stoljeća za koji se drži da je bio napisan na Košljunu i ondje bio u uporabi kod benediktinaca.

Ovdje nam se samo od sebe nameće pitanje koje samo usput dotičemo, a koje još nije dobro ni proučeno, a to je: odakle je došla glagoljica na

Krk i zašto se tu tako uvriježila da postoji već preko hiljadu godina — sve do danas?

Ovo nam pitanje donekle rasvjetljuje pretpostavka koju dopušta i I. Ostojić u svom znanstvenom djelu »Benediktinci u Hrvatskoj« (II, str. 11). Posve je vjerojatno da su poslije smrti sv. Metoda († 855) neki njegovi učenici potjerani od moravskoga kneza Svatopluka došli na Krk. Ukoliko su neki od njih bili redovnici, i to reda sv. Bazilija kao i njihov učitelj Metod, nastanili su se kod istočnih monaha na Krku, poimence na Košljunu, Omišlju i kod sv. Lucije u Baški. Istočni su monasi u liturgiji upotrebljavali grčki i sada su objeručke primili narodni jezik. Ne manjim zanosom primili su zapadni obred da se što manje razlikuju od ostalog latinskog svećenstva. Latinsko se je svećenstvo — što je posve naravno — protivilo glagoljici, ali redovnici oslanjajući se bar donekle na svoju egzempciju kao i na svijest da je glagoljica odobrena od Crkve uporno su je držali i širili.

Kad su redovnici prema želji Crkve primili Pravilo sv. Benedikta i postali benediktinci, glagoljicu im nitko nije zabranjivao. Na ovaj su način glagoljaši postali benediktinci, a nisu benediktinci postali glagoljaši. Ne možemo dopustiti da bi se benediktinski redovnici koji su dolazili sa Zapada toliko zagrijali za glagoljicu. Kad su pojedinci već došli u samostan u kojemu je većina bila glagoljaška, pridružili su se većini. Ovo je naše mišljenje i nitko nije primoran da ga prihvati.

*

Košljunski su benediktinci imali dosta posjeda na otoku Krku pa su se neki od njih silom prilika morali baviti i ekonomijom. Kao i drugdje na Zapadu tako su i na Krku racionalnije obrađivali

svoja polja i vinograde i sjekli šume, pa su stanovnici Krka imali prigode mnogo od njih naučiti.

*

Mlečani su Krk nazivali »Zlatan otok« (Isola d' oro) radi njegove produktivnosti i napretka. Znamo da je Krk pod kraj Srednjega vijeka bio kulturni centar za sav hrvatski živalj od Splita do Poreča. Bio je u stanju da se na književnom polju natječe s Dubrovnikom, ali su to osujetili Mlečani kad su ga zauzeli potjeravši Frankopane. Ipak je ostao rasadnikom hrvatske glagoljice i njenim najjačim bedemom kako to ističe J. Horvat (Kultura Hrvata kroz 1000 godina I, 218 — 237).

Tom duhovnom i materijalnom napretku pridonijeli su svoj udio brojni benediktinski samostani na otoku. I vidnu ulogu kod toga ima i benediktinska opatija na Košljunu. Ostali su benediktinski samostani na Krku bili: sv. Ivana Krstitelja u gradu Krku, sv. Lovre kod Krka, sv. Lucije u Baški, sv. Mihovila u Krku i sv. Nikole kod Omišlja. Danas postoji još samo samostan benediktinki sv. Marije u Krku.

4. OSTACI BENEDIKTINSKE OPATIJE

Na Košljunu ima malo sačuvanih ostataka nekadašnje benediktinske opatije. Najvažniji je ostatak svetište (prezbiterij) crkve posvećene Uznesenju Majke Božje (Sancta Maria Gloriosa). Ono je kasnije pretvoreno u sadašnju kapelu sv. Bernardina. Svod bi svetišta po konstrukciji spadao u X do XII stoljeće. Lađa je crkve zapremala prostor sadašnje prirodoslovne zbirke. Crkva je bez sumnje bila sagrađena odmah na početku, tj. u XII ili čak XI stoljeću kad su se benediktinci nastanili na Košljunu odnosno kad su doondašnji

istočni monasi postali benediktinci. Istočni su monasi, u pretpostavci da su zaista bili već prije na Košljunu, morali dakako imati crkvicu za svoju uporabu, ali jer o njoj ništa ne znamo ne možemo ništa o njoj ni kazati.

U kojem je stilu bila prvotna benediktinska crkva? Svetište pokazuje danas gotičke osobine, ali se gotika u našim stranama pojavljuje tek početkom XIV stoljeća. Stoga držimo da je prvotni stil crkve bio romanički, a onda je početkom XIV stoljeća crkva bila gotizirana time što je u svetištu otvoren gotički prozor i triumfalan gotički luk. U lađi crkve bilo je vjerojatno još gotičkih prozora, ali se sada ne vide jer je cijeli zid pod žbukom. Kod nekog eventualnog budućeg uklanjanja žbuke trebalo bi pripaziti neće li se opaziti obrisi gotičkih prozora.

Dimenzije benediktinske crkve možemo sa sigurnošću navesti jer se temeljni zidovi nisu mijenjali. Svetište je četverokutno: dužina i širina su jednake 4,85 m, visina 7,25 m, lađa crkve bila je duga 9,80 m, široka 4,85 m, visina crkve sa zabatom mogla je biti nešto viša od svetišta tj. oko 9 m. Iste dimenzije ima i benediktinska crkva na Čokovcu (otok Pašman). U pretpostavci da je prvotna benediktinska crkva bila sagrađena u XI ili XII stoljeću, bila je prilično široka pa možemo zaključiti da je imala strop otvorenih greda kao i velika crkva danas.

Kad su (1447) na Košljun došli franjevci, služili su se dakako tom benediktinskom crkvom dok sami nisu sagradili novu (1523). Svetište stare crkve pretvoreno je u kapelu sv. Bernardina, a lađa je služila za spremište. Godine 1666. bila je lađa presječena podom pa je gornji dio služio kao drvodjelska radionica, a u donjem je dijelu uređen gostinjac da se u njemu mogu zadržati, a u

potrebi i prespavati svjetovne osobe. Tada je zazidan i triumfalan luk kako bi se kapela odijelila od radionice.

S benediktinskom crkvom točnije njenim svetištem usko je povezana kula, ali ćemo o njoj govoriti napose.

Benediktinska stambena zgrada (samostan) prostirala se od kule preko današnje crkve prema sjeveru do polovine današnjega sjevernog krila samostana. Po našim je stranama bio običaj da crkva stoji sa sjeverne strane, a samostan s južne, a to zato da crkva štiti samostan od hladnog sjevernog vjetra. Na Košljunu je obratno. Zaključujemo da je to zbog toga što je u vrijeme dolaska benediktinaca odnosno istočnih monaha bilo tu još ruševina prvotnog rimskog zaseoka, pa su oni to iskoristili pri gradnji svog samostana. Od glavne stambene zgrade odvajalo se vjerojatno jedno krilo prema zapadu i tako zatvaralo samostansko dvorište. Prema toj pretpostavci mogli bi glavni zidovi današnjeg blagovališta i prostorije pred njim djelomično potjecati od benediktinskog samostana.

Benediktinska stambena jednokatna zgrada prostirala se, kako rekosmo, do polovice sadašnjeg sjevernog krila. Kad su franjevci gradili novu crkvu, morali su presjeći benediktinski samostan, a ono što je preostalo prema sjeveru i zapadu iskoristili su za svoju stambenu zgradu. Prema knjizi potrošaka iz god. 1629. produženo je sjeverno krilo da bi se dobilo nekoliko soba na katu, a u prizemlju mjesto za peć, kuhinju i spremišta.

Ostatkom benediktinskog samostana možemo držati zid od tesana kamena na grobištu od crkve prema kuli. Taj zid prelazi u deblji i masivniji. Njegova je unutrašnjost ispunjena malterom i na-

bačenim kamenjem (šljakom) — tim »starorimskim betonom«, pa nije isključeno da je taj komad zida još od utvrđenog rimskog zaseoka.

5. KULA

U sklopu samostanskih zgrada odskače svojom visinom (12,50 m) k u l a. Ona je ostatak iz benediktinskog doba i prema tome najstarija građevina na Košljunu. Diže se nad kapelom sv. Bernardina odnosno nad svetištem prvotne benediktinske crkve. Sagrađena je u isto vrijeme kad i crkva (u XI ili XII stoljeću).

Stari samostani, pogotovo ako su bili na osami, imali su svoje kule. One su redovnicima služile da se u njih mogu skloniti u slučaju gusarskog napada. Onamo bi se povukl s nešto hrane i samostanskim dragocjenostima čekajući dok se gusari ne udalje. Oni naime nisu dolazili ubijati, nego pljačkati samostane. Tko bi im se odupro, mogao je i životom nastradati. Gusari se nisu običavali dugo zaustavljati jer su žurili kako bi iz bjegli potjeri državnih vlasti koje su za nijma slale naoružane brodove čim bi se čulo da su se negdje pojavili. Ne spominje se nigdje da su gusari napali i opljačkali Košljun. Blizu je grad Krk u kojemu je bila mornarička posada, pa je gusarskim brodovima bilo odveć opasno ulaziti u košljunsku dragu, a i na ulazu u dragu bile su male zidane utvrde za obranu.

Obično se držalo da je košljunska kula sagrađena onda kad je ondje smješten grob *Katarine Frankopan* (1720). Mladi benediktinac O. *Benedikt Celegin,* dobar poznavalac benediktinske arhitekture osobito po našim stranama, drži da je kula odmah od početka bila sastavni dio »utvrđene crkve« kako se to očitije vidi — zbog bolje očuvanosti — na benediktinskoj crkvi na Mljetu.

Prema tom posve prihvatljivom i opravdanom mišljenju bila je iznad svetišta koje završava sadrenim svodom sve od početka kao i sada prostorija, a nad njom opet sadreni svod kroz koji se je pomičnim drvenim ljestvama moglo popeti van pod strehu, koja je bila sagrađena kao krov na 4 vode. Prostorija između dva sadrena svoda služila je stanovnicima samostana da se u nju povuku i tako zaštite prigodom eventualnog gusarskog napada. Streha je kule odstranjena g. 1893. U tu se prostoriju u kuli sada može doći iz dograđene zgrade uz kulu. Prije se moglo doći sa šetnice nad klaustrom, a onda po uskim nutarnjim stepenicama koje su bile u samom svetištu i počinjale iznad groba Katarine Frankopan. Prigodom restauriranja svetišta (1949) išlo se zatim da mu se vrati njegov prvotni izgled pa su stoga odstranjene i stepenice i grob Katarine.

Prvotni ulaz, kako opaža o. Benedikt, bio je iz benediktinskog samostana preko mosta kako je to i u samostanu sv. Marije na Mljetu. U kuli se vide zazidana vrata prema klaustru, a iznad njih vide se vani dva kamena zuba za nadogradnju zaklona (propugnaculum) iz kojega se branio prilaz vratima. Kroz ta se vrata ulazilo u spomenutu prostoriju nad svetištem.

Odstranjenjem dogradnje do kule i restauriranjem same kule kao i uređenjem prvotne bene-

diktinske crkve moglo bi se bez većih troškova dobiti krasan starinski ambijent iz XII a možda i XI stoljeća. On bi bio spomen naše domaće kulture, veoma zanimljiv i za domaće i strane brojne posjetioce Košljuna. Restaurirana crkva mogla bi i dalje služiti kao arheološki muzej.

III. FRANJEVCI NA KOŠLJUNU

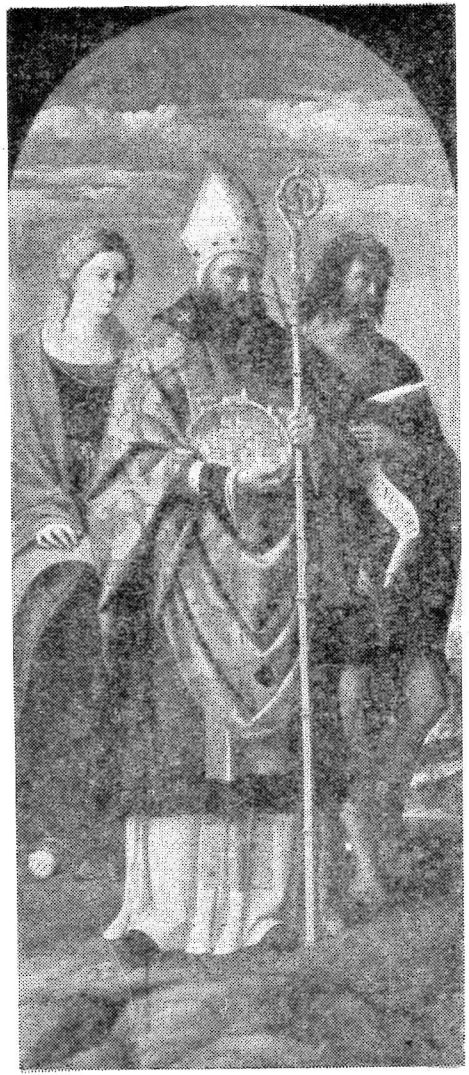

Lijeva strana poliptiha

1. BULA PAPE NIKOLE V

Ova je papina bula veoma važna u povijesti Košljuna. Određuje prestanak benediktinskog reda i početak franjevaca na otočiću. Bula postoji i danas u originalu, na pergameni s olovnim pečatom. Čuva se u arhivu samostana. Pisana je latinskim jezikom i papinskim kurijalnim sažetim stilom. U prijevodu glasi:

»*Nikola biskup sluga slugu Božjih Časnom bratu biskupu krčkom pozdrav i apostolski blagoslov.*

Na čast je svete vjere da se njene spasonosne mladice uz apostolski nadzor što plodonosnije i prostranije prošire svuda pod vodstvom pojedinaca koji će pod redovničkom stegom najbolje služiti namjeni. Na one namjerne molbe po kojima će se osiguravati stanje istih mi smo blagonaklono pristali. Sa strane doista dragih nam sinova, plemenitih muževa Martina i Ivana zvanih Frankopana i knezova Krka, Senja i Modruša, nedavno nam je predana molba koja je sadržavala što su i oni dobro promislili da se samostan Blažene Djevice Marije na Košljunu koji pripada redu svetoga Benedikta a nalazi se u Tvojoj biskupiji i koji je poslije smrti njegovog bivšeg opata Dominika koji je umro, a to u rimskoj kuriji odmah nije bilo poznato, pa je samostan ostao prazan, bez redov-

nika i ljudi te uzet u posjed od svjetovnjaka i uistinu od njih zaposjednut, oni (knezovi) poslali su dva redovnika reda Male Braće da upravljaju i čuvaju kako samostan ne bi došao do posvemašnjeg propadanja. I kako je u istoj molbi još nadodano, isti knezovi žele, pošto dohoci rečenog samostana ne prelaze godišnji prihod od 24 forinte po sudu knezova da se red sv. Benedikta ondje ukine i zauvijek preda Maloj Braći od Opsluživanja. Ovako smo zamoljeni od strane spomenutih knezova i da se apostolskom blagonaklonošću udostojimo to urediti.

Budući da o spomenutim pitanjima nemamo točan uvid, a potaknuti molbama, naređujemo Tebi ovim apostolskim pismom kao našem Bratu, pošto se marljivo raspitaš našim auktoritetom o svim pojedinim stvarima i poslije raspitivanja nađeš da je sve tako, da onda istom vlašću ukineš i ugasiš opatsku čast u rečenom samostanu Reda sv. Benedikta i podigneš u njemu red Male Braće od Opsluživanja.

Isto tako Ti naređujemo da dobra onog samostana prodaš onomu ili onima koji više ponude držeći se propisanih opreza i postupaka. Odatle dobivenu cijenu i novac upotrebi za popravak i obnovu crkve spomenutog samostana, a preostalo neka bude u korist Braće koja tu stanuju. Ostale stvari uredi i učini kako je i koliko potrebno za to mjesto jer o svemu Ti dajemo punu i potpunu vlast.

Istom vlašću dozvoljavamo Ti ovim pismom — kad se provede spomenuto ukinuće i utrnuće te podignuće i uspostavljenje — da se sva Braća koja budu stanovala u rečenom samostanu mogu služiti slobodno i dozvoljeno povlasticama, dozvolama, egzempcijama danim spomenutom redu Male Braće ili njihovim kućama kao i onim povlasticama danim osobama preko onoga mjesta (benediktinskog samostana, op. p.). To ne ometa zabrana Bonifacija VIII, našeg svete uspomene predšasnika, koja zabranjuje da se braća prosjačkih redova ne smiju nastaniti u kojem gradu, selu zaseoku ili primljeno mjesto mijenjati bez posebne dozvole Svete Stolice i da se ovo ima spomenuti kao i druge apostolske uredbe, kao i ostalo što bi se ovome protivilo.

Izdano u Rimu kod Svetog Petra od Utjelovljenja Gospodnjega godine tisuću četiristo četrdeset i sedme dvadesetsedmoga dana veljače, prve godine našega papinskog vladanja.«

2. DOLAZAK FRANJEVACA NA KRK I KOŠLJUN

Nije nam poznato kad su prvi franjevci došli na Krk. Možemo držati da je to bilo odmah u početku Reda oko godine 1250. Oni su već bili u nekim drugim našim mjestima pa je — kako je otok Krk bio poznat kao naš najkulturniji otok — mogao i on odmah u početku primamiti franjevce da se na njemu nastane. Moguće je da se je koji redovnik sv. Benedikta već pridružio franjevcima kad su došli na Krk. Tako znamo da je Vilim s Cresa koji je živio sredinom XIII stoljeća najvjerojatnije na Košljunu od benediktinca postao franjevac i onda izišao na glas kao teolog, pisac, papin poslanik u tatarskoj zemlji i misionar na Istoku.

Franjevački povjesničar Wadding spominje da su krčki gradski oci pozvali franjevce u grad i dali im samostan u kojemu se danas nalaze oci franjevci Trećoreci. To je bilo 1290. god. Krčki je biskup tada bio franjevac Lambert.

Prvi su franjevci do 1290. po svoj prilici stanovali uz koju crkvicu koju su dobili na upotrebu

od benediktinaca koji su imali svoj samostan u gradu i izvan grada. Na Košljun su franjevci došli iz Krka.

Kad je umro zadnji benediktinski opat Dominik, košljunska je opatija, kako već spomenusmo, bila kao komenda dana don Lovri, svjetovnom svećeniku iz Venecije. Komendom se zvala opatija ili uopće neki crkveni posjed koji se davao nekom kleriku — ponekad i svjetovnjaku — da ubire za se prihode dotičnog imanja uz obavezu staranja o crkvi ili samostanu koji je s posjedom povezan. Don Lovro kao opat-komendator nije stanovao na Košljunu. U najboljem je slučaju dolazio na nj nekoliko puta godišnje. To zaključujemo iz pisma krčkih knezova Ivana i Martina što su ga pisali papi, kao i iz toga što su poslali dva franjevca iz Krka da vode brigu o crkvi na Košljunu. Ta nam okolnost govori da benediktinaca na Košljunu već nije bilo osim možda kojega starca koji je ondje čekao konac života.

Godine 1447. ukida krčki biskup Franjo kao papin delegat benediktinsku opatiju i otočić predaje na uživanje franjevcima za sva vremena. Dvojica od njih već su bila na Košljunu, ali ih je sada došlo više iz Krka, dapače svi opservanti, dok su u Krku ostali samo konventualci.

Da bi nam to bilo još shvatljivije, moramo imati pred očima previranja onoga vremena unutar franjevačkog reda. U XV naime stoljeću nastao je pod utjecajem velikih i svetih muževa: sv. Bernardina Sijenskog, sv. Jakova Markijskog i sv. Ivana Kapistrana u franjevačkom redu pokret zvan ospervancija tj. onih koji su bili voljni opsluživati pravilo u izvornom obliku bez povlastica i dispensa. Oni koji su se služili povlasticama, inače dozvoljenim, zvali su se zbog toga što su ostali u prvotnim samostanima konventualci (samostanci).

Do 1517. kad je papa Lav X odijelio posve jedne od drugih stanovali su svi u istim samostanima, ali čim bi se pružila prilika prelazili su opservanti u svoje nove samostane. Tako su i g. 1447. svi opservanti ostavili samostan u Krku i prešli na Košljun.

*

Dana 2. kolovoza 1947. svečano se je proslavila 500-godišnjica boravka franjevaca na Košljunu. Tom je prigodom krčki biskup dr. Josip Srebrnić održao svečanu pontifikalnu službu Božju i govor. Prisustvovao je i splitski biskup dr Bonifačić s trogirskim opatom dr Krizomalijem. Poslije pontifikala održana je procesija sa »sv. Jerusolimom« oko Košljuna. Bilo je oko 4000 ljudi iz čitavog otoka kao i velik broj redovnika i 20 svjetovnih svećenika. Dijelile su se spomen-sličice s natpisom: *Slaveći — petstogodišnjicu svoga boravka na Košljunu — 1447. — 1947. — zahvaljujemo Bogu i Narodu — na primljenim dobrima — Franjevci — 2. VIII 1947.*

3. PRVI BORAVAK I RAD FRANJEVACA NA KOŠLJUNU

Kad su franjevci došli na Košljun, razvili su svoj rad prema tradiciji svoga reda. Ona je sadržana u kratkoj uputi utemeljitelja Reda sv. Franje Asiškoga (1182 — 1226), a glasi: Ne samo za se živjeti već i drugima koristiti (Non sibi soli vivere sed et aliis proficere). Pod radom ne mislimo toliko na ručni rad, već prije svega na duhovni rad kojemu je svrha spasiti vlastitu dušu i bližnjemu pomoći kako bi i on došao do spasenja. Drugim riječima novi su se stanovnici Košljuna bavili molitvom i kontemplacijom u svrhu spasenja vlastite duše, a propovijedanjem i ispovijeda-

njem po daljnjoj i bližnjoj okolici u svrhu spasavanja bližnjega. Tom su se radu posvetili svim žarom duše. Pripadali su naime već spomenutom opservantskom pokretu koji je bio nošen velikim i svetim muževima. Oni su unijeli nove snage poleta i rada ne samo u franjevački red nego i u cijelu Crkvu, osobito sv. Ivan Kapistran nazvan »Apostol Evrope«.

U prvo su vrjieme novi stanovnici Košljuna imali mnogo posla oko uređivanja crkve i samostana. I samostan i crkva benediktinske opatije bili su u posljednje vrijeme radi pomanjkanja osoblja vjerojatno dosta zapušteni, pa je trebalo dosta radikalnih promjena i popravaka. To nije bilo teško provoditi jer su franjevci na Košljun došli po želji i volji krčkih Frankopana pa su im oni u svemu bili pri ruci. Uživali su zaštitu Martina i Ivana Frankopana i ostale njihove braće. To, međutim, nije potrajalo dugo.

Među braćom Frankopanima — bilo ih je 9 — došlo je do razmirica. Ivan je htio da otok Krk pripadne isključivo njemu, a druga braća da preuzmu ostala imanja u Hrvatskom Primorju i u Lici. Da to lakše postigne, osloni se na Mlečane, čak i oženi Elizabetu, kćerku mletačkog plemića Mauroceno. Braća su i dalje ostala pod zaštitom ugarsko-hrvatskog kralja Matijaša (Matije Korvina — 1458 — 1490). Plemstvo i građani Krka nisu bili zadovoljni isključivim vladanjem Ivanovim pa pozovu njegova brata Sigismunda da bi s njim digli ustanak na Krku i Ivana s otoka protjerali.

Sigismund je došao. Neko se vrijeme sakrivao na Košljunu, kako drži V. Klaić u svojoj povijesti Frankopana. Odatle je spremao ustanak. Ivan je na vrijeme otkrio urotu. Sigismund je pobjegao s otoka i razmirica je među braćom svršila, tako

da se oni odrekoše svih prava na Krk prepustivši ga Ivanu.

Sakrivanje je Sigismunda na Košljunu donekle poremetilo odnose Ivana prema fratrima. Koliko su fratri sudjelovali u Sigismundovoj uroti, ne znamo. Čini se da su stajali više po strani i da se je spor brzo raščistio jer u oporuci koju je Ivan napravio god. 1453. u biskupskoj palači u Krku ostavlja košljunskim fratrima 1000 dukata za gradnju nove crkve. Veći i trajniji nesporazumi između Ivana i fratara nastali su poslije 1463. kad je Bosna pala pod Turke. Vidjeli smo kako se Ivan oslonio na Mlečane, pače im i u oporuci ostavlja svoju baštinu ako umre bez muškog potomka. Mlečani su ga stoga smatrali svojim vazalom koji ih u svemu ima slušati. Dok je Bosna bila slobodna, Mlečani su kao i Dubrovčani bili veoma skloni bosanskim franjevcima jer su bili pri ruci njihovim trgovcima i poklisarima kad su prolazili Bosnom. A kad je Bosna pala pod tursku vlast, mnogi su franjevci ili sami ili s narodom zajedno stali bježati prema Zapadu: u Dalmaciju i Istru tj. na mletačke posjede. Dalmatinski su franjevci primali redovničku braću u samostane i s njima dijelili svoje siromaštvo. Mletačke vlasti (isti je slučaj bio i u dubrovačkoj republici) nisu to rado gledale, čak su pravile i smetnje, jer su se bojale neprilika što ih mogu imati s Turcima zbog primanja njihovih izbjeglica. Bosanskih je fratara bilo i na Košljunu. Mletačke su vlasti tražile preko Ivana da se ti fratri izbjeglice iz Bosne potjeraju s Košljuna. Zbog toga je došlo do razmirica.

Drugi povod nesuglasicama dao je sam Ivan. Htio je naime da mu fratri budu kućni kapelani i obavljaju neke službe na dvoru. Oni to nisu htjeli ni mogli jer bi morali boraviti izvan samostana. Te nesuglasice ipak nisu bile takve da bi se očito-

vale kao neprijateljstvo jer su bosanski franjevci usprkos mletačkih zahtjeva ostajali na Košljunu. Kad je Ivan postigao da su konventualci napustili samostan u Krku, došli su u nj neki bosanski fratri i u samostanu ostali do 1481. kad je otok Krk spao pod mletačku vlast, jer je Ivan na prijevaru odveden u Veneciju i ondje konfiniran. Iste je godine mletački dužd izričito naredio prvom mletačkom providuru da odstrani bosanske franjevce iz Krka. U toj se naredbi ne spominje Košljun, ali je sigurno da su i odanle bili odstranjeni ukoliko ih je ondje bilo. Kad su bosanski franjevci napustili Krk i Košljun, nisu mletačke vlasti više pravile neprilika franjevcima na Košljunu, čak su im u koječem bile i pri ruci.

Košljunski su se redovnici inače bavili svojim poslom. Obilazili su otok da pomažu pastoralnom svećenstvu. U svojoj novoj i velikoj crkvi razvili su duhovni rad, pa je narod dolazio u velikom broju osobito prigodom nekih blagdana, npr. na Božić, Svijećnicu, sv. Antuna Padovanskog, na Porcijunkulu, sv. Franju i Bezgrešno Začeće. U isto su se vrijeme redovnici na Košljunu bavili i znanstvenim radom ukoliko onaj prvi ovisi o drugom. Nisu doduše imali skriptorij za prepisivanje starih kodeksa. To nije bilo u tradiciji Reda. Da su se bavili knjigom, dokaz je velika biblioteka koja uz nove posjeduje i dosta starih knjiga.

Košljun je po svom položaju zgodan za odgoj redovničkog podmlatka pa je u raznim razdobljima i služio toj svrsi. Rad i zanimanje košljunskih redovnika potvrđuju i razne kulturne tekovine koje se na njemu čuvaju, a o kojima će još napose biti govora.

4. SOCIJALNO ZNAČENJE KOŠLJUNSKOG SAMOSTANA

Socijalno značenje imaju svi oni poslovi koji se obavljaju na korist bližnjega, i to ponajviše u vremenitom opsegu i materijalnim dobrima. Dio socijalnog rada jest i duhovni rad ukoliko on služi kao temelj socijalnom radu.

Pripadnici košljunskog samostana bavili su se tim duhovnim radom na korist bližnjega, pa tako njihov rad ima socijalno značenje. No ako pod pojmom socijalnog rada podrazumijevamo samo rad za materijalan i vremenit probitak bližnjega, nalazimo na Košljunu i takav rad koji je bio od veoma velike važnosti za stanovnike otoka Krka.

Košljun je naime kroz XVII a osobito kroz XVIII i sve do polovice XIX stoljeća igrao ulogu novčanog zavoda, posujilnice, zalagaonice za cijeli otok. To na prvi mah zvuči možda čudno, a pogotovo kad se znade da su košljunski redovnici i kroz to vrijeme išli po otoku u sakupljanje milostinje. Nikome nije to bilo ni čudno ni zagonetno da fratri drugima posuđuju dovac dok sami idu u prošnju.

Kad danas nekomu treba novac, ide u banku i uz prethodan postupak dobije koliko želi. A banke se pojavljuju tek početkom XIX stoljeća. Stoga kad je netko prije trebao novaca, tražio ga je kod privatnika koji je pozajmljivao uz neke kamate. Vremenom razvila se i lihva ukoliko su se tražile odveć velike kamate. To je potaklo franjevce u Italiji, a onda i drugdje da osnuju male regionalne novčane zavode zvane »Montes pietatis« koji su malom puku u potrebi pozajmljivali novac uz veoma male kamate. Kamate su bile malene (3, 4%) jer su režijski troškovi bili maleni, a nije se

išlo za tim da se gomilaju kapitali, već da se priteče u pomoć potrebnima.

Takav mons pietatis ili posujilnica — točnije zalagaonica — nastala je na Košljunu iz dobara Bratovštine Bezgrešnog Začeća kako ćemo još vidjeti. Fratri nisu imali nikakve veze s tom zalagaonicom. Ona je imala svoju samostalnu upravu. Uz nju nastala je i druga koja je bila vezana uz samostan. Povod su joj dale razne zadužbine. Neki su naime ljudi izručili ili oporučno ostavili košljunskom samostanu dio ili čitavo svoje imanje s izričitom željom da se to proda i unovči, a od kamata da se godišnje govori određeni broj Misa. Danas je zbog nestalne vrijednosti novca oteščano primanje ovakvih zadužbina (legata), pa je zato potrebno posebno odobrenje sv. Stolice. Prije je to bilo lakše i išlo je kraćim postupkom. Kad bi samostan primio legate, trebalo je novac uložiti s profitom. Danas se novac ulaže u banke kojih u vrijeme o kojemu govorimo nije bilo. Novac se posuđivao potrebnima, a takvih je bilo uvijek. Držeći se svojih redovničkih propisa, fratri nisu manipulirali novcem. Postupalo se ovako: novac je bio kod samostanskog prokuratora (ekonoma), a taj je redovito bio član neke ugledne obitelji iz grada Krka kao što su to bile obitelji: Čikuta, Bonmartini, De Nave, Celebrini, Udina i dr. Kad bi nekom bio potreban zajam, došao bi na Košljun. Gvardijan bi mu dao cedulju za samostanskog prokuratora u Krku. On bi provjerio kod zemljišnih knjiga da li budući dužnik ima livel (hipoteku) na koji mu se može dati tražena svota. U pozitivnom bi se slučaju u javnoj kancelariji proveo zakonski postupak i dotični bi dobio novac. Prokurator je od dobivenih kamata dobivao 5% za svoj rad, a ostalo bi svake godine davao na Košljun da se izreku Mise.

Korist ovih zajmova bila je od velikog socijalnog značenja. Na taj su se način mnoge obitelji spasile od gotove materijalne propasti. S dobivenim novcem uz male kamate mnogi su otkupili svoja založena imanja. Neki su se tim putem oslobodili kmetstva. Drugi su se opet pomogli u bijedi u koju ih je bacila ili bolest ili koja druga nesreća. Neki su pak započeli svoj rad ili ga povećali i usavršili kao zanatlije. Kod starijih ljudi na otoku Krku još je uvijek živa uspomena na ovaj koristan i blagosloven rad košljunske zalagaonice o kojoj su oni mnogo čuli od svojih starih.

U samostanskom se arhivu nalaze razne knjige u vezi s radom zalagaonice. Tako se nalaze i dvije knjige zvane »urbari« u kojima su prokuratori bilježili glavnice dane u zajam. Označen je datum kad se glavnica izdala, kamate uz koje je novac posuđen i rok u kojem treba glavnicu vratiti. U arhivu postoji i sedam knjiga isprava (dokumenata) u kojima su ubilježeni ugovori s dužnicima, navodi se i livel ili zalog kojim se jamči za glavnicu, a taj je bio: kuća, vinograd, mekot (niiva), drmun (pašnjak) i sl. Ima i devet malih bilježnica zvanih »vachette« u kojima je gvardijan bilježio tekuće račune u vezi sa zalagaonicom.

Zaklade zalagaonica bile su različite. Neke su bile malene, ali je bilo i velikih. Tako je napr. zaklada Frana Capića iznosila 700 dukata; Filip Brsac, glavar na Puntu, nije imao djece pa je sav imetak ostavio Košljunu u oporuci od 10. XI 1708. da se proda i od kamata da se svake nedjelje pjeva Misa, a svaki petak moli dio mrtvačkog oficija za pokoj njegove duše.

God. 1818. zatražile su vlasti u Krku da im se dostavi popis svih zadužbina ostavljenih Košljunu s odgovarajućom glavnicom. Ukupna je glavnica iznosila 34.257 lira i 18 i po soldina.

Danas nam ta svota izgleda neznatna, ali je to u ono doba bila veoma velika glavnica kad se računa da je 1 lira bila težačka dnevnica.

Socijalan je rad košljunskog samostana doživio težak udarac izmjenom novca koju je provela Austrija kad je mletačke zemlje u Istri i Dalmaciji primila u svoje ruke mjenjajući 6 lira za jednu forintu. Tako je spomenuta glavnica spala na samih 5.709 forinta. U drugoj je polovici XIX stoljeća bio povučen sav novac od privatnika — nastupile su druge prilike — i bio uložen u državne obveznice koje su za vrijeme I svjetskog rata izgubile vrijednost i propale.

Dok su redovnici na Košljunu od legata dobivali kamate, udovoljavali su obvezama: govorili su Mise. A utrnućem glavnica i dozvolom sv. Stolice oslobođeni su dužnosti prema legatima. Utemeljitelji pobožnih zaklada nisu ipak lišeni duhovnih plodova svojih ostavština. Sv. Otac papa svojom vrhovnom vlašću u crkvi namjenjuje za ugasle zadužbine razne molitve pa i sv. Mise koje se na svijetu vrše i govore po njegovoj nakani, osobito na Dušni dan kad svaki svećenik na svijetu jednu svetu Misu izgovori po papinoj odluci.

5. VEZE FRANKOPANA SA KOŠLJUNOM

Zauzimanjem krčkih knezova Frankopana franjevci su 1447. god. došli na Košljun. Uzajamne su veze i dalje postojale. One su ovjekovječene frankopanskim zadužbinama na Košljunu.

Trajan frankopanski spomenik na Košljunu jest sadašnja velika crkva. Ona je isključivo zadužbina kneza *Ivana VII*, zadnjeg frankopanskog gospodara otoka Krka, i njegove kćerke *Marije-Katarine*. Stoga je pravo da se ovdje podrobnije sje-

timo životnog puta tih dvaju velikih dobrotvora Košljuna.

a. Knez Ivan VII Frankopan

bio je najmlađi od 9 sinova moćnog krčkog kneza Mikule IV koji je sa sjajnom pratnjom od 600 do 700 konjanika i pješaka pohodio Rim, a zatim Palestinu. Papa *Martin V* (1417 — 1431) primio ga je svečano i podijelio mu pravo na grb stare ali izumrle obitelji Frangipani. Mikula IV stao se prvi potpisivati s nadimkom Frankopan. Bio je i ban Hrvatske i Dalmacije. Imao je 11 djece. Dvoje je rano umrlo, a devet ga je sinova nadživjelo. Narod ih je zvao banići, tj. mali bani već po rođenju. Knez je Mikula, iako vazal ugarsko-hrvatskog kralja, proširio svoju djedovinu nešto kupnjom, a nešto rodbinskim vezama i ratovanjem. Njegove su se zemlje protezale od Ozlja i Kupe do Omiša i Cetine, od Krka na zapadu do Knina i Bihaća na Uni na istoku. Time je udario temelje najznamenitijoj i najmoćnijoj obitelji hrvatske prošlosti. Obitelj je izumrla pogibijom *Krsta Frankopana*, najpoznatijeg svog člana, u Bečkom Novom Mjestu 30. travnja 1671 g.

Poslije očeve su smrti 1432. banići podijelili obiteljske zemlje i gradove. Svi su htjeli da otok Krk kao djedovina ostane u zajedničkom posjedu, ali je najmlađi brat Ivan VII poduzeo sve kako bi sam ostao gospodarom Krka. Poznavajući njegovu silovitu narav, braća popuste i on postade isključivi gospodar Krka.

Braća su kao vazali priznavali vrhovnu vlast ugarsko-hrvatskog kralja. Ivan se naprotiv osloni na Mlečane i oženi mletačkom plemkinjom Elizabetom Mauroceno. Dne 2. III 1453. g. napravio je Ivan oporuku u biskupiji na Krku pred biskupom Franjom, opatom sv. Lucije i creskim knezom.

Pored raznih zadužbina crkvama po Krku izjavljuje u toj oporuci da ostavlja grad i otok Krk duždu i općini mletačkoj umre li bez muškog potomka, a oni ga u potrebi imaju štititi. To on nije smio učiniti bez odobrenja svog feudalnog gospodara ugarskohrvatskog kralja. Ali je on to učinio. Mlečani su obieručke primili Ivanovo obećanje u nadi da će tako doći do otoka Krka koji je još jedini od naših otoka bio pod vlašću ugarsko-hrvatskih kraljeva. Vremenom je Krk postao premalen za Ivana. Zalijetao se i na kopno da dobije koji posied od braće. Budući da je iza braće stajao kralj Matijaš, sin Sibinjanin Janka (Ivana Hunjada). to se Ivan morao uvijek praznih ruku povući na Krk.

G. 1479. razbolio se teško knez Martin, gospodar Vinodola. Poroda niie imao. Ivan navali i zauzme Vinodol u nadi da će mu poslije bratove smrti traino ostati. Martin se naljuti i javi sve kralju Matijašu. Ovaj pošalie svog kapetana Blaža Podmanickoga, zvanog Madžara, da potiera Ivana iz Vinodola milom ili silom. Blaž je imao na raspolaganie 6000 voinika. Došlo je do borbe i Ivan je morao uzmaknuti pred silom na Krk. Blaž ga je sliiedio. Ivan se utvrdio u gradu Krku. Blaž je opkolio grad i čekao da se Ivan preda. Pred gradom su bile i 4 mletačke galije, ali se nisu usuđivale ni htiele Ivanu priteći u pomoć. Tad se mletački opunomoćenik *Antonio Vinciguerra* posluži varkom i lažiu. Pođe k Ivanu koii je bio sav zdvojan i utučen i predoči mu da je čitav otok uz Blaža. U gradu se sprema buna i narod prijeti da će sasjeći niega (Ivana) i sve koii su uz niega prije nego Blaž prodre u grad sa svojim »okrutnim ugarima«. Jedini izlaz da spasi i sebe samoga i žitelje jest da preda otok Mlečanima. Tada će Krčani, i onako javni ili tajni pristaše Mletaka, oduševljeno braniti grad, a i Mlečani će imati povoda da brane svoj posjed. Kasnije će se već urediti njegov (Ivanov) odnos prema Mlečanima.

Ivan u zdvojnosti povjerova lukavoj himbi Mlečića. Sazove narod na zbor i izjavi da predaje Krk, grad i otok, mletačkoj sinjoriji, a u ruke »velmožnoga providura« (Vinciguerre). To čini da zaštiti živote i imanja dosadašnjih svojih podanika od okrutnih Ugara pa odsad imaju biti podanici sv. Marka čija se zastava ima izvjesiti u gradu.

To se zbilo 22. veljače 1480. godine.

Kapetan Blaž jurišao je više puta na grad Krk koji su sad branili i Mlečani, ali nije uspio. Sukob je svršio, tako da je Blaž s vojskom napustio otok Krk kojim su zagospodarili Mlečani.

Knez se Ivan nadao da će mu Mlečani ipak vratiti otok da na njemu vlada makar i pod njihovom vlašću. Ali ništa od toga. Vinciguerra je postao providur (upravitelj) Krka, a Ivan je sa svojom obitelji morao u Mletke u konfinaciju.

Prema narodnoj predaji u priči i pjesmi koju ćemo kasnije donijeti, Ivan je bio u Omišlju i pozvan je od Mlečana na galiju. Galija je za vrijeme večere krenula u Mletke, a da Ivan to u prvi mah nije ni opazio, nego tek kad je galija bila kod Cresa. To ne odgovara povijesnoj istini. Ivan je u Mletke otplovio na mletačkoj galiji iz Krka i dobro je znao kamo ide.

Ivanov odlazak iz Krka dogodio se u prvoj polovici travnja 1480. g. Još je uvijek gajio nadu da će se vratiti na Krk. Njegova žena Elizabeta i kći Katarina obijale su pragove mletačkih patricijskih kuća ne bi li se za njih zauzeli. Sve uzalud. Dne 25. studenoga 1480. mletački je senat odlučio da se Ivan nikad više ne vrati na Krk »radi sigurnosti mletačkih posjeda u Istri i Dalmaciji«. Ujedno su

mu odredili penziju od 1000 dukata godišnje za uzdržavanje. Ivan je to odbio. Tražio je da ga puste do kralja Matijaša. To mu nisu dozvolili, pa je potkraj 1481. pobjegao s nekoliko svojih odanih dvorjana. Preko Tirola dođe do njemačkog cara Fridrika III (1440 — 1492). Fridrik se zauzme za nesretnog kneza i stade raditi na tome da mu Mlečani vrate djedovinu. Ali Mlečani ni da čuju. Najviše na što su pristali bilo je da će mu davati 1000 dukata godišnje, ali da se nastani negdje u carevoj državi. Ujedno su mu vratili pokretno imanje na Krku.

Vjerojatno je Ivan od tada boravio u južnim dijelovima careve države negdje u istočnoj Istri. Podržavao je veze s Krkom. Dne 20. kolovoza 1484. naloži Republika svom providuru Calvu neka javi knezu Ivanu da prekine sve veze s Krkom i nastani se na mletačkom teritoriju, inače će mu uskratiti onih 1000 dukata godišnje penzije. Ivan nije poslušao, već pomognut od rođaka i braće pokuša silom prodrijeti na otok Krk, ali je bio odbijen. Tada su Mlečani odredili jednu galiju da čuva otok od nove Ivanove navale.

Ivan se sada utekao milosti kralja Matijaša. Kralj je u to vreme ratovao s carom Fridrikom III. Ivan se pridruži Matijašu i s njegovom pobjedonosnom vojskom uđe 1. lipnja 1485. u sam grad Beč. Tu ga je kralj imenovao svojim dvorjanikom i namjeravao mu povjeriti upravu austrijske prijestolnice. Doskora je možda radi velikih zahtjeva da mu kralj pomogne doći do djedovine na Krku, dodijao kralju i ovaj mu je naredio da što prije napusti Ugarsku. Knez je odmah to i učinio. Sa svojih nekoliko vjernih pristaša odjašio je prema Hrvatskoj. Na putu ga je napala groznica i bio je prisiljen leći u krevet u selu Zakonu (Zachon) ili Žakanj na rijeci Dravi na granici Ugarske i

Hrvatske. Pratioci su ga opominjali da napravi oporuku, ali ne računajući još na smrt to ne učini i umre bez oporuke dne 14. ožujka 1486. u svojoj 52. godini.

Što nije mogao postići za života, t. j. da se vrati na Krk, postigao je poslje smrti. Mrtvo mu je tijelo preneseno i pokopano na Košljunu u crkvi svete Marije kako kaže povjesničar Klaić u svojoj povijesti »Knezovi Frankopani« str. 291. Moguće je da je Ivan na samrti izrazio ovu svoju želju pa su mu je odani privrženici i rodbina ispunili. Posve je vjerojatno da je sve to potajno izvedeno da ne bi Mlečani pravili neprilika, pa prema tome nije nikakvo čudo što mu grob nije označen nikakvim nadgrobnim spomenikom. Tada još nije postojala sadašnja crkva pa je knez Ivan pokopan u staroj benediktinskoj crkvi sv. Marije u današnjoj kapeli sv. Bernardina. Imajući pred očima njegov odnos prema Košljunu, možemo zaključiti da je u crkvi dobio odlično mjesto za grob, a to bi bilo blizu velikog oltara u svetištu.

Može biti čudno kako da nema jasnije tradicije o Ivanovu grobu na Košljunu, ali treba imati na pameti da su Mlečani više od 300 godina poslije Ivanove smrti bili gospodari Krka. Bili su svijesni da su do vlasti na otoku došli pomoću laži i himbe pa im je bilo od koristi da unište i zametnu trag svemu što je podsjećalo na Frankopane, osobito na Ivana VII. Klaićeva tvrdnja da je Ivan VII pokopan na Košljunu, ma koliko nam bila simpatična, nije posve sigurna, ali je ipak vjerojatna.

Poslije Ivanove smrti javlja Vinciguerra u Mletke da je Republika sada neprijeporan vlasnik Krka jer je Ivan umro bez oporuke pa ostaje na snazi oporuka iz 1453. g. koja je napisana u krčkoj biskupiji i kojom je knez imenovao Mletačku državu svojim baštinikom ako umre bez muškog potomka. Imao je doduše dva sina, ali su oba umrla prije njega. Mletački senat nije trebalo po drugi

put upozoravati da je Republika vlasnik Krka. Brzo su ispunili sve odredbe u oporuci koje su se ponajviše odnosile na razne zadužbine, pa je tako i Košljun uskoro dobio 1000 dukata za gradnju nove crkve kako ćemo još vidjeti.

Kod prikaza života Ivana VII Frankopana poslužili smo se opširnim i temeljitim djelom našeg povjesničara V. Klaića: Krčki knezovi Frankopani I, Zagreb, 1901. Sve što znamo o Frankopanima iz XV stoljeća temelji se ponajviše na mletačkim izvorima, a ti na opširnom izvještaju Antonija Vinciguerre koji je bio prvi mletački providur na Krku (od 19. travnja 1480. do 24. travnja 1481.). Prije toga bio je tajnik dužda i mletačkog senata. Bavio se i književnim radom. Pisao je satire. U politici je zastupao načela svog suvremenika Machiavellia. Bio je zakleti neprijatelj kneza Ivana. Pošto je na prijevaru izmamio Ivanovu odreku na Krk, kušao je to opravdati time što je Ivana prikazao u najcrnijem svijetlu kao moralnu nakazu koju narod mrzi radi slabog postupka s podložnicima. Vinciguerra je umro u Padovi 1502.

Dopuštamo da je knez Ivan kao i ostali velikaši onoga doba počinjao nasilja nad svojim podanicima, ali ima i podataka (Farlatti: Illyricum, V, 305) koji govore da je učinio i mnogo dobra naročito crkvama, samostanima i pobožnim zakladama. Knez je imao svojih mana, ali ne onoliko i onakve kako mu to Vincigerra pripisuje. S današnjeg stanovišta moglo bi mu se zamjeriti što se oslonio na Mlečane. U tome se prevario jer ih je smatrao poštenim što oni nisu bili. Htio je osigurati vlast na Krku za se i za svoju lozu. U kralju Matijašu gledao je kralja rumunjskog pastirskog porjekla koji je išao za tim da ukine ili bar oslabi ugarske i hrvatske kneževske loze, pa se nadao da će s Mlečićima bolje proći . Cijelo to pitanje ne smijemo gledati pod sadašnjim pojmom narodnosti. Osjećaj narodnosti bio je u ono doba veoma slabo, skoro nimalo razvijen.

Da je narod otoka Krka žalio za Frankopanima i to osobito za Ivanom VII kao svojim posljednim gospodarom frankopanske loze, dokaz je pjesma koja je davno nastala, vjerojatno pod neposrednim dojmom događaja. Pjesma se

još uvijek pjeva na otoku u mlađem jezičnom obliku, a glasi:

»Kad mletačke plavi,
Sve same galije
Doplove d' Omišlja
Iskrca se četa
Da pozove kneza
Našega Ivana
Na velo veselje,
Kô će njemu dati
Na svojih galijah.
Kad su oni bili
Rujna vinca pili,
Odploviše s knezom
Priko creskog mora,
I Velimi vrati.
Kad to biše kneže
Gorko opazio
Da neviran Mletčić
Grdo ga prevari,
Za Glavinom krikne:
»Oj turne moj lipi.
Lipi ter prostrani,
Kako sam te lipo
Lipo sagradio,
A sada ne smijem
Blizu tebe priti
Komu te ostavljam?
Ostavljam te ptici,
Ptici lastavici,
Ka će letnim danom
Nad tobom letiti;
Meni tužan spomen
A svitu paklensku
Neviru tužiti.«

Narod je otoka Krka sve donedavna nosio odijela crne boje i sam je to tumačio da je to zbog žalosti za Frankopanima.

b. Katarina Frankopan

Knez Ivan VII imao je dva sina i jednu kćerku. Starijega sina Ivana (Anža) bio je poslao na dvor kralja Matijaša dok je još s njime bio u dobrim odnosima da se ondje odgaja. Ovaj je sin umro 1465. god. i pokopan je u crkvi sv. Lucije u Baški. Još je 1864. g., kako donosi Šurmin (Hrvatski spomenici str. 246), u crkvi sv. Lucije bio nadgrobni kamen s natpisom: »Kn(e)z Ivan Frankopanski i mo(druški) i s(e)nski 1465«. — Mlađi sin Nikola nije također nadživio oca. Umro je 1480. O njemu ne zna se gotovo ništa. Oca je nadživila samo kćer Marija-Katarina. Zajedno s ocem i majkom došla je u Veneciju 1480. Tu se je udala za

mletačkog plemića Franju Dandola. Poslije njegove smrti udala se opet za drugog plemića Andriju Foscolo. Za miraz dobila je od Republike posjed na padovanskom polju u vrijednosti od 5000 dukata. Živjela je u Veneciji do svoje smrti 1520. Poroda nije imala.

Pravovremeno je napisala oporuku koja počinje ovako: »Za onaj čas kad budem imala umrijeti najprije preporučam svoju dušu Bogu, Svevišnjemu Stvoritelju i slavnoj Majci Djevici Mariji i svim svecima na nebu, a potom tijelo svoje predajem zemlji iz koje je nastalo. I želim da ono bude preneseno na Krk i ondje pokopano u crkvi svete Marije reda Male Braće pred velikim oltarom. Toj crkvi koju je moj otac počeo graditi ostavljam 1000 zlatnih dukata koji se imaju potrošiti za gradnju iste crkve i ne za drugo ili na koji drugi način . . . .«

Fratri su na Košljunu znali da im je Katarina ostavila lijepu svotu za dogradnju nove crkve. Preko svojih zastupnika u Mlecima počeli su se za stvar zanimati. Međutim oporuci nigdje ni traga. Konačno se pronašla u kancelariji suca istražitelja cedulja napisana od jednog već pokojnog kanonika crkve sv. Marka (don Gregorio Trina) i na toj je cedulji bio izvadak iz Katarinine oporuke ukoliko se odnosi na Košljun. U međuvremenu su se javili neki Katarinini rođaci iz Hrvatske i iz Venecije. Oni su tražili svoj dio kad je Katarina umrla bez oporuke. Svi su ti košljunskom samostanu osporavali pravo na 1000 dukata. Samostan je tada podigao parnicu u Mlecima preko svog opunomoćenika i predložio sedam svjedoka.

U samostanskom se arhivu na Košljunu čuva cijeli tok ovoga procesa na 32 velika lista (Processo del legato di Cattarina Frangipani 1520). Ovdje ćemo radi zanimljivosti prema prijevodu o.

Vladislava Brusića iznijeti izjave nekih svjedoka iz kojih se razabiru osjećaji Katarine Frankopan prema rodnom otoku Krku i prema Košljunu.

Kao prvi svjedok nastupio je Andrija Foscolo, muž pokojne Katarine. Bilo mu je postavljeno 14 pitanja. Na upit: »Što znate o neopozvanoj i zadnjoj želji pokojne plemenite gospođe Katarine Vaše supruge?« odgovorio je da je on kao svjedok i njen muž čuo iz njenih usta i to više puta da će kad umre odrediti da se njezino tijelo prenese na Košljun na Krku i da se ondje pokopa u crkvi svete Marije u posebnoj grobnici pred velikim oltarom. Stoga da će onoj crkvi za uzdržavanje ostaviti 1000 zlatnih dukata.« Sličan je iskaz dao i Antonio Viaro dne 20. X 1520.

Zanimljivo je svjedočanstvo Margarite Bevilaqua koja je posluživala Katarinu. Ona je rekla da je više puta čula od svoje gospodarice da će poslije smrti obilno nadariti crkvu svete Marije na Košljunu govoreći: »Moj ju je otac počeo graditi, a ja ću je dovršiti.« Ista je Margarita na sudu još izjavila da je mjesec i pô prije Katarinine smrti bila s njom u crkvi svetog Franje della Vigna, a bila je s njima i gospođa Trevisan, i da je čula kako je Katarina rekla da hoće da njezino tijelo bude preneseno u crkvu svete Marije na Košljunu i kako je ostavila ili hoće da ostavi spomenutoj crkvi 1000 dukata za dovršetak njezine gradnje. Ista Margarita veli da je na to primijetila: »Gospođo, zar ne bi bilo bolje da vaše tijelo ostane u ovoj zemlji gdje će vas vaši pohađati?«, a ona je, veli Margarita, na to odvratila: »Nitko me neće odvratiti od ove moje namisli. I hoću da se moje tijelo prenese onamo gdje sam se rodila«.

Važno je i svjedočanstvo već spomenute gospođe Trevisan. Ona je izjavila kako se je pred 2 ili 3 mjeseca zajedno s pokojnom Katarinom našla

u crkvi sv. Franje della Vigna. Dok su bile ondje, donijeli su u crkvu i ondje pokopali jednog mrtvaca. Nato je rekla gospođi Katarini: »Gospođo, kad bi se vama desio ovakav slučaj, gdje biste željeli da budete pokopani?« Nato Katarina odgovori: »Da Vam kažem po istini, hoću da me prenesu na Krk u samostan redovnika sv. Franje.« »A zašto onamo?« zapitala ju je ona. »Zar i ovdje nisu redovnici sv. Franje kao i na Krku?« »Jest«, odgovorila je Katarina »ali čini mi se da će ondje imati više razloga da me se spominju i za me mole, jer je ono mjesto bilo moga oca, jer sam ja ondje poznata, a ovdje me toliko ne poznaju, a i jer je ovo moja odluka.« I još se svjedokinji čini da je Katarina nadodala: »I učinit ću to tako da će imati zašto da me spominju i za moju dušu mole.«

Dne 23. listopada 1520. bio je kao svjedok ispitan Fridrik de Raverio. On je iskazao da se sjeća kako je jednoga dana pokojna gospođa Katarina došla k njegovu stricu da ga pita za mišljenje u parnici koju je imala s porečkim biskupom radi kaštela sv. Vinčenta u Istri. Onom je prigodom čuo u razgovoru kako je spomenuta Katarina rekla da je ostavila ili da će ostaviti samostanu svete Marije redovnika sv. Franje na Krku 1000 dukata da sagrade crkvu u kojoj hoće da se uredi njezina grobnica pred velikim oltarom, jer hoće da je poslije smrti onamo prenesu i ondje pokopaju.

Posljednja je bila ispitana Izabela udova pok. Petra Rasponte. Ona je uz ostalo svjedočila da je čula od pokojne Katarine kako je više puta rekla da hoće da je pokopaju u crkvi sv. Marije na Košljunu i da ondje učine posebnu grobnicu pa je stoga odlučila onu crkvu nadariti.

Parnica je bila zaključena povoljno za Košljun koji je i dobio ono što je Katarina ostavila za dogradnju crkve.

Posmrtni ostaci Katarine Frankopan preneseni su na Košljun 9 godina poslije njezine smrti. *Bilo je to 10. veljače 1529.*

Njezin je grob bio ispred velikog oltara koji se onda nalazio uza zid na dnu današnjega kora. God. 1718. izvedene su u crkvi velike pregradnje i tom su zgodom Katarinine kosti s nadgrobnom pločom bile prenesene u kapelu sv. Bernardina (u kulu). Dozvolu za prijenos dao je krčki providur Antonio Trevisan 22. svibnja 1718.

Nameće nam se pitanje: zašto je Katarinin grob bio prenesen na posve drugo mjesto čak i izvan crkve koju je ona dogradila i tako jasno istaknula želju da u njoj počiva? Čini nam se da je to moglo biti za to što je možda još tada postojala neka predaja da je u kapeli sv. Bernardina pokopan njezin otac Ivan. Njezin grob nema nikakva natpisa, nego samo datum prijenosa iz Venecije na Košljun: MCCCCCXXIX. DIE X FEBRUARII (1529. dne 10. veljače). Ploča na sebi nosi grb, ali to nije onaj frankopanski, nego opći plemićki. Čini nam se da je svemu tomu razlog u tome što Mlečani, svijesni da nisu poštenim putem došli do posjeda Krka, nisu dopuštali bilo kakvo isticanje i spominjanje Frankopana, prijašnjih zakonitih gospodara Krka. Katarinin grob u kapeli sv. Bernardina bio je postavljen na dvije kamene konsole, dva metra iznad tla. Nadgrobna je ploča tada poslužila kao podnožje groba.

God. 1949. dao je Konservatorski ured u Rijeci restaurirati kapelu sv. Bernardina, a da se kapeli povrati prvotni izgled, uklonjena je Katarinina grobnica. Nadgrobna je ploča privremeno smještena u lijevom kutu na dnu crkve. Ono malo kostiju što je bilo u grobu skupljeno je u sandučić i pohranjeno pred pločom. Vremenom smjestit će se sve na doličnije mjesto.

Usput spominjemo da su 28. XII 1928. D'Annunzijevi arditi provalili u košljunski samostan. Neke su redovnike tvorno zlostavili, a grob Katarine nasilno otvorili i kosti svetogrdno ispremiješali. Po samostanu su napravili nešto štete. Na račun te štete samostan je 3. srpnja 1940. od državnih vlasti primio 8000 Din odštete.

c. Frankopanski grbovi na Košljunu

Crkva na Košljunu je zadužbina Frankopana: kneza Ivana VII i njegove kćerke Katarine. To pokazuju i njihovi grbovi na krovnoj konstrukciji koja je od samog početka netaknuta. Na ukrašenim debelim gredama vide se naslikani razni grbovi i medaljoni. Kad se crkva gradila, Frankopani su mijenjali svoj grb, pa se stoga uz novi vidi i njihov stari grb.

Frankopani su potekli od neke stare krčke plemićke obitelji. Nije jasno da li je ta obitelj bila romanskog ili hrvatskog porijekla. Na Krku su bila četiri hrvatska bratstva: Doganić, Šubinić, Tugomirić i Zudinić (Judinić). Postojalo je i plemićko prezime De Plangipane pa je i to moglo biti njihovo prvotno ime, a sličnost imena ih je povezala s rimskim Frangipanima. Postojale su sigurno i listine s njihovim prvotnim imenom, no one nažalost do nas nisu doprle. Prvi mletački providur Vinciguerra dobio je u svoje ruke sav krčki frankopanski arhiv pošto je Ivana VII zajedno s obitelji otpremio u zatočeništvo u Mletke. Tom je prilikom uništio sve što je bilo nepoćudno Veneciji, a to je bilo i staro frankopansko prezime kojim bi se oni mogli pozivati na svoju staru krčku djedovinu.

Stari grb knezova krčkih, senjskih i modruških bio je štit razdijeljen na bijelo i crveno polje sa zlatnom zvijezdom u gornjem bijelom polju.

Novi grb, dobiven od pape, prikazivao je dva lava na modrom polju uzdignuta jednog prema drugomu koji prednjim šapama lome hljeb. To je bio grb nekadašnje rimske obitelji Frangipanes (frangere panem lat. = lomiti hljeb) jer je navodno ta obitelj prigodom nekog glada u Rimu davala potrebnima hranu. Bez povijesnog je oslona legenda da bi krčki Frankopani bili krvni potomci rimskih Frankopana. Krčki su knezovi dobili grb Frankopana pa se otada stadoše nazivati isključivo ovim imenom po kojemu su i ušli u povijest.

U ovoj radnji upotrebljavamo naziv Frankopan a ne Frankapan iako bi drugi naziv bio ispravniji. Naziv Frankopan je općenitiji i na Krku isključivo u upotrebi. Na košljunskim crkvenim gredama stari je frankopanski grb prikazan na dvije grede po dva puta. Novi se grb vidi na jednom potpornju krova. Stari i novi grb bio je na podnožju poliptiha na velikom oltaru, ali su prilikom restauriranja (1962) pometnjom ostali pokriveni pozlatom. Na velikim krovnim gredama ima 12 medaljona s kruhom na pladnju što opet tumači ime Frankopan. Uz spomenute grbove naslikana su na gredama još 4 medaljona s likovima četiriju franjevačkih svetaca: sv. Franje, sv. Bonaventure, sv. Antuna i sv. Bernardina. I još su 4 medaljona s Isusovim monogramom IHS. Možemo držati da su frankopanski grbovi resili i prijašnje malene drvene oltare.

Na nadgrobnoj ploči Katarine Frankopan stoji grb koji predstavlja lava s podignutim prvim šapama. Prije se mislilo da je to grb mletačke obitelji Dandolo ili Foscolo u koje je obitelji Katarina bila udata. Naš O. dr Nikola Španjol zanimao se u Mlecima za grbove spomenutih obitelji, no oni su posve drukčiji. Grb identičan s onim na Katarininoj nadgrobnoj ploči nalazi se na jednoj

nadgrobnoj ploči na košljunskom groblju u kutu na lijevo uz crkveni zid. Jednaki se grb nalazi i u Krku na jednom pragu na početku glavne ulice dolazeći s istočne strane u grad. Mislimo da to onda nije grb neke obitelji, nego opći plemićki grb.

6. ODNOS MLETAČKIH VLASTI PREMA KOŠLJUNU

Zauzimanjem krčkih Frankopana došli su franjevci na Košljun. Knezovi su ih opskrbili svim potrebnim za život. Mletačke su vlasti koje su naslijedile Frankopane bile također sklone redovnicima na Košljunu. Tu su svoju naklonost pokazale raznim povlasticama što su ih krčki providuri pa i sami duždevi podijelili Košljunu. U samostanskom se arhivu čuva nekoliko dukala (duždevih pisama) u korist Košljuna. Ovdje ćemo spomenuti samo neke.

Dukalom od 18. siječnja 1504. naređuje dužd Leonardo Loredano krčkom providuru da se košljunskim redovnicima svake godine dade na račun općinske blagajne vina i ulja u vrijednosti od 6 dukata.

Dužd Marcantonio Justiniani naređuje pismom od 15. rujna 1685. da se iz državnih solana dade Košljunu »tri stara dobre soli«. Do tada su naime fratri zajedno s krčkim biskupom imali svoje solane na Kanajtu. Po tome se i danas južni dio Kanajta zove »Soline«. Kad su državne vlasti uzele sol kao svoj monopol, da fratrima nadoknade daju im sol iz državnih solana.

God. 1695. oslobađa dužd Franjo Mauroceno dukalom od 26. srpnja košljunske fratre svih nameta i carina na sve što dobiju prošnjom na Cresu i Lošinju.

Govoreći o ribarenju u Košljunskoj dragi, vidjeli smo kako su vlasti dale razne povlastice stanovnicima Košljuna.

Zadnji je dukal Košljun dobio od dužda Pisani 13. lipnja 1780. kojim oslobađa od svih pristojba sva pisma izdana u krčkoj kancelariji u vezi s Košljunom.

Košljun je uz već spomenute uživao i druge neke povlastice koje su bile dane čitavoj franjevačkoj provinciji sv. Jeronima kojoj je Košljun uvijek pripadao. Tako su npr. fratri mogli sjeći drva za svoje potrebe u državnim šumama. Isto su tako mogli paliti vapnenicu za svoju potrebu koristeći se državnim šumama.

Kao i ostale crkve i samostani na Krku tako je i Košljun bio pod patronatom mletačkog dužda. To su pravo imali Frankopani pa su ga kasnije prisvojili i duždevi. Po tom patronatu imao je dužd pravo potvrđivati svako novo imenovanje pa tako i starješinu samostana na Košljunu. S time su bile spojene i neke pristojbe u korist dužda. Jednim posebnim pismom Vijeće je umoljenih (rogatorum) oslobodilo Košljun tih pristojba, a doskora je bilo napušteno svako uplitanje mletačkih vlasti u izbor gvardijana.

Povod tim ekonomskim povlasticama bilo je strogo franjevačko siromaštvo u kojem su živjeli košljunski redovnici kao i cjela franjevačka provincija sv. Jeronima. Košljun je doduše iznajmljivao novac, kako smo već vidjeli, ali je svatko znao da su fratri samo čuvari toga novca primljenoga za »vječne Mise«, pa to nije smetalo da im se priteče u pomoć u ekonomskim prilikama bilo sa strane naroda bilo sa strane vlasti. Glavni pak razlog naklonosti bio je besprijekoran život košljunskih redovnika.

7. TEŠKE KUŠNJE ZA REDOVNIČKI ŽIVOT NA KOŠLJUNU

Pod konac XVIII stoljeća mletačka je republika sasvim izmijenila svoju politiku prema redovnicima, napose prema franjevcima u Istri i Dalmaciji. Dok je prije štitila i pomagala franjevce na svom teritoriju i visoko cijenila njihov rad i utjecaj u narodu, što je sve koristilo i Republici, sada je najednom izmijenila svoj stav. To je bilo pod utjecajem protuvjerskih i liberalnih ideja koje su spremale tlo revolucijama.

Mletački je senat — po uzoru na susjeda Josipa II — 12. svibnja 1787. poslao posebne upute svojim predstavnicima u Dalmaciji u vezi »franjevaca opservanata sv. Jeronima«. Na temelju tih tajnih uputa mletački je namjesnik za Dalmaciju izdao dekret od 20 točaka koje su sve i teške i porazne za redovnički život. Neke ćemo navesti: Provinciji sv. Jeronima priključuje se 8 hospicija (malih samostana) na grčkim otocima. Ti su otoci pripadali mletačkoj republici. Samostani na tim otocima sačinjavali su zajedno s drugima već porušenim posebnu provinciju koja se je uslijed turskih osvajanja utrnula. Preostalo je 8 spomenutih samostana na mletačkim otocima. Preuzimanje tolikih samostana bio je odveć velik teret za provinciju sv. Jeronima i radi udaljenosti i radi nepoznavanja jezika. — Drugom se točkom određuje da provincija ne smije imati više od 116 svećenika i klerika zajedno kao ni više od 35 samostanske braće. — 15. točka dopušta oblačenje u redovničko ruho, zavjetovanje i svećeničko ređenje samo onima koji popunjuju dozvoljen broj. — U 17. točki zabranjuje se primati redovnike iz drugih provincija bez dozvole samoga senata u Veneciji itd.

Te porazne naredbe nisu dugo trajale. Nestalo ih je nestankom Republike (1797), ali slijedile su još gore kad su Francuzi zaposjeli Dalmaciju. Francuski jakobinski zakoni bili su protegnuti i na »Iliriju«. Bilo je uopće zabranjeno primati novake, profesirati i rediti. To je sadržavalo općenito utrnuće samostana i redovničkog života. Radi tih je naredaba dotadašnji novicijat na Košljunu zatvoren. Opet je otvoren 1815. kad je u našim zemljama nestala francuska vlast.

Poslije Francuza došla je Austrija. Ona je ublažila prijašnje proturedovničke zakone, ali je zavela neke svoje jozefinske. Redovnicima je bio zabranjen svaki saobraćaj s Rimom, vrhovnom upravom Reda i u svemu su bili podložni biskupima. Sve je to imalo teških posljedica za redovnički život. Samostani su opustjeli pa tako i Košljun. Dok je košljunska redovnička obitelj prije navedenih neprilika redovito brojila dvadesetak članova, njihov je broj 1822. godine spao na 7, a 1836. na sama 3 člana: dva svećenika i jednog samostanskog brata.

Spomenute mjere proti redovnicima potjecale su iz mržnje i zlobe kao i iz neshvaćanja. Bile su protunaravne jer su rušile osnovnu naravnu ljudsku slobodu pa se kao takve i nisu dugo mogle održati. Vlastodršci koji su ih u kratkovidnosti i zaslijepljenosti izdali stali su ih pomalo povlačiti. Istina, ono što je porušeno, ležalo je u ruševinama, ali je onda Providnost podigla nekoliko muževa u provinciji sv. Jeronima koji su odstranili ruševine i uprli sve snage kako bi provinciju po-

digli. Ti zaslužni muževi jesu: *O. Leon Borčić* iz Pašmana († 1874), *O. Franjo Šmolje* (†1875), *O. Zoilo Monti* iz Zadra (†1880) i *O. Honorat Ozretić* iz Paga (†1894). Oni su kao provincijali podigli škole i preporodili redovnički život. God. 1834. ponovo je otvoren novicijat na Košljunu. Svake je godine bivalo sve više novaka. Nisu dakako svi dolazili do cilja, ali stvar je postepeno i stalno kretala na bolje.

IV. CRKVA I KAPELICE

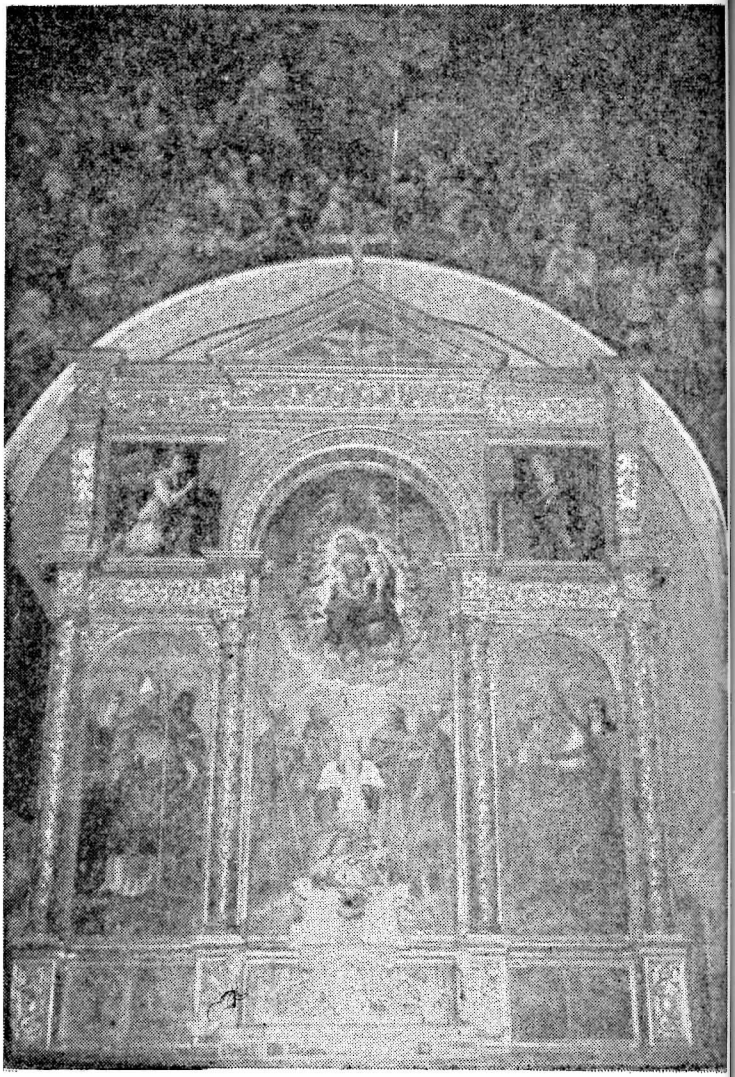

Poliptih na glavnom oltaru

1. GRADNJA NOVE CRKVE

Kad su g. 1447. franjevci došli na Košljun, služili su se prvašnjom benediktinskom crkvom od koje još i danas postoji svetište i preuređena lađa. Novi su redovnici razvili veći duhovni rad pa je narod u većem broju stao dolaziti na Košljun prigodom nekih blagdana. Stara je benediktinska crkva postala premalena. Knez Ivan VII Frankopan kao patron (pokroviteli) svih crkava na otoku a i radi svojih veza s Košljunom namjeravao je graditi novu i veću crkvu. Razne neprilike s braćom i Mlečanima nisu mu to dopuštale. Možda se na njegov poticaj i njegovom pomoći stao spremati građevni materijal, ali ozbiljno je započet posao tek 1486. kad je samostan po kneževoj oporuci primio 1000 dukata. Sve se uslijed pomanjkanja sredstava nije moglo završiti. Nutarnje je uređenje zahtijevalo još dosta novaca. Radnje su nastavljene i konačno završene ostavštinom Ivanove kćerke koja je kao i otac oporukom ostavila 1000 dukata. Na samom vrhu vanjskog pročelja stoji natpis da je crkva dovršena 14. listopada 1523.

Benediktinska je crkva bila posvećena Uznesenju Majke Božje koje se slavi 15. kolovoza. Nova je crkva posvećena Navještenju Majke Božje koje se slavi 25. ožujka.

Sadašnji je izgled košljunska crkva dobila poslije velike pregradnje 1718-20. Nemamo doduše opisa kako je izgledala kad je bila dovršena 1523., ali si po djelomičnim ostacima ipak možemo predstaviti njen prvotan izgled. Čvrst nam putokaz pruža i popis troška kod preinake crkve gdje se donosi zašto i koliko je potrošeno kod pregradnji. Poslužit ćemo se zgodnim opaskama već spomenutog O. Benedikta Celegina koji je g. 1963. kroz više dana bio na Košljunu i proučio stil crkve.

Prvotna je crkva građena u gotičkom stilu, ali se osjeća dolazak novih stilova. Triumfalan luk nije šiljast, nego polukružan. To nije ostatak romanskog stila, nego radije predosjećaj renesanse što dolazi. Konsole pod tim lukom, rebra svoda u prezbiteriju — sadašnjem koru iza oltara — i njihov završni kamen navještaju novo vrijeme crkvenog stila. Prozori crkve bili su također gotički. To se vidi na njihovim obrisima na južnoj vanjskoj strani i još očitije na otkrivenom prozoru u sadašnjem zimskom oratoriju iza oltara sv. Antuna. Prozori su doduše šiljasti, ali ne pokazuju onu izduženost kojom se inače odlikuju gotički prozori. Ti su gotički prozori postavljeni dosta nisko prema visini zida. Prozori toga stila zapremaju obično 2/3 gornjega zida sežući skoro do strehe krova. Na košljunskoj se crkvi nalaze nekako u polovini zida ostavljajući do krovne strehe još mnogo zida. Na pročelju crkve ostala je prvotna gotička rozeta. Dva su gotička prozora uz nju uklonjena. Mjesto njih probijena su druga dva četverokutna. — U spomenutom popisu potrošaka od g. 1718-20. navodi se da su zatvoreni ovi gotički prozori u crkvi: dva na pročelju crkve, po 4 na oba pobočna crkvena zida i 2 u prezbiteriju velikog oltara, dakle zatvoreno je ukupno 12 gotičkih prozora. Radove je izveo zidarski majstor Bartolomej

Kos iz Krka. Za rad mu je plaćeno 209 lira i 27 soldina. Isti je majstor zatim otvorio po jedan veliki polukružni prozor na pobočnim zidovima i 2 četverokutna na pročelju, i za to je dobio 60 lira. Za željezne rešetke i stakla na polukružnim prozorima dobio je majstor Zvane Juras 22 lire i 36 soldina. Napose spominje se otvor maloga polukružnog prozora koji je otvoren u svetištu i za koji je majstor Kos dobio 12 lira, a željezne rešetke i staklo zapalo je 7 lira. Obris se toga prozora vidi s vanjske strane uza zvonik.

Uz veliki oltar imala je crkva 6 pobočnih oltara koji su bili između gotičkih prozora. Oltari su imali isti titul kao i danas jer se svi spominju još prije dok je crkva imala gotički izgled. God. 1579. pohodio je Augustin Valerius (Valier), biskup iz Vičence (u Italiji), kao papinski delegat crkve u mletačkoj Istri i Dalmaciji da vidi kako su po crkvama provedene liturgijske odredbe Tridentinskog sabora (1545-63). U svom izvještaju spominje uz veliki 4 pobočna oltara na Košljunu. Iz toga možemo zaključiti da su na početku bila samo 4 pobočna oltara i da su kasnije dodana još 2. Svakako ih je već u gotičkoj crkvi bilo 6 jer se svi spominju prije 1718. kad je crkva izgubila gotički izgled, kako ćemo još vidjeti kad budemo govorili o pojedinim oltarima.

Kao što ni veliki oltar nije u gotičkom stilu tako nisu bili ni pobočni. To zaključujemo iz oblika pala koje su bile iste kao i danas. Svi retabli pobočnih oltara su novi pa možemo zaključiti da su prijašnji bili od drva, ali ne onako bogato urešeni kao na velikom oltaru.

Tlo je crkve bilo popločano grobnim pločama i opekama. Originalno krovište ostalo je isto kao i sve dimenzije crkve. One su: dužina 24,50 m, ši-

rina 9,70 m, visina do greda 8,70 m. Svetište (današnji kor) mjeri 6,70 m x 6 m.

Tako možemo prilično dobro predstaviti prvotni oblik košljunske franjevačke crkve u gotičkom stilu.

Kad bi se nanovo obojilo krovište i restaurirala ornamentika, cijelo bi krovište postalo živopisnije, a crkva bi dobila vanredno lijep i jedinstven ukras kakav nema nijedna crkva u našim stranama.

2. VELIKE PREGRADNJE U CRKVI G. 1718. — 20.

Početkom XVII stoljeća počeo je u crkvenom graditeljstvu prevladavati barokni stil. On je u pozadinu potisnuo sve dotadanje stilove. Ali ne samo to. Izazvao je otvorenu odbojnost prema doonda postojećim stilovima. Pod dojmom te odbojnosti stale su se već postojeće crkve preudešavati prema novom stilu. To je bio pogrešan stav, ali je bio općenit pa se ne smiju kriviti pojedinci. Pod dojmom toga nazora i košljunska je crkva kao i mnoge druge po našim stranama pretrpjela preinake koje su izmijenile njezin izgled ne na bolje, nego na gore.

Košljunska je crkva prvotno, kako rekosmo, bila u gotičkom stilu s natruhom pređašnjih stilova. God. 1718.-20. dobila je sadanji izgled za koji se ne može kazati da odgovara nekom određenom stilu. Na romaničko-gotički stil zasjeo je barok. Povratak na staro je radi unutrašnjeg preuređenja nemoguć. Trebalo bi sve rušiti i mijenjati što prilike ne dozvoljavaju. A ne bi bilo ni uputno.

U samostanskom arhivu postoji bilježnica koju je vodio košljunski prokurator u Krku Andrija Bonmartini a u koju je upisivao sve troškove u vezi s pregradnjom crkve na Košljunu. Knjižica je pisana talijanskim jezikom. Njen je natpis: »Zapisnik potrošaka o popravku samostanske crkve na Košljunu. Za prijenos oltara, za izradbu kora, stepenica i drugih potrebitih stvari kako slijede, a koji su učinjeni pod upravom mnogopoštovanog provincijala Ivana također s Krka i drugih poštovanih otaca koji se nalaze u rečenom samostanu. Neka je Bogu na čast!«

Glavne pregradnje počele su 1718. i u dvije je godine sve dovršeno. Svi su troškovi iznosili 5.532 lire.

Najprije su bili zazidani svi gotički prozori i otvoreni novi sadašnji kako smo to već vidjeli. Poliptih i veliki oltar bili su pomaknuti iz dna svetišta do ispod triumfalnog luka. Zašto je to učinjeno ne znamo. Možda je kod toga odlučivalo najviše uvjerenje da je prikladnije da kor bude iza oltara, da redovnici mogu sabranije moliti. Kor koji je dosad bio ispred oltara i koji je dao napraviti o. Baldigara g. 1654. bio je odstranjen, a posve novi od orahovine i lipovine bio je napravljen i postavljen na sadašnje mjesto iza oltara. Kor je izradio majstor Franjo Froster-Ziva iz Rijeke. Da se dobije svjetla za kor, otvoren je mali polukružni prozor na južnoj strani. Vremenom se pokazalo da kor nema dovoljno svjetla kroz taj manji polukružni prozor. Stoga je zazidan i otvoren današnji velik četverokutni prozor na dnu svetišta odakle je prije toga bio pomaknut poliptih.

Stepenice velikog oltara i vrata koja vode u kor, sakristiju i zvonik izradio je majstor Kos iz Krka. On je izradio i podnožja pobočnih oltara sve od domaćeg mandolata (vrste mramora). Stupovi kao i kameni antipendiji pojedinih oltara potječu iz radnje Dominika Cavalieri u Veneciji. Isti je izradio i originalno sadašnje svetohranište koje zaslužuje da se o njemu nešto više reče. Čim je naime crkva bila sazidana, imala je i svoje svetohra-

nište. Da li je ono bilo u oltaru ili sa strane na zidu, ne znamo. Prema knjizi ekonomije koja postoji u arhivu kupljeno je god. 1594. novo mramorno svetohranište za 148 lira u Veneciji. Naredne godine navodi ista knjiga izdatak od 169 lira za srebrno svetohranište teško 21 unču i 18 karata (7 — 8 kg). Držimo da prvotno svetohranište od mramora nije odgovaralo oltaru. Bilo je valjda preveliko pa je bilo odstranjeno i nabavljeno maleno od srebra. Ono mramorno bilo je smješteno kasnije na oltar u kapeli sv. Bernardina gdje je ostalo do g. 1864. kad je prodano crkvi sv. Kvirina u Krku gdje se i sada nalazi.

Kad je 1718. god. veliki oltar bio premješten iz dna svetišta na sadašnje mjesto, trebalo je postaviti novo vidnije svetohranište, ali opet ne takvo koje će skrivati donje slike poliptiha. Novo svetohranište (sadanje) izrađeno je u Veneciji u radnji već spomenutog Dominika Cavalieri. Ono se zapravo sastoji od dva svetohraništa koja ipak čine jednu stilsku cjelinu. U donjem svetohraništu čuvala se piksida sa česticama za sv. Pričest, a u gornjem sv. Hostija za blagoslov koji se održavao veoma rijetko. I za jedno i za drugo služi danas donje svetohranište dok je gornje prazno. Uz donje svetohranište nalaze se dva mala ljupka anđela od alabastra. Nad donjim svetohraništem nalazi se gornje u obliku velike sadrene kugle urešene mramornim umecima. Kuglu podržavaju 4 alabastrena kipića koji predstavljaju simbole četiriju evanđelista prema viđenju i opisu proroka Ezekijela (1,10). Sv. Mateja predstavlja dijete, sv. Ivana orao, sv. Luku vol, a sv. Marka lav. Šuplja se kugla zatvara trokutnim srebrnim vratašcima usred kojih je svevidno Božje oko. Nad kuglom je pelikan kao simbol Euharistijskog Spasitelja koji daje krv da osigura život vjernika.

* * *

Na dnu crkve nasuprot velikog oltara bilo je na dva drvena stupa smješteno pjevalište s malim orguljama koje su stajale 837 — lira. U knjizi izdataka nije označeno odakle i od kojega majstora su orgulje napravljene. Vjerojatno je njihov graditelj bio Petar Nakić. Bio je rodom iz dalmatinske Zagore. Kao dijete pasao je ovce i pastirima pravio frule. Neki ga je franjevac poveo sa sobom u samostan Dobri u Splitu. Tu je dječak počeo učiti i vremenom je postao svećenik. Kao takav poslan je na daljnje nauke u Veneciju u franjevački samostan della Vigna. Poslije nekoliko godina istupio je iz Reda, ali je uvijek bio u uskim vezama s fratrima. Kao svjetovni svećenik otvorio je veliku radionicu za gradnju orgulja. To je i bio razlog njegova izlaza iz Reda. Njegovi životopisci računaju da je iz njegove radionice izašlo oko 500 orgulja koje su bile smještene po crkvama sjeverne Italije i naših strana. Vremenom su košljunske orgulje s pjevališta prenesene u kor iza velikog oltara gdje su i ostale dok su mogle služiti t. j. do konca XIX stoljeća.

Prsobran pjevališta resilo je 5 povećih slika od popa Franje Jurića. One se sada nalaze u kapeli sv. Bernardina.

Kad je crkva uređena prema novom ukusu, bila je svečano posvećena. Na ploči iznad vrata sakristije je natpis na latinskom jeziku a glasi: »Obnovljena i nanovo posvećena s oltarom na čast Bezgriješnog Začeća Bl. Djevice Marije na dan 15. listopada od presvijetlog i prepoštovanog gospodina Vincencija Lessi (Lešić) iz Korčule godine Gospodnje 1720.«

Crkva je prvotno bila posvećena Navještenju Majke Božje, a prigodom nove posvete samo je veliki oltar posvećen Bezgriješnom Začeću. Poslije

opisane velike pregradnje u crkvi se nije ništa mijenjalo osim nekih manjih stvari. Tako je god. 1894. crkva bila popločana cementnim pločama; 1900. postavljena je nova propovjedaonica; 1903. nove ispovjedaonice; g. 1906. nove klupe. God. 1908. prošireno je pjevalište i poduprto kamenim stupovima koje je poklonio Franjo Orlić-Ladić, rodom iz Punta, a nastanjen u Kostariki gdje je njegov sin do 1966. bio predsjednik republike. Nabavljene su i nove orgulje iz Ljubljane od majstora Ivana Milave za 4.400 — kruna. Orgulje su izrađene veoma solidno tako da do danas (1966.) nisu bili potrebni veći popravci. Imaju dva manuala i 10 registara.

* * *

Iako je crkva opisanim promjenama god. 1718. — 20. izgubila dosta od ljepote svog prvotnog gotičkog stila, ne može se kazati da su je radikalne preinake nagrdile. U svojoj jednostavnosti zadržala je neki mekan i topao izgled. Osobito veliki oltar sa stepeništem od domaćeg mramora i kamenim antipendijem ukrašenim raznobojnim mramorom i malim alabastrenim kipićem Imakulate te orginalnim svetohraništem nad kojim se diže prekrasan poliptih s bogato pozlaćenim okvirima čini jednu cjelinu koja je opet uokvirena velikom značajnom slikom. Veliki je oltar tako sa svojom pozadinom pravo remek-djelo koje ugodno djeluje na oči kulturnog posjetioca, a još više na pobožno čuvstvo dobra vjernika.

3. UNUTRAŠNJOST SADAŠNJE CRKVE

Opisat ćemo stvari koje se s a d a nalaze u crkvi. Neke su od njih već od početka u njoj pa ćemo napomenuti kako su nastale odnosno bile nabavljene.

Središnji dio poliptiha

God. 1523. bila je dovršena zgrada crkve. Zatim je trebalo misliti na njeno unutrašnje uređenje. To nije bilo teško jer je bilo sredstava od ostavštine Katarine Frankopan. U početku bile su neke stvari prenesene iz stare benediktinske crkve, a zatim se stale nabavljati stvari prema zahtjevima nove i velike crkve. Najprije je nabavljen:

a. veliki oltar

U arhivu samostana postoji pogodba od 5. kolovoza 1534. glede nabavke velikog oltara. Tadanji košljunski gvardijan. *o. Franjo Šubić* rodom iz Krka sklopio je u Veneciji u kancelariji za pisma pogodbu glede nabavke velikog oltara. Pogodba je učinjena sa slikarom *Jeronimom Da Santa Croce*, stolarom Bartulom, rezbarom Sebastijanom i zlatarom Franjom. Oni su se obavezali da će do polovice naredne korizme, dakle, prije godine dana, izraditi veliki oltar za crkvu na Košljunu prema nacrtu što im ga je predao o. Šubić. Za to će im se platiti 174.— dukata, a ako se plati u lirama, računat će se 1 dukat 6 lira i 4 soldina. Od cjelokupne će svote stolar Bartul dobiti 36 dukata, rezbar Sebastijan 25, zlatar Franjo 57, a slikar Jeronim 56 dukata. Budući da je gvardijan bio zadovoljan s izradom, dao je kasnije stolaru 1 dukat, a ostaloj trojici po 2 dukata »dobre ruke«. Ovaj poliptih velikog oltara mjeri u visinu 4,20 m, u širinu 3,80 m. Sastoji se od 5 velikih slika na platnu i 4 male (minijaturne) na drvu koje su postavljene na podnožju. U svemu je prema pogodbi naslikano 30 osoba.

Srednja slika u gornjem djelu prikazuje Majku Božju u nebeskoj slavi. Okružena je anđelima. U donjem dijelu skoro u naravnoj veličini prikazana su 4 franjevačka sveca: sv. Franjo, osnivač franjevačkog Reda, sv. Antun (1195 — 1231), veliki

Odsječak velike slike iznad glavnog oltara

čudotvorac, sv. Bonaventura (1221 — 1274), kardinal i naučitelj Crkve, i sv. Ljudevit Tuluški ili Anžuvinski (1274 — 1297) koji je bio sin Karla II Anžuvinca napuljskoga kralja. Do nogu mu je kraljevska kruna koje se odrekao u korist mlađega brata da bi se sam posvetio Bogu u franjevačkom Redu. Bio je biskup u Tuluzi (u Francuskoj). Ispod slike sv. Ljudevita nalazi se slikarev potpis: HIJERONIMO DASATA CROCE M. D. XXXV (1535).

S lijeve strane (gledajući sliku) prikazana je sveta Katarina (304), djevica i mučenica u vrijeme Dioklecijana sa svojim mučilima. U sredini slike je sv. Kvirin, biskup u Sisku; umro je kao mučenik za vrijeme Dioklecijana 304. god. Na rukama drži maketu Krka jer je njegov zaštitnik. Do njega je sv. Ivan Krstitelj. Na desnoj su strani prikazani sv. Josip i sv. Jeronim (420), veliki naučitelj Crkve i zaštitnik franjevačke provincije u Dalmaciji i Istri kojoj pripada i košljunski samostan. Sv. Jeronim je u crvenoj kardinalskoj odjeći jer je neko vrijeme bio tajnik pape Damaza (366 — 384), a do njega je sv. Elizabeta Turinska (1207 — 1231), kćerka Andrije, ugarsko-hrvatskog kralja, i sestra Bele IV. Drži da je u liku sv. Katarine prikazan portret kneginje Katarine Frankopan, u liku sv. Ivana Krstitelja portret njezina oca Ivana VII, a u liku sv. Elizabete slika njezine majke Elizabete. To je sve moguće. Slikar Jeronim je ove slike radio u Veneciji svega 15 godina poslije Katarinine smrti. Mogao je osobno poznavati kneginju. Oca joj i majku nije mogao poznavati, ali nije isključeno da je pred sobom imao njihove portrete. Ako nam slike ne prikazuju crte lica, ipak su trajan spomen na dobrotvore i utemeljitelje košljunske crkve.

U gornjem dijelu poliptiha s lijeve strane postavljen je arkanđeo Gabrijel koji navješćuje Utjelovljenje Sina Božjega Blaženoj Djevici koja kleči s druge strane. Poliptih završava trokutnim zabatom (timpanom) sa slikom Duha Svetoga u prilici golubice. Na dnu poliptiha nalaze se 4 male slike na drvu. Te su minijature vrijednije od same velike slike. Prikazuju događaje iz života Majke Božje ili simbole iz Staroga Zavjeta koji se odnose na Nju. U sredini nema male slike. Tu je bilo malo srebrno svetohranište dok je slika bila na svom prvašnjem mjestu na dnu današnjega kora.

Ove slike poliptiha uokvirene su u bogato ukrašenim okvirima među 4 stupića. Okvire je restaurirao i nanovo pozlatio zagrebački majstor Ivica Rožman g. 1962. Usput spominjemo da od istog slikara potječe i triptih u franjevačkoj crkvi u Pazinu iz g. 1536. kao i veliki poliptih u franjevačkoj crkvi na Poljudu u Splitu iz 1549. Za Jeronima se drži da je rođen oko 1490. god. u mjestu Santacroce kod Bergama. Umro je 1559. g. Radionicu je imao u Veneciji. Od Jeronimova sina Frančeska (1515 — 1584) potječe poliptih u franjevačkoj crkvi u Hvaru kao i zadnja večera u blagovaonici samostana u Krapnju. Vidi se da je ova slikarska obitelj bila usko povezana s franjevcima u Dalmaciji i Istri.

b. Velika slika na zidu

Sav zid nad velikim oltarom pokriva velika polukružna slika na platnu. To je najveća pomična slika u našim stranama. Mjeri 9,70 x 4,20 m. U samostanskom arhivu nema nikakvih podataka o ovoj slici kako to tvrdi o. Vladislav Brusić. U knjigama ekonomije nije označeno ništa o potrošku u vezi s tom slikom. Stoga se čini da je slika bila darovana i o trošku darovatelja postavljena na mjesto. Pri dnu slike, a na vrhu oltarnog luka proteže se bijela vrpca s natpisom: *F. Vgheto Dandolo provisore A. D. MDCLIII* što znači: Franjo Ugheto dok je providur u Krku bio Dandolo god. Gospodnje 1653. Iz ovog kratkog natpisa zaključujemo da je mletački slikar Franjo Ugheto naslikao sliku po narudžbi i na trošak Dandola providura u Krku, a to je učinio da poljepša frankopansku zadužbinu na Košljunu ukoliko je obitelj Dandolo bila povezana s Frankopanima preko prvoga muža Katarine Frankopan.

Slika u gornjem dijelu prikazuje po čitavoj širini raj, u lijevom nižem dijelu čistilište, a u des-

nom pakao. U sredini raja naslikano je Presveto Trojstvo: Otac i Sin, a iznad njih lebdi Duh Sveti u prilici golubice. Božje prijestolje opkoljuje velik broj anđela — oko 60. Među svecima Božjem je prijestolju najbliža Majka Božja, pa sv. Ivan Krstitelj, Apostoli, sv. Franjo, Dominik, Antun Padovanski, Benedikt, Lovro i ost. Nedaleko Božjeg prijestolja vide se Adam i Eva. Svih likova svetaca ima 105. U čistilištu vide se patničke duše s uzdignutim rukama kako čekaju da ih lebdeći anđeo podigne i povede u raj. Ima ih 8. U paklu naprotiv padaju osuđenici (njih 10) naglavce u plameno more gdje ih dočekuju đavli da ih navijeke muče.

Slika nije neke naročite umjetničke vrijednosti, ali imponira svojom veličinom, mnoštvom figura i raznolikošću boja kao i dinamikom. Sve kao da je u pokretu. Pred njom se misaon čovjek može ozbiljno zamisliti.

Zid iznad slike završava zabatom koji je bio ukrašen slikom sv. Cecilije, anđelima i raznim glazbalima. Slike su bile već posve trošne. Više se nisu mogle restaurirati, pa su odstranjene, a zabat se zastro šperpločama na kojima su naslikani razni grbovi da se pokrije bijelina zida, a to su: franjevački, frankopanski stari i novi, benediktinski, hrvatski i košljunski kombiniran od kule i gumna što bi imalo podsjećati na legendu o postanku Košljuna.

G. 1960. Ughetovu su sliku troškom Jugoslavenske Akademije restaurirali slikari prof. Zvonimir Wiroubal i prof. Bruno Bulić koji su obavili i restauratorske radove na slikama poliptiha. Tom je zgodom velika slika bila dignuta sa svog mjesta i položena na tlo crkve da se može popraviti. Poviše slike bio je na gredi natpis: »O quam gloriosum est regnum in quo cum Christo gaudent omnes sancti« (O kako je slavno kraljevstvo u kojem se s Kristom vesele svi sveti). Isti je natpis sada zamijenjen glagoljskim: »Kot slavno je cesarstvo v njemže s Kristom radujut se vsi sveti«.

4. POBOČNI OLTARI

Koliki i kakvi su bili prijašnji pobočni oltari, ne znamo. Držimo da su bila po tri sa svake strane kao i sada. Biskup Valerius spominje g. 1570. četiri pobočna oltara; možda dva druga nisu bila još postavljena. Svakako je oko god. 1650. bilo šest pobočnih oltara jer se, kako ćemo vidjeti, svi spominju. Ovi su oltari bili drveni u gornjem dijelu. Nisu bili bogato urešeni kao veliki oltar. God. 1718.-20. bili su zamijenjeni sadašnjim kamenima. Njihovi kameni antipendiji, stupovi kao i anđeli od sadre i gipsa nad oltarima izrađeni su od mletačkih majstora.

a. Oltar Majke Božje

s kipom iz XVI stoljeća je prvi oltar sa strane zvonika. S ovim je oltarom bila povezana Bratovština Bezgrešnog Začeća ustanovljena 1537. god. Ta je bratovština bila veoma brojna. Imala je članova i članica po cijelom otoku Krku. Bila je i prilično bogata i novčano jaka. Po otoku je imala svoje posjede, vršila je ulogu zalagaonice, kako smo to već vidjeli. Imala je svoje gaštalde (upravitelje). Fratri nisu ulazili u njenu upravu ni u financijske poslove. Oni su bili samo njeni kapelani: govorili su Mise za pokojne članove i za to dobivali od uprave utanačeni stipendij. Svrha bratovštine je uz promicanje duhovnog dobra bila da zaštiti maloga čovjeka od lihve.

Tu su bratovštinu kao i druge slične po Dalmaciji i Istri god. 1809. dokinule francuske vlasti. Njena su imanja rasprodana, a glavnica predana općini u Krku. Fratri su prestali vršiti svoje obaveze kad je bratovština prestala sa svojim radom.

God. 1850. okružna je vlast u Pazinu naredila općini u Krku da svake godine daje samostanu na Košljunu 33 forinta i 12 karantana iz zaklade dokinutih bratovština da se reku sv. Mise. Taj je iznos u relativnoj novčanoj vrijednosti davala krčka općina samostanu na Košljunu do 1922. godine.

Košljunski su redovnici bili kapelani, točnije duhovnici i nekih drugih bratovština koje su imale sjedišta izvan Košljuna. Tako Bratovštine sv. Mihovila u Kosićima na Vrhu, Majke Božje u Lakmartinu, sv. Jakova u Ponikvama a kasnije na Korniću, sv. Andrije u Puntu.

b. Oltar sv. Didaka ili Dijega

slijedi poslije oltara Majke Božje. Sv. je Didak bio rodom Španjolac. Neko je vrijeme živio u Rimu. Bio je samostanski brat kuhar poznat radi mnogih čudesa. Umro je 1465. g. Kanoniziran je g. 1588. Slavi se 13. studenoga. Oltarna slika prikazuje sveca kako umače prst u kandilo da onda pomaže čelo na smrt bolesna dječaka kojega je zdvojan otac donio pred sveca. U pozadini vide se siromasi i nevoljnici koji su došli da im »sveti brat« pomogne: nekom kruhom, a drugom ozdravljenjem. Oltar sv. Didaka postojao je već god. 1651. jer se u knjizi ekonomije navode 2 lire »primljene« za Misu na oltaru sv. Didaka«.

Ovaj oltar mnogo trpi od vlage pa je prvotna pala bila trošna i zamijenjena je sadašnjom koju je naslikao o. Josip Rossi rodom iz Trsta. Stupio je u franjevački red i obavio novicijat na Košljunu. Kao svećenik je živio u Zadru gdje je i umro 1890. u 47. godini života. Prve je pouke u slikarstvu dobio u Kopru od slikara Gianelli-a, a kasnije se usavršio na slikarskoj akademiji u Veneciji.

Na mjestu gdje je danas oltar sv. Didaka spominje papinski izaslanik biskup Valerije (g. 1570)

oltar sv. Nikole »Augustina«. Isto tako i kasniji izaslanik Mihael Priolus, biskup Vičence (g. 1603). To je bio oltar sv. Nikole Toletinskog iz reda pustinjaka sv. Augustina. Sv. Nikola Toletinski živio je u XIII stoljeću (1245 — 1305). Kanoniziran je g. 1446. Budući da je ovaj oltar podložan vlagi, držimo da je slika sv. Nikole bila u lošem stanju i bila odstranjena, a oltar je dobio novu sliku franjevačkog sveca. To je moralo biti negdje između g. 1603., — kad još biskup Priolus spominje sv. Nikolu, — i g. 1651. kad je prema knjizi samostanske ekonomije taj oltar već bio posvećen sv. Didaku.

c. Oltar sv. Antuna Padovanskog

nalazi se na istoj strani kao i oltar sv. Didaka pri dnu crkve. Iz jedne stare knjige legata doznajemo da je Katarina Petrassa iz Krka dala podignuti oltar sv. Antuna iz zahvalnosti za primljeno zdravlje po zagovoru Sveca. To je bilo negdje u XVI stoljeću. Taj je stari oltar kod preuređenja crkve bio zamijenjen sadašnjim. Pala oltara bila je trošna pa je koparski slikar Gianelli u novije vrijeme naslikao današnju palu koja prikazuje Sveca kako na ruke prima Dijete Isusa. Ovaj se oltar posebno kiti o svečevu blagdanu 13. lipnja kad na Košljun dolazi mnoštvo naroda i drži se procesija oko otočića sa Svečevim kipom.

Čudesno ozdravljenje po zagovoru sv. Antuna

Sv. Antun časti se po svem svijetu zbog milosti koje vjernici dobivaju njegovim zagovorom. Posebno se on častio i na Košljunu. Čašćenje je veoma poraslo nakon što je g. 1671. na njegov blagdan pred njegovim oltarom čudesno ozdravila Mika ili Mikulina Fenata, kći pučkog tribuna (štitnika maloga puka na Krku) a udovica pok. Jakova Balestre iz Krka. Ovaj ćemo događaj iznijeti

kako ga je opisao o. Vladislav Brusić u zagrebačkoj »Bogoslovskoj smotri« g. 1933. str. 172.

»Prepozit krčkog kaptola gosp. Matej Polonijo pregledavao je krčki biskupski arhiv. Među aktima je našao i zapisnik učinjen 14., 18. i 19. lipnja 1671. u biskupskoj kuriji pred tadanjim biskupom Teodorom Gennari, franjevcem. Prema službenom zapisniku Mika Fenata-Balestra teško se razbolila početkom g. 1671. Popratne pojave bolesti bile su da je ostala bez govora i uzetih nogu (šlagirana). Jedva se mogla malo micati pomoću dviju štaka. Liječio ju je dr. Josip Salvo, ali bez uspjeha i boljitka. Mika je od djetinjstva bila veoma pobožna sv. Antunu. Kad se je približavala svetkovina sv. Antuna, odluči hodočastiti na Košljun. Svi su je odvraćali jer je po ljudski izgledalo nemoguće da dođe do Košljuna. Ostala je, međutim, kod svoje odluke i 13. lipnja vrlo rano na svojim štakama u društvu svoje rodice Paške Štenta uputi se na Košljun. Polako je i velikom mukom ipak onamo prispjela. Odmah je otišla u crkvu, stala u kut prema svečevu oltaru i vruće se molila za ozdravljenje. Već su pobožnosti u crkvi bile završile i ljudi uglavnom izišli van, ali se Mika još nije bila završila moliti Svecu-čudotvorcu. Njezina ju je rodica Paška pozivala da malo izađe na zrak. Nije htjela. Napokon je svlada san jer je bila veoma umorna pa zaspi. U snu joj se pričini, kako je kasnije pripovijedala, kao da joj je netko rukom prešao preko glave i da uza se vidi franjevca slična Svecu na oltaru koji joj govori: »Janda! Janda! Janda!« To u krčkom narječju znači: Ustani! Ustani! Ustani! Ona se probudi i na svoje začuđenje stane na noge bez štaka, a mogla je i govoriti. Pade na koljena i glasno zahvali Svecu. Poslije zahvale izađe iz crkve noseći štake u rukama i potraži rodicu Pašku koja je bila kod starog arsenala na pristaništu u društvu drugih žena iz Krka. Kad su one vidjele Miku, ostale su zapanjene, a još više kad im je ispripovijedala što je sve doživjela u crkvi. Poslije podne došlo je još ljudi iz Krka na Košljun da se pomole sv. Antunu. Bilo je među njima i nekoliko svećenika. Svi su oni dobro poznavali i Miku i njezinu bolest pa su svi bili ugodno iznenađeni njezinim ozdravljenjem. Glas o tom događaju brzo se raširio po cijelom otoku Krku, a posljedica je bila da je narod još više počeo častiti sv. Antuna na Košljunu.«

d. Oltar sv. Karla

nalazi se prema oltaru sv. Antuna. Svetac je bio nadbiskup u Milanu a kao takav i franjevački trećoredac. Umro je 1589. U knjizi ekonomije zabilježeno je 1. listopada 1616. da je u Mlecima isplaćeno za oltarnu sliku sv. Karla 466 lira i 4 soldina. Na oltaru ispod pale označena je godina 1747. Ta godina označuje neki popravak a ne podizanje oltara. Prijašnja je slika bila trošna pa je današnju palu naslikao slikar Gianelli kao i sliku sv. Antuna.

Slikar Bartolomej Gianelli (1824 — 1894) rodio se i živio u Kopru. Kako mi je javio koparski prepozit Mons. Jurca, Gianelli je bio čovjek plemenitih osjećaja i plodan slikar. Od njega postoje i neke oltarne slike u Kopru i okolici. U koparskom muzeju ima dvadesetak njegovih manjih slika, a kod privatnika postoje njegovi brojni portreti, akvareli i krajolici u vezi s morem.

e. Oltar sv. Franje

je star koliko i crkva. Prije je, barem u gornjem dijelu, bio drven. Slika se nije mijenjala. Nema doduše nigdje natpisa ni oznake vremena, ali se radi sličnosti koju ima sa slikama velikog oltara računa da potječe od istog slikara Jeronima ili jer je ipak nešto slabija od kojega njegovog učenika

u prvom redu od njegova sina Frančeska iz mladenačkog doba.

Slika prikazuje asiškog Patrijarhu u najvećem zanosu kad je raširio ruke i gleda u Spasitelja pod prilikom Serafa sa 6 krila. Od Krista izlazi pet zraka koje ranjavaju Sveca i on prima 5 rana kao potvrdu najtješnjega združenja s Kristom. To je bilo g. 1224. Iza Sveca nalazi se u nekoj udaljenosti u umanjenim dimenzijama brat Leon, nerazdruživi Svečev pratilac i od njega nazvan »ovčica Božja« radi njegove bezazlenosti. Podno brda je lovac koji predstavlja grofa Orlanda od kojega je Franjo dobio na dar brdo Alvernu. Uz brdo vijuga se put kojim se penju Franjini sinovi kako bi došli do crkvice i samostana na vrhu. Alverna predstavlja put evanđeoskoga savršenstva do kojega dolaze oni koji s Franjom pođu za Kristom.

f. Oltar sv. Petra Alkantarskoga

je treći i sakristiji najbliži. Nije nam poznato kad je oltar podignut. Iz knjige ekonomije doznajemo da je g. 1685. bila nabavljena u Veneciji velika slika za oltar sv. Petra. To je valjda ona slika Sveca koja visi na zidu u koru iza velikog oltara. Sadašnju je palu prema tradiciji naslikao pop Franjo Jurić (Juriceo). Vjerojatnije je da je on samo nešto na slici popravljao i za to je dobio 12 lira g. 1718.

Sv. Petar rođen je u Alkantari u Španjolskoj 1499. a umro 1562. Otac mu je bio upravnik rodnog grada. Sa 14 je godina došao na sveučilište u Salamanci i poslije 2 godine napustio pravne nauke te stupio u red. sv. Franje. Kao svećenik posvetio se propovijedanju osobito pučkom misionarenju. Poslije održanih misija stavljao bi križ na vidno mjesto u župi da podsjeća ljude na misije. Taj su običaj poprimili i ostali pučki misionari. Sačuvao se do danas. Sv. Petar bio je ispovjednik i savjetnik sv. Terezije Avilske u reformiranju karmelićanskog reda. I sam je bio začetnik jedne strože struje unutar franjevačkog reda. Bio je izvanredan pokornik i isposnik. Kad bi mu netko primijetio da odveć strogo postupa sa svojim tijelom, odgovorio bi mu: »Između mene i tijela postoji ugovor: tijelo je dopustilo da s njime na zemlji postupam strogo, a ja sam mu za uzvrat obećao mir i pokoj u raju.« Poslije smrti prikazao se sv. Tereziji i rekao: »Sretne li pokore koja mi je zaslužila toliku slavu na nebu!« U siromaštvu slijedio je sv. Franju do u tančine. O njemu se pripovijeda da je imao na uporabu samo jedan habit. Kad ga je trebalo oprati, sam bi go oprao i onda bi u grmu u molitvi čekao da se osuši da ga opet može obući.

Slika na oltaru prikazuje sveca u razmatranju pred drvenim šumskim križem. Spomen mu se slavi 19. listopada.

g. Slike Križnog puta

Postaja Križnoga puta

Slike Križnog puta u stilu ekspresionizma nabavljene su 1961. g. a potječu od suvremenog hrvatskog slikara *Ive Dulčića* rodom s Hvara.

5. SAKRISTIJA

Iz crkve se nalijevo od velikog oltara ulazi u prostranu sakristiju (8,30 m x 6,30 m) koja je spojena sa samostanom hodnikom uza zid crkve.

Prvotna je sakristija bila prilično malena, a onda je g. 1696. povećana troškom od 2381 lire i 16 soldina. Strop je bio od drva. U njoj se nalazi veliki ormar od ariša s više pretinaca i ormarića za spremanje liturgijskog ruha i posuđa. U košljunskoj sakristiji kao uopće na Košljunu nema skupocjenog ruha ni zlatnog posuđa. To i ne bi odgovaralo duhu jednostavnosti franjevačkog reda. Ima dovoljno dolične opreme ako treba i za 10 do 12 misnika koji mogu u isto vrijeme govoriti sv. Misu. Bijelih pak misnica ima više. Tako npr. 28. kolovoza 1965. prigodom duhovnih vježbi zajedno s krčkim biskupom koncelebrirala su 22 svećenika. To je bila prva koncelebracija u biskupiji. U ekonomskim knjigama prošlih stoljeća nailazi se više puta na imena dobrotvora koji su košljunskoj crkvi zaviještali neku svotu novca za nabavku ruha i potrebnih stvari. Tako npr. god. 1497. veli fra Bernardin Zorgulo iz Krka u oporuci koju je napravio prije stupanja u franjevački red na Košljunu neka se proda na dražbi neki njegov vinograd, a utrškom da se nabavi jedan crveni pluvijal (plašt) i planeta (misnica) za košljunsku crkvu. Isti je ostavio neku svotu i za gradnju sakristije i hodnika iz sakristije u samostan. — Marija Bano s nadimkom Kaliger iz Krka, inače nastanjena u Veneciji, u pismu napisanom pred javnim bilježnikom dne 16. travnja 1522. ostavlja 90 dukata da se nabavi

križ »od dobrog srebra« koji će se nositi u procesijama. Križ postoji i danas. Taj je srebrni križ majstorsko djelo iz XVI stoljeća. Na prednjoj je strani prikazan Spasitelj na križu, a u trilobama

Anđeo Gabrijel na poliptihu

su simboli četiriju evanđelista. Na drugoj strani je Majka Božja s Djetetom Isusom, a u trilobama 4 velika crkvena naučitelja Zapada: sv. Grgur, sv. Ambrozije, sv. Augustin i sv. Jeronim. Svećenik

Antun Klarić ostavlja god. 1652. 30 dukata kojima treba da se nabavi zastava koja će se nositi u procesijama.

Uvijek je bilo dobročinitelja koji su se sjećali košljunske crkve i davali ili oporučno ostavljali da se nabavi što je potrebno za službu Božju.

6. ZVONIK

Iz crkve se s desne strane velikog oltara ulazi u zvonik. Građen je u jednostavnom franjevačkom stilu: 4 zida s malim otvorima samo na jednoj strani. Izvana je građen pravilnim tesanim kamenom. U novije vrijeme (1924) fugiran je cementnom žbukom. Završava ukusnom galerijom za zvona koja se otvara na četiri strane kroz kratke gotičke prozore. Pokriven je jednostavnim četverostranim krovom od crijepa a završava željeznim križem. Od tla do križa mjeri 18 m.

Ima dva zvona. Manje i duguljasto, prema natpisu na njemu, lijevano je 1534. jedanaest godina pošto je crkva dograđena. Ukrašeno je trima četverouglastim štitovima. U jednom je prikazano Navještenje (patron crkve), u drugom je Isus na križu, a u trećem Konstantinov labar s natpisom: »In hoc signo vinces« (u ovom ćeš znaku pobijediti). Drugo veće zvono salio je prema natpisu Jacobus de Calderaris Burmiensis g. 1603. Teško je vjerovati da je crkva u početku imala samo jedno zvono. Radije držimo da je navedene godine napuklo zvono bilo preliveno od majstora Jakova. Na krilu tog zvona ima 5 štitova. U prvom je prikazan Krist Kralj koji desnicom blagoslivlja a lijevicom drži knjigu Evanđelja. U drugom je sličan lik sa žezlom u ruci. U trećem je sv. Antun s Djetetom Isusom i ljiljanom. U četvrtom Majka Božja s Djetetom. U petom sv. Franjo s križem u ruci. Nije

označeno gdje su zvona lijevana, ali, kako su sve stvari nabavljane u Mlecima, zaključujemo da su i zvona odanle.

Malo je teže odrediti vrijeme gradnje zvonika. Obično se držalo da je zvonik građen usporedo s crkvom. Benediktinac o. Benedikt drži da je zvonik građen pošto je crkva dovršena. Razlozi bi bili ovi: a) stopa zvonika sa škarpom pridodana je zidu crkve; b) iznutra na prvom katu zvonika jasno se opaža razlika u strukturi zida crkve i zvonika: crkva je građena pravilnim tesanim kamenom, a zvonik iznutra pokazuje tipičnu strukturu baroknog zida s mnogo žbuke; c) na zidu zvonika nema spojnih kamena sa zidom crkve; d) većina zvonika u našim stranama izvan gradova potječe otprilike iz doba oko god. 1700.

Na temelju navedenih razloga ne možemo točno odrediti vrijeme gradnje zvonika, ali možemo se daljnjim razlaganjem barem donekle tome približiti. Sigurno je da je zvonik već postojao kad je crkva barokizirana (1718-20). U knjizi potrošaka navodi se izdatak za mramorna vrata zvonika, kao i sakristije, koja je izradio majstor Kos od domaćeg mandolata. Dok se navode neki posve maleni izdaci, ne spominje se nigdje kakav izdatak za zvonik u doba 1718. do 1720. god. U knjizi ekonomije nailazi se u svibnju 1668. g. na izdatak od 26 lira koji je dan majstoru Peri Morer za njegov posao kod gradnje tornja (»a mister Morer per le fatiche nel fabricer la torre lire 26«). Pod imenom tornja (torre) možemo razumjeti i košljunsku kulu kako to drži o. Brusić, ali kula potječe, po našem uvjerenju, od benediktinskih vremena, pa ne preostaje, nego da se ovdje zvonik naziva toranj. Po sebi razumije se da zvonik nije gradio samo jedan majstor i da gradnja nije stajala samo 26 lira, ali se izdaci drugim majstorima ne spominju,

i ako su bili navedeni, njhov popis do nas nije došao. Premda vrijeme gradnje zvonika nije posve sigurno, možemo držati da je bio građen samostalno negdje oko 1668.

Očito je da je gotička crkva, sagrađena 1523. g., imala zvona. To nam potvrđuju njihovi natpisi, pa su ona morala negdje i visiti. Stoga mora da je na crkvi bio neki mali zvonik na preslicu. Taj je mogao biti na mjestu gdje sadašnji zvonik produljuje zid crkve.

7. KLAUSTAR

Pred crkvom i u uskoj vezi s njom je klaustar. Bio je naime ustaljen običaj, a i sama narav stvari to traži da se veći samostani grade sa zgradama unaokolo s dvorištem u sredini. Ako zgrade nisu sa svih strana, to je onda na otvorenoj strani visok zid. Taj se prostor zove klaustar (zatvoren prostor) ili, prema svom obliku, kvadrat.

Ako samostan nije bio opskrbljen vodom iz izvora, tad je redovito nasred klaustra imao cisternu (zdenac) koja je dobivala kišnicu iz samoga klaustra i s okolnih krovova. Oko samoga dvorišta bila je a i sada je natkrivena šetnica koja služi redovnicima za šetnju u vrijeme kiše. Te su iste šetnice služile i za manje ophode. Šetnice su natkrivene nadstrešnicom ili trijemovima. U drugom slučaju postoje šetnice i nad trijemovima.

Kad su franjevci došli na Košljun, zgrada je samostana po svoj prilici bila veoma trošna, pa ni klaustar nije bio u boljem stanju. God. 1594. proširio je *o. Augustin Bizanti*, kako ćemo još vidjeti, cisternu u klaustru pa je onda uredio i šetnice oko dvorišta da mogu skupiti što više vode. Trijemove oko klaustra u sadanjem obliku podignuo je *o.*

Danijel s Krka god. 1668. U to je vrijeme, kako smo vidjeli, vjerojatno bio podignut i zvonik što bi i odgovaralo poduzetnosti o. Danijela. Klaustar je bio popločan kamenim pločama, a šetnice opekama. Danas su sve četiri šetnice popločane kamenim pločama. Dvije pred crkvom bile su već i prije popločane pločama, a dvije druge u novije vrijeme (1963/4). Predmijevamo da su i kameni pilastri na kojima počivaju trijemovi tada bili stavljeni. O. Danijel je uredio i krunište cisterne okolnim stepenicama. Na krunište je stavio natpis koji su izlizali lanci cisterne, ali se još može pročitati: INCEPTA CONSUMATAQUE DANIELIS OPERA što znači: započeto i dovršeno nastojanjem Danijela.

Zidovi i trijemovi klaustra bili su pokriveni žbukom, ali su se radi vlage i slanog zraka uvijek runili i osipavali, pa su za to poslije I svjetskog rata svi bili otučeni i fugirani cementnom žbukom. Šetnice iznad trijemova bile su više puta popravljene ilovačom i cementom, g. 1905. asfaltom, a posljednji put 1957. nekim impregniranim platnom i kartonom, a povrh toga cementnim pločama. Sve je to imalo veći ili manji, ali nikada potpun uspjeh.

8. CISTERNA — ZDENAC

S klaustrom je povezana cisterna. Ona je postojala od vremena kad su se na Košljunu nastanili prvi stanovnici, dakle već u rimsko doba. Na Košljunu nema ni traga izvor-vodi. U najnovije vrijeme (1965/66) neki istraživači vode pomoću magične šipke izjavljuju da u dubini od 10 — 12 m prolazi vodena žila u pravcu sjever-jug. Sa svom sigurnošću možemo zaključiti da se na Košljunu cisterna nalazila uvijek na istom mjestu. Tome je razlog što je tu najviša visina niskog otočića.

Cisterne se u gotovo svim samostanima nalaze u sredini dvorišta. Oko njega su zgrade kojih krovovi sakupljaju vodu. Na Košljunu je s jedne strane dvorišta bila benediktinska crkva. Drugu je stranu činila jednokatna stambena zgrada koja se protezala od kule preko donjeg dijela sadašnje crkve do polovice sjevernog krila samostana. Treću je stranu vjerojatno činilo krilo koje se je odvajalo od glavne zgrade i protezalo prema zapadu gdje je danas samostansko blagovalište. Za četvrtu stranu možemo gotovo sa sigurnošću držati da nije imala zgrade, već visok zid koji je zatvarao dvorište kako je to i danas.

Kad su franjevci došli na Košljun, počeo je narod u većem broju dolaziti onamo, pa se je — osobito ljeti — stala osjećati nestašica vode, a naročito o ljetnim blagdanima sv. Ante i Porcijunkule. Toj je nestašici doskočio *O. Augustin Bizanti* iz Kotora. U arhivu postoji spomenica na talijanskom jeziku koja počinje: »Isus i Marija! 1594. dne 25. ožujka. Neka bude poznato svakomu časnom gvardijanu koji bude poslije mene. Ja fra Augustin Bizanti iz Kotora pošto sam bio gvardijan gore spomenute godine u samostanu sv. Marije na Košljunu želio sam da nešto korisno učinim za spomenuti samostan. Na osobiti sam način htio, jer nedostaje vode u našoj cisterni nada sve ljeti, da sagradim jednu veću cisternu . . .« Daljnji se dio spomenice izgubio i propao. Iz uvoda ipak doznajemo da je o. Augustin povećao već postojeću cisternu, a to je vjerojatno bila ona benediktinska a možda još i rimska. U knjizi ekonomije navodi o. Augustin potanko koliko je i od koga dobio za povećanje cisterne. Tako navodi da mu je poznati krčki biskup Ivan de Torre (1589-1622) dao 90 lira i 8 soldina, zapovjednik mletačke mornarice u Krku 48 lira i 8 soldina. On sam je kod propovijedi u katedrali u Krku sakupio 5 lira i 16 soldina, u Vrbniku 7 lira i 13 soldina, samostanski sluga Mate sakupio je po otoku 18 l. i 14 soldina.

Cisterna je duboka 4 m. Dublja ne može ni biti jer bi dnom morala dospjeti ispod morske razine. Ima oblik velike staklenke (demižane). Oko cisterne sa strane nalazi se fini pijesak u kojem se zadržava voda i pročišćuje. Odatle se cijedi u donji dio usred kojega je šuplji stup od opeka kroz koji se sićem vadi voda. U novije je vrijeme cisterna negdje napukla uslijed potresa pa brzo poslije kiše ostane bez vode. Od god. 1901. ima samostan i drugu manju cisternu kraj kuhinje. Ljeti treba ekonomizirati s vodom da se ne ostane bez nje jer bi je u tom slučaju trebalo dovoziti izvana što je spojeno s velikim poteškoćama. U prošlosti je bilo takvih slučajeva. Trebalo je lađom ići po vodu na jedan izvor blizu Stare Baške.

9. KAPELA SVETOGA BERNARDINA

Iz klaustra ulazi se preko prirodoslovne zbirke u kapelu sv. Bernardina koja zaprema svetište nekadanje benediktinske crkve. Od samoga svetišta nije ostalo ništa nego samo 4 gola zida. Tlo je kvadrat 4,85 m x 4,85 m. Svod kapele odnosno prijašnjeg svetišta pripadao bi po konstrukciji razdoblju od X do XII stoljeća. God. 1949. kapelu je restaurirao Konzervatorski zavod u Rijeci. Tom su zgodom zidovi bili fugirani cementnom žbukom, a nekoliko je godina prije podnožje zida bilo pojačano tankom betonskom naslagom.

Svetište je bilo spojeno s lađom crkve tupim gotičkim lukom koji se i danas lijepo nazire u obrisu. Stil benediktinske crkve nije ipak mogao biti gotički jer on dolazi kasnije u naše strane, u XIII i XIV stoljeću. Možemo držati da je crkva bila

građena u romaničkom stilu a kasnije gotizirana. Lađa je crkve bila duga kao današnja prirodoslovna zbirka 10 m, široka kao i svetište, a visoka nešto više od svetišta, dakle 9 m. Kod kasnijeg je preuređivanja lađa crkve izgubila sve svoje stilske oznake i romaničke i gotičke. Zidovi su ipak na prvotnim temeljima ostali isti. Kad bi se otukla žbuka, mogli bi se na zidovima vidjeti ostaci i romaničkog i gotičkog stila.

Otvoreno ostaje pitanje: zašto franjevci kod gradnje nove crkve nisu to učinili na mjestu benediktinske crkve ili zašto nisu porušili staru kad su zidali novu. Držimo da je to bilo vjerojatno za to što je stara crkva imala obaveze prema pokojnicima u njoj zakopanima. Kasnije su se franjevci dozvolom crkvenih vlasti oslobodili tih obaveza i onda opet dozvolom istih vlasti lađu prijašnje crkve upotrijebili u korisne profane svrhe, a svetište pretvorili u kapelu sv. Bernardina. Vidjeli smo, kako povjesničar Klaić piše, da je Ivan VII Frankopan pokopan u ovoj staroj crkvi. U toj pretpostavci moglo je to biti u svetištu. Iz pijeteta prema njemu svetište je ostalo netaknuto. Svetište je k tome povezano s kulom, a ona je bila potrebna u slučaju obrane pa se nije mogla ni rušiti ni mijenjati. U ovoj su kapeli bile pohranjene i kosti Katarine Frankopan od 1720. — 1949., kako smo već spomenuli.

Kad je kapela sv. Bernardina dobila ovaj naziv, ne znamo sigurno; možemo držati da je to bilo svakako već polovinom XVI stoljeća. Biskup Valerius naime, kako vidjesmo, spominje prigodom vizitacije i kapelu sv. Bernardina 1579. U jednoj ekonomskoj knjizi iz 1591. zabilježen je potrošak za isplatu zidaru a za »popravak sv. Bernardina«.

God. 1666. bila je stara benediktinska crkva presječena podom. Gore je bila drvodjelska radionica, a dolje gostinjac. G. 1912. premješten je gostinjac na drugo mjesto, a na njegovu je mjestu uređena prostorija za kazališne nastupe gojenaca. Tu je sada smještena prirodoslovna zbirka. Kapela služi za pohranu nekih slika i muzealnih predmeta.

Kapela ima jedan noviji oltar na kome se i danas govori Misa. Gornji je dio oltara drven i veoma star. Nema obične pale, već 3 visokoreljefna kipa. U sredini je sv. Bernardin. U ruci mu je disk s monogramom: I H S (Isus Hrist Spasitelj). Do njega su sv. Marko i sv. Luka. Ti reljefni kipovi potječu od neke stare talijanske škole po uzoru Luke della Robia (1400 — 1481). Za ta tri kipa davao je dr. Iso Kršnjavi (1894), tadanji predstojnik odjela banovine za prosvjetu u Hrvatskoj, potpun oltar od mramora. Fratri nisu dali. Budući da se kapela sv. Bernardina spominje već god. 1579., možemo držati da su već tada postojali spomenuti kipovi. Vremenom su nezgodno obojeni. Čeka se i njihova restauracija.

Sv. Bernardin (1380-1444) bio je velik franjevački propovjednik u XV. stoljeću i osobiti štovatelj i širitelj kulta Imena Isusova. Šest godina poslije smrti proglašen je svecem. Za tu prigodu došlo je nastojanjem sv. Ivana Kapistrana u Rim 4000 franjevaca koji su onda proširili štovanje sv. Bernardina po cijeloj Evropi. S njegovim štovanjem proširio se je i kult Imena Isusova.

10. KAPELICE U ŠUMI

Šumske kapelice na Košljunu među gustom lovorikom, pod stoljetnim crnikama daju otočiću neki osobit čar. One su srasle s Košljunom. Podi-

gnute su pred više stotina godina. Podsjećaju na franjevačka umbrijska svetišta oko kojih se bijele kameni križevi, male kapelice i priprosti pokloncl što tako živo podsjećaju na život sv. Franje i njegovih drugova. Na vjernika koji dolazi na Košljun pomoliti se i izvršiti svoje zavjete djeluju ove kapelice veoma ugodno i pobožno, a ni turistički posjetilac ne može ostati indiferentan.

Svaki kamen, svako stablo na Košljunu posvećeno je žrtvom i molitvom već više od hiljadu godina. Najprije pustinjaci pa istočni monasi možda učenici sv. Metoda, zatim sinovi sv. Benedikta i napokon sv. Franje stupaju dugim stoljećima tim svetim tlom i prikazuju Bogu svoje žrtve i molitve za se, svoj narod, za sve ljude.

a. Kapelica sv. Porođenja ili Betlehem

nalazi se na putu od pristaništa prema samostanu. Prvi se put spominje u samostanskim knjigama g. 1651. u vezi s jednom Misom koju je trebalo u njoj reći. G. 1914. proširio se put, a kapelica je skraćena za polovicu. Danas mjeri 2,10 x 1,90 m, a visina joj je 2,50 m.U njoj se — po svoj prilici već od početka — nalaze kipovi Bogorodice i sv. Josipa, glava vola i magarca. Kipić Djeteta je nov. Zagrebački profesor umjetnosti dr Schneider upozorio je na te kipove kao vrijedne starine i dao ih posebno slikati. Njihove se slike nalaze pod br. 203 i 204 u knjizi: Kultura Hrvata kroz 1000 godina, Zagreb 1939.

Kapela »Betlehem« dočarava betlehemsku štalicu prema zamisli sv. Franje koju je on bio ostvario u božićnoj noći g. 1223. u šumi blizu Grečija (u Umbriji).

Božić u Grečiju

God. 1223. boravio je sv. Franjo u Rimu gdje je od pape Honorija III isposlovao potvrdu Pravila

za svoj Red. Taj je rimski boravak iskoristio da izvede osnovu koju je u sebi davno zasnovao. Gojio je naime veliku pobožnost prema Otaistvu Isusova porođenja. Da bi mlake i nehajne kršćane potakao na što svečanije slavljenje Božića, zamisli da im to i vidljivo stavi pred oči. Pri tom ga je zabrinjavalo što će crkvene vlasti na tu novost, hoće li je dozvoliti. Svoju je zamisao izložio sv. Ocu i taj mu je sve dozvolio.

Sav veseo dođe Franjo u gradić Grečio. Tu je živio neki njegov velik i bogat prijatelj Ivan. Franjo pođe već 10. prosinca k njemu i reče mu: »Želio bih s tobom proslaviti božićnu noć. Ako pristaneš, uredit ćemo ovako. U tvojoj velikoj šumi izabrat ćemo liiepo miesto ili spiliu ako je ima. U njoj načini jaslice, a uz niih priveži magarca i vola. To će biti upravo kao u Betlehemu!«

Ivan rado pristane i spremi sve po Svečevoj želji. Ljudi su iz okolice bili obaviešteni i u određeno vrijeme na badnje veče dođu u velikom mnoštvu lučima i svietiljkama da prisustvuju ganutljivom prizoru. Dođu i Braća iz okolišnih samostana. Započne svečana Misa kod koje je sveti Franjo služio kao đakon. Braća su veselo pievala, a narod i šuma odgovarali. Poslije Evanđelja održi Franjo ganutljivu propoviied ističući siromaštvo Djeteta Isusa. Sav je narod bio ushićen svetim raspoloženiem. Od tog je vremena u kršćanskom svijetu nastao običaj pravljenja jaslica.

Božić na Košljunu

Slavljenie Božića na Košljunu povezano je s kapelicom »Betlehem«, a slavi se ovako: nakon jutrenje u koru koja završi o ponoći uputi se čitava redovnička obitelj sa svijećama prema kapelici ako to dozvoljavaju vremenske prilike. Ako je vrijeme loše, obavljaju se obredi u crkvi. U kapelici služi

se svečana sv. Misa. Kako u kapelici ima mjesta samo za svećenika, to svi ostali ostaju na putu pred kapelicom. Uz liturgijske se tekstove preko Mise pjevaju i obične božićne pjesme, na prvom mjestu naša stara: U se vrime godišta. Poslije Mise vraća se procesija u crkvu, a putem se pjeva: Tebe Boga hvalimo. Ako je vrijeme pogodno, prisustvuje dosta ljudi iz Punta.

Košljunska proslava Božića pod vedrim nebom uz pjevanje koje se odbija od stoljetnih crnika nešto je što može zanijeti pjesnički duh, a isto tako i umekšati oporo i hladno srce i u njemu proizvesti blagi božićni osjećaj.

b. Kapelica sv. Križa ili »sveti Jerusolim«

nalazi se u gustoj šumi blizu »Betlehema«. Pođe li se od vrata samostana nalijevo, dođe se do uskog putelika s desne strane između dva zida koji vodi u malo dvorište pred kapelom. Dvorište bi trebalo predstavljati tlocrt Jerusalema. Naokolo su dvorišta u zidu udubine s postajama Križnog Puta. Zadnja postaja je kapela

Franjevačka duhovnost hoće da sav Isusov život pa i Njegovu Muku prikaže plastično.

Kapelica ima masivne kose zidove koji podržavaju tanki bačvasti svod. Dužina kapele je 2.65 m, širina 2 m, a visina 2.70 m. Kapelica je nedavno (1965) dobila svoje zvono, dar gđe. *Ruže Lenartić* iz Rijeke.

Iza oltara na kojemu se može misiti, a češće se i misi, je kripta (niša) u koioj se iza drvene rešetke nalazi skoro u naravnoj veličini (1.60m) u ležećem položaju Raspelo zvano Sveti Jerusolim. Ruke su pomične da bi se mogle pričvrstiti na veliki križ koji visi na dnu velike samostanske crkve. Otkad je i tko je napravio ovo Raspelo koje tako efektno izražava veliku bol i impozantno djeluje

dok visi na križu, ne zna se. Može se držati da ga je napravio neki pobožan redovnik koji se bavio rezbarenjem. Prvi se puta ova kapela i Raspelo spominju u izvješću biskupa Valerijusa g. 1579. On piše da je veliko Raspelo položeno u niši kao u grobu i da naokolo ima 28 drvenih pozlaćenih i 5 mjedenih kandila (žižaka). Budući da bi se teško moglo u kapeli smjestiti 33 žiška, to zaključujemo da su stavljali po dva žiška pred svaku postaju Križnog puta, a 5 mjedenih na oltar kad se obavljala pobožnost Križnog puta. Kapela se zatim spominje 1594. kad se navodi u ekonomskoj knjizi da se je prigodom poklona sv. Križu u »Jerusolimu« na Veliki petak sakupilo 18 lira. To je dosta velika svota pa možemo zaključiti da je bilo mnogo naroda. Sve ovo dokazuje da je sveti Jerusolim već tada bio uvelike čašćen u narodu odnosno da je već polovinom 16. stoljeća bio na Košljunu.

Čudo sv. Križa

Čašćenje sv. Jerusolima na osobit je način poraslo pošto se zbio čudesan događaj koji je opisan na pergameni i čuva se u samostanskom arhivu, a glasi:

»U ime Gospodnje: Godine našeg Spasa 1723. dana 25. ožujka na nedjelju Cvijetnicu (palama), naš je otac fra Jeronim Parčić iz Vrbnika, samostanski vikar, pošao da čita sv. Misu u Jerusolimu i na svoje je veliko začuđenje opazio da Presveto Raspelo lije obilne suze i da mu se ispod trnove krune cijedi obilan znoj. Znojila su se i 2 anđela čiji su kipići bili uza sveti grob. Poslije sv. Mise pozove otac vikar Ivana Vasilića pok. Frana koji je u rečenoj crkvi služio svetu Misu da pristupi i vidi čudo. Kad je vidio, da presveto Raspelo plače, poviče: »Ajme, ajme! Gospodin plače!« pa i on počne gorko plakati. Malo je poslije toga došao u

crkvu Antun Lale pok. Ivana pa i on vidi kako Presv. Raspelo plače i kako mu niz lice curi znoj, a isto tako i onim anđelima. Kasnije su u sv. Jerusolim došli svi svećenici i redovnici kojisu se nalazili u samostanu i svi su na svoje oči vidjeli veliko čudo. Još su istoga dana za čudesni događaj doznali ljudi u Krku pa je podveče na Košljun došlo mnogo naroda. Svaki je želio da svojim očima vidi čudo. Suze su bile obrisane pamukom koji se pohranio u staklenci u samoj kripti u kojoj leži položeno čudotvorno Raspelo. Neka to bude na uspomenu potomcima.

Tako je: fra Jeronim (kao gore)

Tako je: fra Ivan iz Krka, bivši provincijal, vidio čudo

Tako je: fra Andrija, bivši definitor, vidio sam kako je gore opisano«.

Godine 1828. nalazila se još staklenka u kojoj se još čuvala pergamena s opisom čuda. U knjizi samostanskih legata nalazi se upisano: »25. srpnja 1828. g. na Košljunu van Krka: Pošto je večeras u samostanskom blagovalištu održana duhovna rasprava u prisutnosti velečasnog don Jakova Rimbolda o Presvetom Raspelu koji se pučki zove Jerusolim ustvrdio je otac Lovro iz Krapnja da se u kripti rečenog Jerusolima nalazi staklenka u kojoj je ubilježena uspomena na jedno čudo učinjeno od istog svetog Jerusolima. Ova pergamena mi je bila pokazana i predana u ruke i ja potpisani napisao sam riječi koje slijede — fra Josip iz Krka gvardijan.« Nakon toga slijedi tekst zapisnika kako smo ga naveli gore, a onda fra Josip zaključuje: »Neka se pak upamti da se spomenuta pergamena i pamuk još uvijek nalaze pohranjeni u staklenki u kripti gore spomenutog Jerusolima.«

Danas više nema spomenute orginalne pergamene kao ni pamuka, ali se u samostanskom arhivu nalazi druga pergamena s gore navedenim sadržajem u kojoj na početku stoji naznačeno da je prijepis.

Nevjernik može zanijekati vrhunaravnost opisanog događaja, a skeptik može o njemu sumnjati i pripisati ga velikoj vlazi te halucinaciji ili iluziji. To bi bilo presmjelo i neozbiljno. Ima više svjedoka koji su to vidjeli, pa se ne može dopustiti da su se svi prevarili. Mi istina ne znamo koju je svrhu imao cijeli događaj, ali zato nemamo pravo da sumnjamo ili da događaj naprosto zaniječemo. Da su djelovali samo naravni uzroci, to bi se više puta opetovalo, a pogotovo kada je poznavanje prvog događaja davalo povoda eventualnoj kasnijoj halucinaciji. Nakon ovoga događaja narod je još više počeo častiti sv. Jerusolim i pred njim činiti zavjete.

Procesija sa svetim Jerusolimom

Čašćenje košljunskog Raspela na osobit se način ispoljavalo kad bi otok Krk pritisnula suša koja je prijetila uništenju poljskih usjeva kao i pomorom ovaca radi pomanjkanja vode i paše. Tako kad bi zaprijetila suša, u pojedinim bi se župama obavila prosna procesija i molilo. Zatim bi slijedile prosne procesije Majci Božjoj na Gorici u Baški. Ako bi suša i dalje potrajala, obratili bi se krčki biskup s kaptolom i providur (mletački) a kasnije načelnik fratrima na Košljunu da iznesu sv. Jerusolim iz kapelice u crkvu i da se u određeni dan održi svečana ali pokornička procesija sa sv. Jerusolimom morem iz Košljuna u Krk.

Fratri bi tada digli sveto Raspelo, pričvrstili na drveni križ i tri dana obavljali prosne molitve pred njim. Ako bi kroz tri dana pala kiša, krčka bi opći-

na dala obilnu milostinju samostanu. Tako se u knjizi ekonomije spominje da je samostan od općine Krk primio u kolovozu 1694., u travnju 1703., 1705., 1744. i 1765. na račun obavljenih molitava za kišu pred svetim Jerusolimom milostinju koja se kretala od 35 do 37 lira. Ako kiša ne bi pala kroz spomenuta tri dana, četvrtog bi se dana uputila procesija morem na lađicama prema Krku. Na jednoj većoj lađi bio je Križ sa svećenstvom koje je molilo pokorničke psalme. Slijedile bi mnoge lađice iz Punta. Krčke bi čekale na Buki. Vjernici su molili krunicu. Na obali u Krku procesiju bi dočekao biskup sa svećenstvom i načelnik s gradskim ocima i velikim mnoštvom naroda sa cijeloga otoka. Tada bi svi sa svetim Jerusolimom krenuli u stolnu crkvu gdje bi bila Misa, propovijed i prosne molitve. Križ bi nosio svećenik iz Košljuna koji je tri dana prije strogo postio. Popodne vraćala se procesija opet morem na Košljun. Na povratku pratile su krčke lađice procesiju do Buke a puntarske do Košljuna.

Vremenom je u narodu nastalo uvjerenje da kroz tri dana poslije procesije mora pasti dovoljna kiša. To se uvjerenje temeljilo na iskustvu. Spomenut ćemo neke procesije novijeg datuma. Pod datumom 11. rujna 1911. ima košljunska kronika ovu bilješku: »Jutros u 5 sati pošla je procesija iz Košljuna sa svetim Jerusolimom za dažd, a noćas oko ponoći tj. 4 sata pošto se procesija vratila iz Krka, došla je tiha kiša i namočila u onim župama koje su sudjelovale u procesiji, tj. Puntu, Krku i Korniću.« Dalje opisuje se red procesije. God. 1917. pod nadnevkom 30. lipnja opet je govor o procesiji za kišu s košljunskim Raspelom u Krku. Kronika spominje da je bilo 20 puntarskih i 7 krčkih lađica. U većini su sudjelovale samo žene jer su muškarci bili u ratu. U noći poslije

procesije pala je mala kiša, a obilna 3. srpnja, dakle tri dana nakon procesije.

Netko može pitati: Odakle košljunskom Raspelu ta moć donošenja kiše?

Odgovaramo: Procesija s košljunskim svetim Jerusolimom jest prigoda koja oživi vjeru u Boga i narod pun vjere moli i dobije što mu treba.

c. Kapelica sv. Franje

od naroda zvana *Grob sv. Franje* nalazi se na putu što vodi od samostana prema jugu. Priprosta je kao i onaj kome je posvećena. U dužinu mjeri 3,30 m, u širinu 2,86 m, u visinu 2,70 m. U niši na oltaru nalazi se drven kip sv. Franje (1,45 m) u ležećem položaju kao u grobu.

U knjizi samostanske ekonomije spominje se da je godine 1654. potrošeno 20 lira za nišu u kapeli sv. Franje. Kako se gradnja kapele ne spominje, čini se da je postojala već prije. Na kapelici je izmijenjen krov 1963. g. Tom je zgodom napravljen i mali zdenac iza kapele koji prima kišnicu da se njom ljeti napaja mali šumski ptičji svijet.

Poznati zagrebački slikar *prof. Bruno Bulić* u svom poštovanju prema sv. Franji blagohotno je poduzeo na molbu fratara da ukrasi ovu kapelu svojim kistom. To je izveo za ljetnih praznika god. 1964-65.

Prema uputi samoga slikara najprije su pripravljeni zidovi za slikanje. Ostrugani su željeznim češljem. Zatim se postavio tanki namaz (intonaka) od finoga pijeska i višegodišnjeg ugašenog vapna. Kad se sve to osušilo, pristupilo se slikanju kazein-temperom. Kazein je bio mršave sastojine mliječne masti fermentirane u amonijak-emulziji. Pigmenti kojima se služio jesu oni koji služe za fresko-slike. Slikar drži da su ovi tonovi boja otporni na svijetlo i kromatski trajni.

Slike u kapeli sv. Franje

Na pročelnoj slici iznad groba sv. Franje prikazana je panorama Punta i istočni rub Košljuna sa zelenim krošnjama stabala i nekoliko ptica. Desno stoji svećenik s ministrantima i blagoslivlje Svečev grob. S lijeve je strane križonoša s dva novica koji drže upaljene svijeće i paze da im se na povjetarcu ne ugase (Dječja bezazlenost i čista vjera). U sredini je lađa s razapetim bijelim jedrom koja prikazuje brzi tok života.

Na sjevernom zidu, lijevo od ulaza, prikazana je panorama sv. Dunata i Kornića. S lijeve prema desnoj strani uza svetu Klaru u sredini prikazane su četiri alegorijske slike. Na prvoj je »brat Oganj«. Ljubak, brzonogi mladić u desnici drži baklju, lijevom rukom drži rub crvene haljine da bi mogao brže potrčati. Na prsima mu je slika sunca, a plavom vrpcom povezao je bujnu kosu (prikazuje u alegoriji: čistoću, purifikaciju, slobodu i muževnost). Oko mladićeva skuta diže se soko-ptica, Franjina budilica, rastvorenih krila, ali sustala i uznemirena gleda na nepomičnog Sveca u grobu.

Slijedi anđeo koji prikazuje »sestricu Smrt«. Mladenački blijedi lik lijepog i tužnog anđela u bjelini sa crnim i tamnoplavim krilima drži u rukama klepsidru za mjerenje životnog vremena. Do nogu mu je crna ptica gavran.

U sredini tog zida je »Sestra Klara« (1191 — 1252). Čini se da izlazi ispod slavoluka u San Damiano i ide prema grobu Oca Franje. Odjevena je u isposnički redovnički habit. Nosi pun naručaj bijelih ruža koje će položiti na Očev grob. Pred njom su tri bijele golubice koje simboliziraju: vjeru, nadu i milosrđe.

Do svete Klare je lik žene odjevene u prosjačke dronjke i krpe. To je Franjina »Gospođa Siromaština«. Mlada izmorena žena, bosonoga, poduprla je glavu rukama. Na desnom joj je prstenja-

ku vjenčani prsten i bespomoćno i izgubljeno gleda u svoga mrtvog druga koji leži u grobu. Do nogu joj stoji sedam vrabaca (sedam djela milosrđa).

Zadnji lik na ovom zidu je Anđeo tješitelj. To je Franjin genij, anđeo čuvar. S pjesničkom lirom u rukama izvodi žalopojku-uspavanku svom štićeniku. Na tlu i slavuj pjeva svoju žalosnu popjevku za prijateljem cijelog ptičjeg svijeta.

Suprotni je lik kapelice podijeljen na dvije plohe. U sredini je mali prozorčić koji osvjetljuje prije opisane slike i služi za podnožje stihovima iz Franjine pjesme Bratu Suncu:

Hvaljen budi Gospodine moj
Po našoj sestri Smrti tjelesnoj!

Na zidnoj plohi blizu oltara kleči redovnik s pokorničkim užetom oko vrata, dlanovima ruku okrenutim prema grobu Oca i Vođe. Skrušeno moli za pomirenje vuka i ovce koji mu stoje sa strane pa da na svijetu zavlada mir kakav je donio na zemlju Sin Božji, a njegov vjesnik iz Asiza obnavljao za života. U pozadini vidi se ulaz u košljunsku dragu u koju nitko ne ulazi ni iz nje izlazi a da ne pohodi Košljun.

Na drugoj plohi istoga zida poziva Franjin sin posjetioce da s njim zapjevaju: Pokoj vječni umrlomu Besmrtniku a ujedno i pjesmu zahvalnicu Bogu koji je pred sedam i po stoljeća dao svijetu velikoga Sveca. Drugi redovnik, pogrbljen godinama, prebire krunicu i dolazi pred Očev grob ne da moli za nj, već pred njim za se i cijeli veliki Franjin rod. Njemu se pridružuje posjetilac koji dolazi iz dalekog svijeta i kao turist i kao hodočasnik. Cio bi se ovaj zid mogao nasloviti: Sveti Oče Franjo, moli za nas!

Na zidu oko vrata na desno prikazano je »prvo rođenje« sv. Franje. Pred kućom — dvorcem —

s južnom košljunskom panoramom sjedi mlada Franjina majka odjevena u krčku narodnu nošnju i radosna polaže malog sinčića u jasle između magarčića i vola. Nesvijesno i nehotice predskazuje životni put svog djeteta koje će u životu tako vjerno odraziti lik Onoga koji je kod svog Rođenja u Betlehemu također bio položen u jasle između magarčića i vola.

Na lijevoj strani od ulaza predstavljeno je drugo »rođenje« sv. Franje. Tu se on odriče svega što je imao. Sve vraća ljutitom ocu koji ne shvaća sina ni njegov životni put. Pred oca stavlja svoje bogate haljine i nakit. Ostaje gol pred asiškim biskupom koji plaštem pokriva njegovu golotinju. Pogled mu je uprt prema nebu i radostan moli: Oče naš koji jesi na nebesima. Počinje novi život: život siromaštva i pokore. Slikar je u Franjinu ocu prikazao samoga sebe u krčkoj nošnji.

Poviše vrata kapele na tamno naslikanom oknu prikazana je krletka iz koje veselo polijeće ptica u slobodu: duša se oslobađa tamnice tijela da poleti k Stvoritelju.

Ova mala kapelica »Bulićiana« s opisanim slikama djeluje smireno i ugodno na svakog posjetioca. Dokazuje profinjeni duh majstora, a promatraču daje prigodu i poticaj da misli o stvarima o kojima je možda dosada malo mislio.

Smrt svetog Franje

Svetac je umro u predvečerje 3. listopada 1226. u sjeni svoje omiljele Porcijunkule. Kad je vidio da mu se približavaju zadnji časovi, dozvao je k sebi Braću koja su ga opkolila najvećom ljubavi. Dao im je zadnje upute osobito glede opsluživanja svetog siromaštva. Bio je prisutan i liječnik kojega je Svetac upitao:

— Kad će, brate liječniče, doći smrt da mi otvori vrata života?

On mu reče da nije daleko, a Svetac će na to:

— Dobro došla, moja sestro Smrti!

Zatim reče Braći:

— Kad vidite da sam pri koncu života, svucite s mene gornje haljine i položite me na zemlju i pospite pepelom.

Zatim zamoli braću Leona i Anđela da mu pjevaju pjesmu »Bratu Suncu«. Nakon toga zamoli da mu čitaju Muku Isusovu po Ivanu. Braća mu ispune želje. Svetac ih tad blagoslovi i preko njih sve svoje sljedbenike. Tada, ležeći na podu posut pepelom, slabim glasom doda pjesmi »Bratu Suncu: »*Hvaljen budi, Gospodine moj, po našoj sestri smrti tjelesnoj kojoj ni jedan čovjek umaći neće*«, a zatim sve slabijim glasom zapjeva početak psalma 141: »Glasno vičem Gospodu; glasno vapijem Gospodu za milost«. Braća nastave psalam, a kad dođoše do riječi: »Izvedi iz tamnice dušu moju da slavim ime Tvoje« izdahne...

Premda se već bio počeo hvatati mrak, doleti na malu kućicu uz Porcijunkulu jato ševa i svojim cvrkutanjem pozdrave dušu Sveca koji ih je toliko puta za života pozivao da zajedno s njime hvale i veličaju Stvoritelja.

Na blagdan Svečev 4. listopada oko 4 sata popodne obavlja se obred »preminuća«. Tom prilikom dolaze i članovi Trećeg Reda sv. Franje iz Punta pa zajedno s redovničkom obitelji idu iz crkve u procesiji prema Svečevoj kapelici gdje se mole prigodne molitve i dočarava preminuće sv. Franje.

d. Lurdska spilja

Malo podalje od kapelice sv. Franje podignuta je među gustom lovorikom u suhom kamenu »Lurdska spilja«. Na tom je mjestu prije bila mala kapelica (2 m x 2 m) bez oltara, a u niši je bila slika sv. Ane. Kapelica se spominje 1641. Pohađale su je osobito rodilje da se preporuče ili zahvale sv. Ani. Kad je 1914. g. podignuta lurdska spilja, bio je u nju smješten velik i lijep kip Gospe Lurdske. Kasnije je premješten u samostan jer je bio odveć izložen nevremenu. Zamijenjen je drugim manjim kipom.

V. SADAŠNJI SAMOSTAN

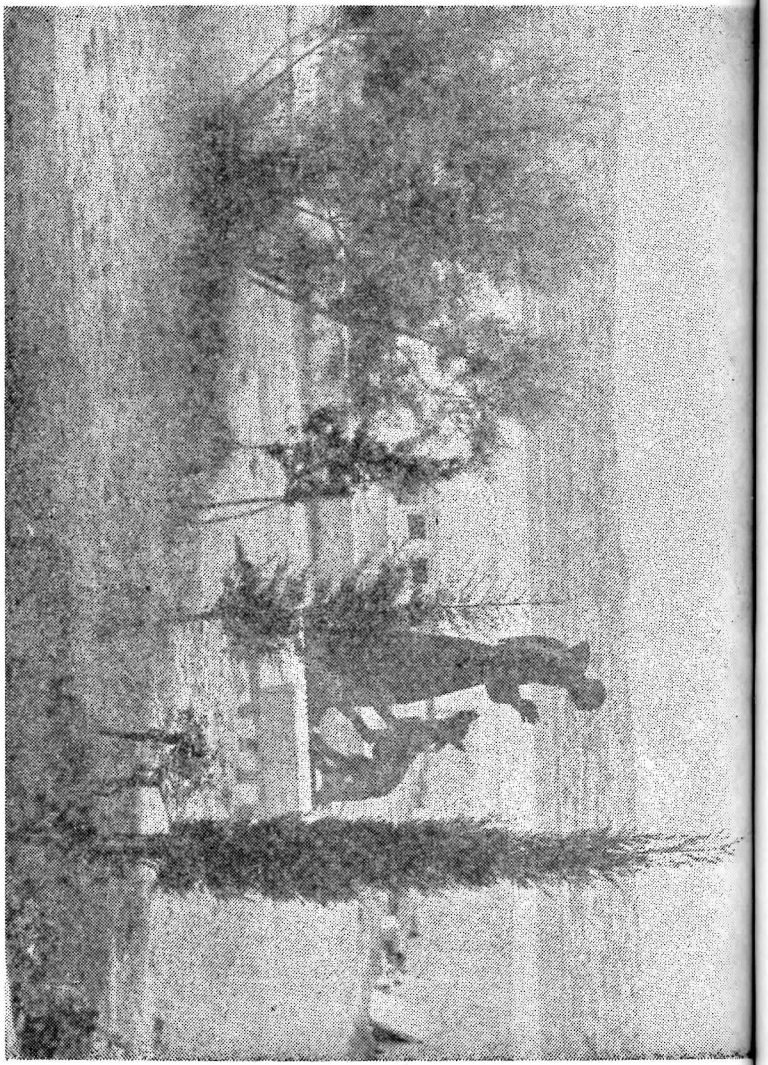

Sv. Franjo s vukom na pristaništu

1. GRADNJA FRANJEVAČKOG SAMOSTANA

Kako smo već u predgovoru istaknuli, u ovom prikazu o Košljunu ne slijedimo uvijek kronološki red. Po njemu je već trebalo govoriti o gradnji samostana jer je građen mnogo prije gradnja o kojima smo govorili. Držimo da je zgodnije u koječem držati se logičnog reda. Stoga smo naprijed opisali crkvu i sve što je s njom u vezi makar to vremenski bilo iz kasnijeg doba. Sad ćemo govoriti o samostanu i svemu što je s njim u vezi od prvih vremena do danas.

Prvi franjevci koji su 1447. došli na Košljun nastanili su se, naravno, u benediktinskom samostanu koji se protezao od kule prema sjeveru. Isti je po svoj prilici pod pravim kutom skretao prema zapadu i tako zatvarao samostansko dvorište.

Gradnjom nove crkve veći je dio benediktinskog samostana bio porušen, ali je zato produžen preostali sjeverni dio. Vremenom je sve to postalo pretijesno, pogotovo kad se na Košljunu smjestio novicijat. Stoga je 1612. g. bila iza kule do crkve sagrađena posebna zgrada na ruševinama benediktinskog samostana. Na tom je mjestu ostao novicijat do 1874. kad je bio premješten u Kopar. U samostanskom arhivu postoje 2 knjige s imenima svih onih koji su prošli kroz ovaj novicijat. On se nije svake godine održavao na Koš-

ljunu. Nekad je bio i u kojem drugom samostanu, ali pod tim su imenom ostale novicijatske prostorije na Košljunu. Poslije stalnog prijenosa novicijata u Kopar 1874. novicijatska je zgrada na Košljunu već posve trošna prepuštena zubu vremena da je uništi. Kad je 1612. bila podignuta spomenuta zgrada za novicijat, produženo je i sjeverno krilo samostana dokle dopire i danas. Sve je bilo na jedan kat. Tako se dobilo nekoliko soba za stanovanje, a u prizemlju je bila kuhinja, peć i veliko spremište. Kad se u prvoj polovici XVII stoljeća rad samostana proširio i zahtijevao veći broj redovnika trebalo je proširiti i samostan. Broj je redovnika rastao jer su neki bili kapelani raznih bratovština, drugi vodili i pohađali trećoredske zadruge, treći se opet bavili propovijedanjem, a stari i nemoćni napokon očekivali pohod sestre smrti. Uz spomenute svećenike trebalo je i više samostanske braće za vođenje materijalnih poslova. Prema samostanskim knjigama kroz XVI, XVII i XVIII stoljeće broj se redovnika kretao između 15 i 20. Povećanje osoblja zahtijevalo je i povećanje prostorija što je izvršeno u drugoj polovini XVII stoljeća.

2. POVEĆANJE SAMOSTANA

God. 1654. bio je samostanskim starješinom na Košljunu imenovan o. *Leonorus Baldigara* rodom iz Dobrinja na otoku Krku. Bio je čovjek veoma poduzetan i okretan. Najprije je uredio neke trošne stvari u samostanu. Preuredio je i popločao blagovalište. Postavio je stolove koji su još i danas u uporabi. Nanovo je popločao hodnike izmijenivši daske poda. Prema knjizi administracije potrošio je 5000 opeka i 4000 crijepova za krov dopremljenih iz Pirana. Od njega potječu i zidovi oko

vrta pred samostanom kao i stari zidovi koji dijele šumu na dva dijela. Kad je to završio, stao je pripremati materijal za »veliku gradnju« kako se ta zove u ekonomskim knjigama. Odlučilo se naime protegnuti samostansko krilo od vrata klaustra prema moru i onda u pravom kutu krenuti zgradom prema sjeveru paralelno sa sjevernim krilom samostana. To je u istinu bila »velika gradnja« koja je tražila i poduzetan i smion duh da bi mogla biti izvršena oslanjajući se samo na tuđu pomoć jer je samostan — kao i uvijek — bio bez sredstava. Ovo povećanje samostana omogućilo je i veći broj redovnika kojih je sada bilo oko 20 i više. Posjedujemo popis redovnika iz g. 1646. Misnika je bilo 7 — svi sa otoka Krka. Bilo je 6 novaka, 4 samostanska brata i nekoliko slugu. God. 1763. bilo je 13 misnika — svi osim jednoga s otoka Krka.

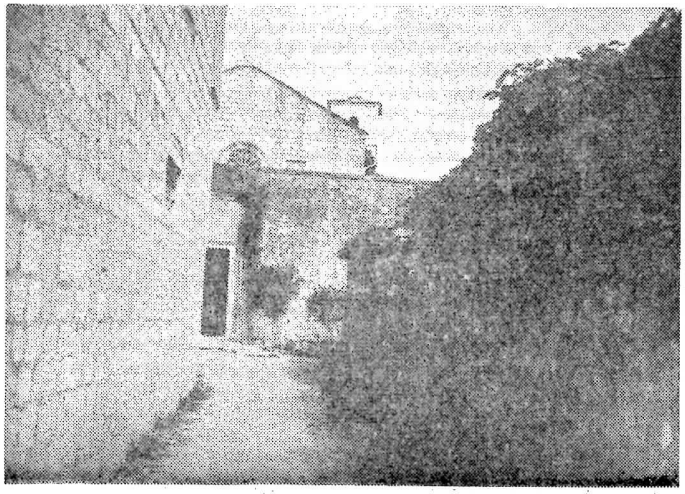

Ulaz u samostan

O. Baldigar je počeo spremati materijal za novu gradnju, ali je 1673. bio izabran za provincijala pa su započeto djelo priveli kraju njegovi nasljednici na Košljunu. Krilo samostana od vrata prema mulu zidano je veoma solidno tesanim kamenom izvana. U samostanskom arhivu postoje ekonomske knjige u koje su ubilježeni svi izdaci za ovu veliku gradnju. Spominju se i majstori i njihovi pomoćnici s oznakom koliko je koji primio. Kao poduzetnik spominje se Ivan Tartano iz Krka, a kao zidari-majstori: Mihovil Tajapjera, Petar Blaž, Frane i Franić iz Baške, Jure iz Jurandvora. Zatim Gorinci (dakle s kopna) Petar, Antun i Filip. U to vrijeme plaćalo se majstorima liru i pol, a radnicima liru na dan. Krčki je biskup tada bio o. Teodor Gennari franjevac iz Vičence, poznat kao vrstan crkveni pisac i propovijednk. On je dosta pomogao gradnju na Košljunu svojim doprinosima. Radnje su završene g. 1682.

Poslije opisanih radnji samostan nije mjenjao ni nutarnji ni vanjski oblik punih 200 godina. Kroz to dugo razdoblje izgledao je samostan onako kako ga opisuje Antonio Impastari u maloj knjižici pisanoj talijanskim jezikom: »Otočić Košljun« (L' isoletta di Cassione) god. 1890. Unutrašnjost opisuje ovako (prema prijevodu o. VI. Brusića): »Hic cessat propria voluntas« (Ovdje prestaje vlastita volja). Ovo je skroman i tajanstven natpis koji se čita na gornjem pragu vrata što vode u klauzuru. Prekoračiš li prag klauzure, ugledaš 2 ulaza: prednji vodi u blagovalište, podrum, kuhinju, u drugo samostansko dvorište i odanle u vrtove, a drugi niski vodi kroz dug, vlažan i slabo osvijetljen hodnik do sakristije. Kad si došao na prvi ugao ovog hodnika za sakristiju, vidiš stepenice koje se penju do prvog i jedinog kata na kojem 3

hodnika osvjetljena velikim prozorima po stranama dijele sobice samostana.

Obilazeći unutrašnjost ove velike zgrade pod kojim se krovom diže uzduh srednjega vijeka, opaža se dosta kruta stvarnost redovničkog života.

Samostan ima dosta masivnog i vrijednog pokućstva, urešena intarsijama i raznolikim rezbarijama. To pokućstvo ili namještaj izrađeno je ponajviše iz orahovine i čempresovine prema ukusu XVII stoljeća. Tu se vide velike sjedalice s naslonjačima prevučene kožom pričvršćenom mjedenim klincima, a nožice i ručice tih stolica ukrašene su krilatim lavičima. Po zidovima vise slike sa širokim izrezanim okvirima. Ističu se uljeni portreti na platnu koji prikazuju patricije iz Krka, i to iz obitelji De Nave. Odjeveni su u odijela po ukusu i kroju svog doba. Druge su slike po hodnicima nabožne. Među njima ističu se neki bakrorezi koji — iako od moljaca prilično oštećeni — ipak krase i ćelije i hodnike. Oni koji su ih pomno pregledali kažu da se u njima lako dadu ustanoviti neke njemačke veoma savršene radnje.

Sve spomenute slike nadilazi jedna od koje se pogled teško može odijeliti. Ta prekrasna slika na drvu prikazuje Isusa na križu. Slika potječe od veoma valjana slikara. Zamjerna finoća crteža i sklad boja dali bi u njoj nazreti jedno od mnogobrojnih djela poznatog Perugina (1533). Ipak je vjerojatnije da pripada učenicima glasovitog Di Giorgiana (1478 — 1510) koji je bio Tizianov učenik.«

Slike krčkih patricija koje se spominju nalaze se sada u biblioteci, a mala slika na drvu visi u sakristiji na zidu.

3. KOŠLJUNSKI HOSPICIJI PO OTOKU KRKU

Hospiciji ili gostinjci bili su jednostavni mali stanovi u raznim mjestima otoka Krka. Služili su da bi se u njima neko vrijeme zadržala sakupljena milostinja i da bi u njima mogao prenoćiti redovnik kad ide van samostana radi prošnje ili nekog drugog posla. Takve je stanove Košljun imao u gradu Krku, u Vrbniku, Dobrinju, Baški-Dragi i kod sv. Fuske. Onaj u Krku služio je ponajviše da ondje leži bolesnik koji je morao biti na liječničkoj brizi i pregledima. Stanovao je s njime još jedan brat koji bi ga dvorio. Taj se hospicij (na Kamplinu) spominje već 1497. i najduže se održao: sve do 1913. U Baški Dragi imao je Košljun uz gostinjac i svoj udio u vodenici. To je onaj mlin koji je do pred nekoliko godina radio i prvi je kad se dolazi iz Krka u Dragu.

Do tih je hospicija Košljun dolazio ili kupnjom ili još češće kad bi neko ostavio kuću uz obavezu stalnih Misa(legata). Ti su hospiciji bili silom prilika potrebni jer su seljačke kuće bile pretijesne da bi stranac u njima mogao naći prenoćište ili — ako su i bile prostranije — nisu imale nutarnjih pregrada, pa je bilo neprilično da redovnik spava u njima zajedno sa svim ukućanima. Kad su seljaci stali graditi prostranije kuće s nutarnjom razdiobom, postali su hospiciji nepotrebni jer se u selu uvijek našla poneka obitelj koja je rado primila košljunskog redovnika na konak.

4. GROBLJE

Maleno košljunsko groblje nalazi se uz južni zid crkve. Na Košljunu su se pokapali svi vjernici župe grada Krka koji su stanovali izvan gradskih zidina. To je trajalo do početka 19. st., a vrijedilo je za vjernike današnjih župa Vrha, Kornića i

Punta. Ta su mjesta dakako bila mnogo manja nego danas. Pokopavali su se u crkvi i u klaustru.

O. Fabijanić u svojoj povijesti spominje grobnu ploču Jura Žvačića, plemića iz Senja, koji je god. 1542. »za se i za svoje nasljednike« uredio grobnicu u košljunskoj crkvi. Isti pisac spominje i nadgrobnu ploču benediktinskog opata Franje od god. 1350. za koju veli da je bila prenesena kao uspomena iz stare benediktinske u novu crkvu. Za tu se ploču danas ne zna ili je možda ostala pokrivena ispod sadašnjih crkvenih pločica ili se uslijed vlage i zraka raspala.

Kad su Francuzi zaposjeli naše krajeve po ukinuću mletačke republike (1797), zabranili su pokapanje u crkvama i naredili da svaka župa ima urediti svoje groblje na otvorenom prostoru. Tada je prestalo pokapanje vanjskih osoba na Košljunu, a za redovnike se uredilo današnje malo groblje. Ono nije isključivo za redovnike, već se u njemu mogu pokapati i ostale vanjske osobe ako to žele i uprava samostana tome nije protivna.

Po sredini groblja, od vrata prema crkvi, tri su grobne ploče koje pokrivaju tri rake, a služe za sahranu redovnika kad umru na Košljunu. U prvoj raki do vrata posljednji je sahranjen o. Rudolf Velnić († 3. XII 1964. iz Baške Drage u 71. godini), u drugoj je o. Augustin Juničić iz Baške († 20. IV 1961. u 92. godini), a u trećoj je o. Valerijan Brusić († 25. IV 1952. u 52. godini rodom iz Vrbnika). Uza zid crkve ima više privatnih grobova s natpisom i bez njega. Na jednoj se ploči razabire godina 1527. Ona je očito prije bila u crkvi ili u klaustru i odanle je prenesena na groblje. To isto vrijedi i za ploču u lijevom kutu groblja. Na njoj je isti grb kao i na grobu Katarine Frankopan. Kako smo već istakli, to nije grob neke plemićke obitelji, već opće plemićki grb. Na zidu crkve pada u oči spo-

men-ploča Margariti Vitezić († 7. V 1859) iz Vrbnika. Ploču joj postaviše: sinovi Ivan, biskup krčki, i Dinko, narodni zastupnik.

Grob biskupa Feretića

U prvom redovničkom grobu do vrata bio je 1893. prema svojoj želji sahranjen krčki biskup dr Franjo Anian Feretić rodom iz Vrbnika. On je bio krčki biskup od 1880. — 1893. Deset godina poslije smrti (1903) preneseni su njegovi posmrtni ostaci u crkvu pred veliki oltar i postavljena je nadgrobna ploča s natpisom. Njegov grob pred velikim oltarom nije se kopao, već se otvorila prostrana raka koja je nekoć služila kao grobnica košljunskih redovnika. U njoj je bilo preko 30 lubanja tih redovnika s dijelovima skeleta. Kosti su stavljene po strani, a u sredini je smješten osrednji sanduk s posmrtnim ostacima pokojnog biskupa. Pisac je ovih redaka kao dijete i đak na Košljunu s ostalim đacima prisustvovao ovom prijenosu i dobro se sjeća pojedinosti.

Biskup Feretić bio je velik rodoljub i mnogo je radio oko uzdizanja svoje biskupije. Oporučno je ostavio 50.000 forinti da bi se u gradu Krku otvorila hrvatska gimnazija koja bi bila pod crkvenom upravom. Njegov nasljednik biskup Mahnić držao je da će u narodnom i crkvenom pogledu biti bolje ako se ovom ostavštinom otvori internat u Pazinu usred Istre kojoj je onda otok Krk politički pripadao. Taj bi zavod bio također pod upravom crkve, a vodili bi ga salezijanci. Sveta je Stolica izmijenila oporuku biskupa Feretića u ovom smislu i tako je spomenutom ostavštinom uz neki dodatak i ostalih zainteresiranih podignuta monumentalna zgrada Biskupskog sjemeništa u Pazinu. Austrijske vlasti nisu biskupu Feretiću dozvoljavale otvorenje gimnazije u Krku. Ista je imala biti s hrvatskim nastavnim jezikom, a tome su se protivili Talijani domaći i oni iz Istre.

5. SERAFSKI ZAVOD

Da samostani mogu postojati i razvijati se, trebalo je i treba uvijek voditi brigu o redovničkom podmlatku. U prošlim stoljećima, sve dok još nisu postojale državne škole, tj. sve do početka XIX stoljeća pojedini su naši samostani imali male pučke škole za svoju okolinu i to samo za mušku djecu. Među tom bi se djecom našao poneki koji je uz dozvolu roditelja htio postati redovnik. Taj bi se tada nastanio u samostanu. Tu je dobivao opskrbu i prema svojim silama pomagao u kućnim poslovima a ponajviše u crkvi. Određeni svećenik držao im je svaki dan po neki sat pouku, osobito u latinskom jeziku. Tada bi kandidat posve slobodno zatražio da konačno stupi u red. Dobio bi redovničko odijelo i započeo novicijat, tj. godine kušnje da vidi je li Red za njega, a isto tako da se i redovnici uvjere da li će jednom biti koristan član Reda. Poslije novicijata koji traje godinu dana i koji je za provinciju sv. Jeronima redovito bio na Košljunu, polagao je novak zavjet, a zatim odlazio u Zadar ili Kopar da nastavi više filozofske i teološke nauke. Učitelji su im bili redovnici koji su ponajčešće svoju višu izobrazbu stekli u Italiji.

Kad je bio manji broj učenika, slali su se u sjemenišnu školu »Zmajević« u Zadru. Vodili su je oci isusovci. U posljednje vrijeme (koncem 19. stoljeća) nisu đaci prije novicijata bili po malim samostanima, već su stanovali u kotorskom samostanu i pohađali državnu gimnaziju.

Godine 1894. odlučila je uprava Provincije da na Košljunu otvori serafski zavod: sjemenište za

đake koji će postati franjevcima. Na Košljunu će đaci ostati četiri godine, dok završe nižu gimnaziju. Učit će sve prema programu državnih škola. Zatim će stupiti u novicijat u Kopru pa onda višu gimnaziju proslijediti u zadarskom a filozofiju i teologiju u dubrovačkom samostanu.

Početkom kolovoza 1894. g. došao je iz Kotora *O. Bonaventura Skunca* († 1947) kao starješina na Košljun. Stavljeno mu je u dužnost da uredi sve da se na jesen otvori seratski zavod. Prije je otvorenja trebalo biti na čistu koji će jezik biti nastavni: talijanski ili hrvatski. Djeca koja će dolaziti u zavod bit će skoro isključivo Hrvati. Oni će kasnije kao svećenici djelovati među hrvatskim življem pa je jedino logično da u zavodu na Košljunu jezik nastave bude hrvatski. Fratrima je, međutim, dobro bilo poznato kako su nedavno domaći Talijani zaprijecili biskupu Feretiću otvaranje hrvatske gimnazije u Krku, pa se na vrijeme trebalo osigurati protiv eventualnim budućim smetnjama. U tu je svrhu o. Bonaventura pošao u Beč da na ministarstvu za prosvjetu i kulturu uredi to pitanje. O. Bonaventura slabo je poznavao njemački jezik pa je kod ministra nastupio i pismeno i usmeno finim latinskim klasičnim jezikom. Ministar je bio ugodno iznenađen i rekao mu otprilike ovo: Kad posjedujete tako klasičnu izobrazbu, zaslužujete da vam se u svemu udovolji pa da i dalje podržavate i širite klasičnu naobrazbu koja je temelj prave i solidne kulture. Nije tražio da zavod na Košljunu ima pravo javnosti. Tad se to još nije smatralo potrebnim, a nije ni bilo dovoljno profesora sa državnih sveučilišta. Provincija je pravo javnosti za svoju gimnaziju dobila kasnije: za nižu gimnaziju na Badiji 1925., a za višu u Dubrovniku 1928. To je trajalo do 1944. godine.

O. Bonaventura je po povratku iz Beča brzo uredio sve potrebno, pa je na jesen 1894. bio na Košljunu otvoren zavod za redovničke gojence. Prve ih je godine bilo samo 14, a došli su iz Kotora. Druge se godine broj podvostručio i iz godine u godinu rastao. Prosječno ih je bilo 35 do 40. Radi malenog prostora nije ih se više ni moglo primiti.

Budući da je Krk politički spadao pod Istru, to je košljunska privatna gimnazija bila *prva hrvatska gimnazija u Istri.*

Prvi nastavnici uz o. Bonaventuru su bili: *o. Augustin Juničić* iz Baške, *o. Metod Semenčić* iz Novalje († 1947), *o. Filip Jurić* iz Krapnja († 1931), *o. Mauricije Gugić* iz Blata na Korčuli († 1946), *o. Toma Tomašić* iz Baške-drage († 1944), *o. Ćiril Barušić* iz Baške († 1966). Uz spomenute su oce na Košljunu bili od 1894. — 1928. i drugi oci nastavnici za kraće vrijeme pa je nemoguće sve nabrojiti. Naveli smo samo prve, ali uz njih treba spomenuti i samostansku braću koji su svojim radom doprinijeli da se košljunski zavod odmah u početku mogao lijepo razviti. Spominjemo samo zaslužnije u početku: *fra Frane Morgan* iz Šmarja u Istri († 1932), *fra Augustin Puratić* iz Brača († 1919), *fra Leandar Adamec* iz Moravske († 1934), *fra Anđeo Tadej* iz Fužina († 1947), *fra Lujo Vizintin* iz Truška (živi na Košljunu), *fra Šime Bulat* iz Zemunika († 1947).

Košljunski je zavod lijepo radio sve do polovine I svjetskog rata. Tad se radi ratnih neprilika morao raspustiti. Poslije rata pokušalo ga se opet otvoriti (1921) pa su se kroz nekoliko godina primali i vanjski đaci koji su svako jutro dolazili lađom iz Punta. Državne su ispite polagali na državnoj gimnaziji u Krku.

God. 1926. premješten je košljunski zavod na Badiju kod Korčule. Samo za eksterniste potra-

jala je škola na Košljunu, a onda je 1928. otvoren novicijat koji je ondje i danas. Za vrijeme II svjetskog rata postojao je novicijat bez većih smetnji. Kad je 1943. g. u rujnu kapitulirala Italija i nenadano prestao svaki pomorski saobraćaj, našlo se na Košljunu tridesetak klerika koji su kroz dvije godine završili novicijat, a nisu mogli u Split ni u Dubrovnik da nastave višu gimnaziju. Bilo je s njima i nekoliko mladomisnika koji se nisu mogli vratiti u Dubrovnik da završe teologiju. Za njih je na Košljunu bila uređena škola da ne izgube školsku godinu.

Danas je na Košljunu samo novicijat.

6. NOVIJE RADNJE

Poslije g. 1682., kako je već rečeno, samostan nije više od 200 godina mijenjao nutarnji ni vanjski izgled. Kad se je god. 1894. otvorio zavod za gojence, provele su se neke nutarnje preinake kako su to tražile potrebe. Za svoga je višekratnog gvardijanata O. Bonaventura Škunca uredio veliku prostoriju za spavanje pitomaca. To je današnja prostorija biblioteke i etnografske zbirke. God. 1901. dao je izdupsti i urediti unutarnji samostanski zdenac. Prenio je kuhinju na sadašnje mjesto iz sjevernog krila gdje je uredio nekoliko stambenih soba, a ispod njih iskopao prostranu konobu.

God. 1911. bili su za gvardijanata O. Metoda Semenčića podignuti zidovi nad nekadašnjom benediktinskom crkvom da se dobije 6 stambenih soba. Time je i kula izgubila na svojoj ljepoti. Sretniju je radnju o. Metod izveo izmjenom krova na južnom i zapadnom krilu samostana. Krov je obnovljen i pokriven eternitom, zidovi podignuti i otvoreni veliki prozori. Tako su se dobile visoke

i zračne prostorije. U sjeverno se samostansko krilo nije tada radi pomanjkanja sredstava diralo iako je poradi trošnosti zahtijevalo popravke.

7. NAJNOVIJE RADNJE

Pod najnovijim razumijevamo radnje koje su izvedene od 1938. do danas.

U travnju 1938. našli su se na Košljunu *o. Teofil* i njegov brat *o. Rudolf Velnić*. Prvi kao starješina Provincije, a drugi kao njezin ekonom. Došli su iz Splita da vide nije li potreban popravak sjevernog krila samostana za koje su neki govorili da će se doskora srušiti jer je krov već dotrajao. Krovne su grede bile poduprte jakim kolcima. Bilo je jasno da se nešto mora učiniti da se izbjegne rušenje. S time je bilo povezano i pitanje kako namaknuti sredstva. Samostan je imao neki polog koji je bio sakupljen pred više godina upravo u tu svrhu, ali to nije bilo dovoljno ni za najnužniji popravak krova, a da se i ne govori o nekom radikalnom popravku kakav traže zgrade stare više stotina godina. Provincija također nije imala sredstava. O. Rudolf se ponudio da će on namaknuti sredstva izvan provincije, neka mu se samo ostave slobodne ruke u poslu. Bratu je kazao što i kako misli. On mu je odobrio plan. I tri mjeseca kasnije započele su radnje. Sve je osobno vodio o. Rudolf prema vlastitom nacrtu, a desna mu je ruka bio zidarski majstor Jerko Žunić iz Trogira.

Budući da Košljun nije imao posebnih gospodarskih zgrada, već je uz krilo koje se imalo popraviti bila prizidana omanja prostorija kao staja za kravu, bilo je odlučeno da se u nekoj udaljenosti od samostana sagrade najprije gospodarske zgrade. Zato je podignuta betonska prizemnica duga 50 m, a široka i visoka 4 m s odijeljenim pre-

djelima za kravu, svinje, kokoši, sjenik i za mehaničku i drvodjelsku radionicu.

20. ožujka 1939. g. stalo se otkrivati krov da se izmijeni. Sad se vidjelo da treba izmijeniti sav lijes. U početku se mislio podignuti zidove do visine južnog i zapadnog krila da bi čitav samostan imao jednaku visinu. Međutim je iskrsla druga zamisao. Podignućem krova dobile bi se previsoke sobe, a ništa ne bi se dobilo na stambenom prostoru. A ako se podignu zidovi još za 2 m, dobiva se čitav kat sa 14 soba. Pri pregledu greda prvog kata ustanovilo se da su i one u glavama slabe kao i zidovi na kojima počivaju. Stoga je zaključeno da se izmjene sve grede osim onih najdonjih u prizemlju. Grede su naručene u Sloveniji. Da bolje otvrdnu, bile su puna 2 mjeseca u moru, zatim su dvaput premazane karbolineumom da budu otpornije proti bišavljenju.

Zidovi su porušeni do visine prozora u prizemlju, pa se sve gradilo nanovo u betonu iskorištavajući kamen prijašnjih zidova. Radilo je dosta radnika i majstora kako bi sve dovršili prije eventualnog rata s kojim se već 1939. moglo računati. Tako je sjeverno krilo košljunskog samostana posve obnovljeno. Sav je lijes osim greda u prizemlju izmijenjen novim. Cijela je zgrada uz prizemlje dobila dva kata i prostrani tavan. Podovi su spojeni udobnim stepeništem od bijeloga kamena iz kamenoloma našega otočića Badije kod Korčule. Za žbukanje izvana i iznutra upotrebljen je fini pijesak iz rijeke Cetine kako bi se izbjegao slani morski pijesak. Budući da je bilo dovolino materijala, uredilo se usput kupalište, novi veliki arsenal za spremanje brodica i brodarskih potrepština, po vrtu su podignuti zidovi da se zaštiti od bure i mora.

Sve su radnje sretno privedene kraju, pa je pisac ovih redaka kao provincijal 21. prosinca 1939.

blagoslovio novu zgradu. Vrijedno je spomenuti da kroz cijelo vrijeme ovih radova kod kojih je sudjelovalo dosta radnika iz Punta, Drage, poneki iz Vrbnika i nekoliko samostanske braće nijedan radnik — iako osigurani za slučaj nesreće — nikad nije zatražio liječničku pomoć radi povrede na radu.

Prilike su za vrijeme II svjetskog rata, dakle odmah pošto su radovi bili završeni, pokazale kako je ovo povećanje samostana na Košljunu bilo i dobro i korisno. Kad je u ruinu 1943. uslijed kapitulacije Italije naglo bio prekinut sav pomorski saobraćaj, na Košljunu su se našla 42 redovnika, i to je stanje trajalo skoro tri godine. Uslijed povećanija samostana svi su bili udobno smješteni. Prostran samostan inače služi svake godine našim klericima i đacima za ljetovanje, a svećenicima krčke biskupije za održavanje duhovnih vježbi.

Bilo je u nacrtu izvesti još neke potrebne radnje. To su spriječile ratne i poratne prilike.

Gvardijan *o. Mavro Velnić* vlastitim je radom i uz pomoć samostanske braće god. 1957. izmijenio tlo šetnica nad svodom klaustra. Uredio je također zgodnu kapelu »zimski kor« uz južno krilo crkve, tako da se prostorija može grijati zimi i božanski oficij moliti u prikladnoj prostoriji.

God. 1961/62. Pomorska je oblast u Rijeci uz sudjelovanje samostana lijepo popravila malo košljunsko pristanište.

Najnovija radnja na Košljunu njegova je elektrifikacija (1966). Na nju se mislilo i kod uređenja sjevernog krila pa je već onda provedena djelomična instalacija, ali je do ostvarenja došlo tek kasnije *darežljivošću vrijednih domorodaca s otoka Krka u Sjevernoj Americi.* Oni su sakupili lijepu svotu novca naročitim zauzimanjem *gosp. Josipa Plišića* rodom iz Garice na Krku, a na prije-

dlog košljunskog prijatelja i dobrotvora *dr. Mihovila Pleše* iz Delnica kojemu je Košljun bio osobito na srcu jer je kao dijete na njemu proboravio punih pet godina i kako sam kaže: »pet najljepših godina života«. On je također znatnim osobnim doprinosima sudjelovao kod ove elektrifikacije Košljuna. Znatnu je pripomoć dala i međunarodna ustanova »*Caritas Internationalis*« sa sjedištem u Rimu. Struja je dovedena podmorskim kablom (800 m) iz Punta. Prvi su put zasjale električne sijalice na Košljunu dana 11. srpnja 1966.

8. BIBLIOTEKA

Sadašnja se biblioteka nalazi u prizemlju zapadnog samostanskog krila. Prije se nalazila u raznim prostorijama po samostanu. U novije vrijeme znatno je porasla. Stoga je 1929. prenesena u sadašnju veliku prostoriju koja je prije služila kao spavaonica pitomaca. Kad su oni prešli na Badiju, spavaonica se upotrijebila za biblioteku. Uz knjige našla je u njoj mjesto i etnološka zbirka.

Svih knjiga ima oko 15.000. Starije su knjige uglavnom na latinskom i talijanskom jeziku. Novije su većinom na hrvatskom (izdanja Jugoslavenske akademije i Matice Hrvatske), ali ima ih i na drugim jezicima: francuskom i njemačkom. Po sadržaju prevladavaju teološke, filozofske i povijesne knjige. Među novijim ima ih iz opće kulture i različitog znanstvenog sadržaja.

Početak biblioteke ide paralelno s početkom samostana (1447). Svi su samostani od samog početka posjedovali neke knjige koje su služile liturgijskim potrebama. Uz njih je bilo i drugih knjiga koje su redovnicima služile za učenje, propovijedanje i ispovijedanje. Sve knjige kod redovnika sa zavjetom siromaštva pripadaju zajednici.

Zbog toga i čuvaju se na jednom mjestu — u biblioteci. Sasvim je sigurno da su i benediktinci na Košljunu imali biblioteku. To tim prije što su imali vlastiti skriptorij. Od njihovih pisanih kodeksa nije nam danas ništa poznato osim Glagolita Clotzianus-a o kojem smo već govorili.

Kad su franjevci došli na Košljun, morali su i oni imati biblioteku. Da su je uistinu imali, zaklju-

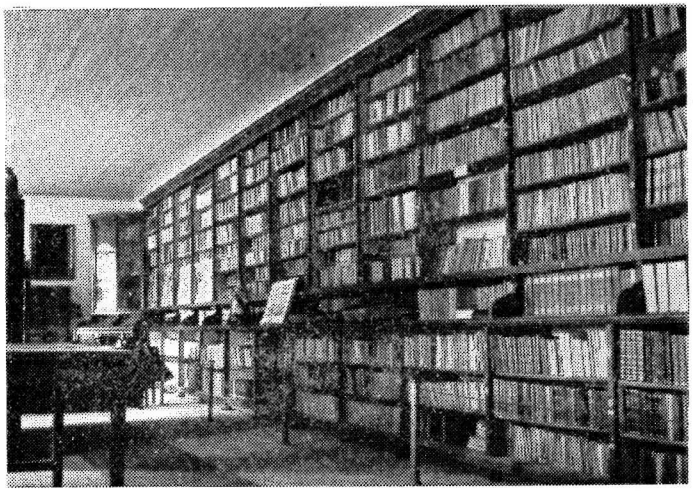

Biblioteka

čujemo iz jedne naredbe franjevačkog generalnog kapitula (sastanak svih vrhovnih starješina) iz god. 1467. Ovaj naređuje O. Dominiku De Gonissa, starješini dalmatinskih i bosanskih franjevaca, da se u slučaju njihovog odjeljenja Bosancima priključi uz druge »i samostan izvan Krka na otočiću« (Košljunu) sa »svim pripadnostima, knjigama i pokućstvom«. Prema tome je očito da je Košljun 1467. god., dakle 20 godina poslije osnutka, imao svoje knjige t. j. biblioteku.

Osim toga ima u samostanskom košljunskom arhivu oporuka fra Bernardina Zorgula iz Krka koju je napisao prije svojeg redovničkog zavjetovanja na Košljunu g. 1497. On određuje da se novcem dobivenim od prodaje njegove očinske kuće u Krku kupe neki crkveni predmet za Košljun, a od svote da se odbije 6 dukata i kupe neke knjige za njegovu upotrebu, a koje poslije njegove smrti pripadaju košljunskom samostanu.

Teško da danas u košljunskoj biblioteci postoji koja knjiga iz onoga doba (dakako pisana). One su se upotrebom trošile i istrošile, ali su sačinjavale biblioteku. Iz navedenog možemo zaključiti da košljunska biblioteka postoji već barem 500 godina.

U samostanskoj se biblioteci nalaze neke knjige pisane na pergameni latinicom. Ali potječu iz kasnijeg razdoblja. Najstarije knjige su inkunabule (tako se zovu knjige tiskane do 1500. godine — incunabula kolijevka, knjige u kolijevci jer je tiskarsko umijeće bilo tek u začetku). Prema popisu prof. Josipa Badalića (Inkunabule u Narodnoj Republici, Zagreb 1952) imade Košljun 91 inkunabulu. Naistarija je iz god. 1471.

Današnji propisi franjevačkog reda naređuju da se o biblioteci vodi osobita briga i da se redovnici snabdjevaju potrebnim knjigama, osobito oni koji se bave naukom i školom. Vremenom završavaju sve te knjige u biblioteci i tako ona raste. To je vrijedilo i vrijedi i za košljunsku biblioteku. Biblioteka dobije neke knjige na dar i od kojega dobročinitelja koji ima vrijednih knjiga. Da knjige ne bi propale kod nasljednika koji nemaju smisla i ljubavi prema knjizi, dobročinitelj ih osobno dade ili ostavi oporučno kojoj samostanskoj biblioteci. Tako je košljunska biblioteka dobila dosta knjiga. Spomenut ćemo neke najnovije darovate-

lje: *Pop Vice Premuda* (1870 — 1940) iz Baške. Bio je poznat glagoljaš. Čovjek od knjige pa je kao takav imao mnogo knjiga u vezi s glagoljicom. Oporučno je sve svoje knjige ostavio košljunskoj biblioteci. Njegove knjige zapremaju sve police na desno uz ulaz u biblioteku. Tu na zidu visi i njegova slika. — Drugi veliki darovatelj biblioteke je *dr Anton Mrakovčić* iz Punta († 1961), župnik i zamjenik biskupa za otok Rab. Bavio se crkvenim pravom. Sve svoje knjige je ostavio Košljunu. One ispunjavaju police između prva dva prozora nalijevo od ulaza. — Svoje knjige je biblioteci darovao još živi *pop Ferdo — Ivan Mrakovčić* (* 1881) iz Punta. Ponekad i neki strani posjetilac koji dolazi po drugi put donose sa sobom biblioteci na poklon poneku vrijednu knjigu.

Osim inkunabula koje imaju svoju vrijednost kao prve tiskane knjige ima u biblioteci i drugih starih knjiga koje se cijene radi svoje rijetkosti. Takvo jedno djelo je čuveni

PTOLOMEJEV ATLAS

Klaudije Ptolomej, potomak drevne dinastije Ptolomej, živio je u Aleksandriji za vrijeme cara Trajana (98 — 117) i Hadrijana (117 — 138), dakle u prvoj polovini II stoljeća. On je najglasovitiji astronom i geograf Starog vijeka. Zemlja je po njemu središte planetarnog sustava koji se prema njemu i zove Ptolomejev geocentrični sustav. Sve do Kopernika (1473 — 1543) držali su ljudi jedino ispravnim njegov sustav i po njemu se vladali. Uz astronomiju Ptolomej se mnogo bavio i geografijom. God. 130. objelodanio je opsežno djelo: Geografikè hifégesis što znači: Zemljopisna znanost. To je djelo najsavršeniji prikaz zemalja i starina pa je kroz Stari i Srednji vijek za geografiju

najvažnija knjiga. U njoj je Ptolomej na grčkom jeziku opisao razne zemlje, naveo njihove glavne rijeke gradove i gore. Neke je zemlje sam proputovao, a druge je opisivao prema ranijim geografima i povjesnicima kao Pliniju, Strabonu, Cezaru, Tacitu i ostalima ili prema pripovijedanju trgovaca, vojnika i mornara. Gog. 1511. izdana je po prvi put tiskom Ptolomejeva geografija na latinskom prijevodu. Primjerci ovog prvog izdanja veoma su rijetki . Jedan se od njih nalazi na Košljunu. Format atlasa je 1/4 arka. U prvom se dijelu na latinskom prijevodu donosi opis raznih zemalja s nabrajanjem rijeka, gora i gradova. U drugom su dijelu na 28 geografskih karata prikazane opisane zemlje. Karte su napravljene u vrijeme izdavanja atlasa (1511). Neke su od tih karata prilično dobre i točne dok kod drugih veliku ulogu igra fantazija. Otoci su Kvarnera odveć položeni prema jugu. Na otoku Kurikta (Krku) označena su dva grada: Curicum (Krk) i Fulfinium koji se nalazio blizu današnjeg Omišlja,

* * *

U biblioteci nalazi se nekoliko pisanih manjih korala. To su liturgijske knjige s notama iz kojih se u koru molio i pjevao časoslov. Ima 7 velikih korala tiskanih početkom XVI stoljeća. Svi su tvrdo uvezani drvenim koricama koje su obložene crvenom kožom. Korali su pisani velikim slovima da — postavljeni na stalak — mogu služiti čitavoj korskoj zajednici.

Takvih korala ima i u ostalim našim samostanima. Ti su pisani rukom na pergameni i urešeni inicijalima (početnim slovima). Košljunski su korali, kako rekosmo, tiskani, na papiru i bez inicijala. Po ovim koralima sudimo da se je na Košljunu već od davnine dosta gajilo crkveno pjevanje.

Ono se gaji i danas nastojanjem dugogodišnjega isluženog učitelja novicijata *o. Kazimira Vlatka — Bučića* († 1966) i sadanjega učitelja *o. Ivana Perana,* koji je i objelodanio više svojih skladbi.

Za razvitak košljunske biblioteke uvelike je zaslužan *o. Mauricije Gugić* iz Blata na Korčuli († 1946). Na Košljun je došao 1896., pa se kao dugogodišnji nastavnik brinuo a i sam preuvezivao stare knjige da ih otme propadanju. Svojom je rukom napisao katalog (1907) svih knjiga koje su se onda nalazile u biblioteci. To je otprilike polovica sadašnjeg broja knjiga.

9. SAMOSTANSKI ARHIV

Košljun nije u povijesti naroda igrao neku vidnu ulogu. Stoga u njegovom arhivu i nema pisama i isprava koje bi bile od opće važnosti. No, imao je svoju lijepu i zanimivu prošlost. Zato ima svoj arhiv i u njemu su pohranjene razne isprave koje se tiču otočića ali i njegove bližnje okolice — otoka Krka. Arhiv nalazi se u biblioteci. Nije doduše stručno uređen, ali se čovjek uz malo truda lako može u njemu snaći. Dosta je njegovog materijala povezano u knjige ili sakupljeno u svežnjiće.

Najstarije su neke isprave na pergameni. Različita su sadržaja. Čitavih pergamena na latinskom jeziku ima 50, a 5 je nepotpunih. Najstarija je od 2. travnja 1331. Napisana je u gradu Krku. U njoj navodi se kako košljunski opat daje u najam jedan dolac nekom Mateju Gamberiju »uz obične uvjete«. Objelodanio ju je Smičiklas (Cod. dipl. IX p 547). Druga je također napisana u Krku. Njom opat Vid 18. listopada 1435. daje Antunu Presoli u Dobrinju 3 konja i jednu ovcu na čuvanje »uz obična podavanja«. Najvažnija je orginalna bula pape Nikole V od 27. II 1447. upravljena krčkom biskupu Franji.

O njoj smo već govorili. Postoji odlomak oporuke Mihovila Trebela iz Cresa od 12. studenoga 1401. kojom redovnicima na Košljunu (de Cosmun) ostavlja 16 dukata. Postoji pismo pape Pija II (1453-1464) upravljeno krčkom biskupu fra Nikoli da obavi kanonsku vizitaciju u krčkom franjevačkom samostanu. Datirano je 9. srpnja 1461. — Oporuka fra Benardina Zorgula iz Krka od 6. lipnja 1497. kojom određuje prije stupanja u Red da se prodaju neka njegova imanja a utrškom sagradi sakristija na Košljunu i hodnik kao spoj sa samostanom i da se nabave neke knjige. — U arhivu ima i nekoliko dukala (= pisma mletačkih duždeva) kojima se, kako smo već vidjeli, košljunskom samostanu podijeljuju neke povlastice. U prijepisu postoji i cijeli sudbeni proces glede ostavštine Katarine Frankopan od 1000 dukata za dogradnju crkve.

U arhivu ima i više raznih oporuka kojima se Košljunu nešto ostavlja uz obavezu izgovaranja sv. Misa. Ima i više kupoprodajnih ugovora raznih privatnika bez ikakve veze s Košljunom. Vjerojatno su stranke te ugovore predale samostanu na čuvanje. Takvih ugovora ima dosta iz XVI i XVII stoljeća.

Uz starije isprave koje su redovito na latinskom jeziku ima u arhivu i pokoja nova. Tako je tu na pr. bula pape Grgura XVI (1830 - 1846) kojom imenuje Bartula Bozanića iz Vrbnika krčkim biskupom nadnevkom od 8. lipnja 1839. Isto tako nalazi se tu i bula Pija IX. (1846 - 1878) od 1. prosinca 1863. kojom udovoljava molbi krčkog biskupa da vjernici mogu dobiti potpuno oproštenje uz obične uvjete kad se u župi održavaju pučke misije.

Kao najnovije isprave nalaze se u arhivu 2 doktorske diplome. Jedna je o. T. V. izdana 8. srpnja 1920. od Bečkog sveučilišta, a druga o. N. Š. izdana 1932. od Katoličkog sveučilišta Srca Isusova u Milanu.

Uz latinske isprave ima i poneka talijanska i glagoljska. One su više privatnog sadržaja. Sadrže oporuke i ugovore. — U arhivu ima nadalje dosta pisanih svezaka s raznim računima koji se tiču samostanske ekonomije, zatim razni ugovori s dužnicima pobožnih zaklada, pa knjige misnih legata i dnevnih odsluženih Misa. Pošto je na Košljunu bio novicijat u više navrata, postoje i knjige koje sadrže imena, molbe, izvještaje o primanju u Red raznih novaka. Tu su i sveznji rukopisa koji sadržavaju većinom talijanske propovijedi raznih redovnika umrlih na Košljunu pa su po njinovoj smrti ti spisi i dospjeli u arhiv. Razni spisi, bilješke, propovijedi o. Vladislava Brusića poslije njegove smrti sakupljeni su i spremljeni u arhiv, a uredio ih je o. Odorik Badurina.

10. SLIKE

Uz već opisane ima na Košljunu još poneka starija slika veće ili manje vrijednosti. Ovamo spada slika sv. Franje visoko na zidu u crkvi, a i nasuprot njoj — slika sv. Jeronima. Obje su obnovljene u isto vrijeme kad i velika slika na zidu crkve (1960). Autor i porijeklo spomenutih slika su nepoznati. Po obliku mogle su pripadati nekom poliptihu.

Na zidu u crkvi visi slika u stilu chiaroscuro. Predstavlja Spasitelja s križem. Po izgledu mogla bi pripadati postajama Križnoga puta, ali na poleđini nosi ostatke vratnica i zasuna kao da je služila za zatvaranje relikvijara ili nešto slično.

U koru iza velikog oltara visi slika sv. Franje manje vrijednosti i nešto bolja slika sv. Petra Alkantarskog. Obje su nepoznata autora. U sakristiji

nalazi se mala bizantinska Madona iz XV stoljeća kao i mala vrlo lijepa slika na drvu koja prikazuje Spasitelja na krizu. O toj smo slici donijeli mišljenje Impastarija kad smo iznijeli njegov opis unutrašnjosti samostana.

U biblioteci su tri oveće slike članova krčke obitelji De Nave. Prikazuju nošnju krčkih plemića iz XVII i XVIII stoljeća. Dvije manje slike obitelji Trinajstić prikazuju vrbansku narodnu nošnju pred 70 do 80 godina, a potječu od slikara Volarića iz Vrbnika.

U kapeli sv. Bernardina nalazi se nekoliko starijih slika bez veće vrijednosti. Tu je 5 povećih osmerokutnih slika koje su prije resile prsobran pjevališta u crkvi. Predstavljaju: Bezgrešno Začeće, sv. Franju, sv. Antuna, sv. Bernardina i sv. Ivana Kapistrana. Tu je i jedna polukružna slika koja je prije bila u kapeli Porođenja. Prikazuje Bogorodicu s Djetetom Isusom i sv. Ivanom Krstiteljem. Zanimljiv je krajolik u gornjem desnom kutu. Tu vidimo Košljun s košljunskom Dragom. Na Košljunu koji je obrastao u gustu šumu vidi se samostan s crkvom, zvonikom i kulom koja je pokrivena strehom. Na Prnibi vidi se kapelica sv. Mikule od koje vodi put u Krk. Uz dio Punta prikazan je i Kanajt s biskupskom zgradom. Na dnu drage može se zamijetiti i kapelica sv. Dunata iz X ili XI stoljeća. Ta je slika bila do 1936. u kapeli Porođenja. Boje su se donekle obnovile, a u kapelu slika nije vraćena da je vlaga ne uništi. — Ta polukružna kao i onih 5 osmerokutnih slika nemaju veće vrijednosti, ali zaslužuju pažnju ukoliko ih je naslikao naš domaći čovjek, a k tome i samouk. To je onaj koji se je na polukružnoj slici latinski potpisao: Svećenik bijedni Franjo Juriceo naslikao u tamnici u Zadru 1724.

Svećenik *Franjo Juriceo* (Jurić) rodio se u gradu Krku 1693. Tu je živio i tu umro 1755. Bio je ceremonist u krčkoj stolnoj crkvi i upravitelj nekih kapela u gradu. Čini se da je bio i član krčkog Kaptola. Kao samouk bavio se slikarstvom. Prof. Schneider mu pripisuje i palu u župskoj crkvi sv. Trojice u Baški. Čini se da ta slika prelazi njegove slikarske sposobnosti. Neko je vrijeme bio i u tamnici ali ne u državnoj, nego u samostanskoj u Zadru po naređenju mletačkih vlasti proti kojima se bunio. Mons. Ivan Žic napisao je posebnu studiju o tom našem čovjeku u Biltenu Jugoslavenske Akademije (1966).

U kapeli sv. Bernardina nalazi se i jedna veća slika s upadno jakim bojama iz konca XVII stoljeća. Prikazuje Bogorodicu s Djetetom; bez oznake je autora. Uz te spomenute slike nalazi se na istom mjestu još poneka manje vrijedna.

Najvažnija slika koja je bila izvan crkve jest *Zadnja večera.* Do god. 1960. bila je u samostanskoj blagovaoni. Tad je bila prenesena u Zadar da se restaurira. Mjeri 5,30 m x 1,80 m. Na njoj se razabiru neka slova i brojke, ali posve nejasno. Nešto jasnija je brojka 15 . . ., pa bi se moglo zaključiti da slika potječe iz XVI stoljeća. Možda će se to do kraja restauracije moći bolje pročitati. Slika inače odaje dobrog slikara, a po nekim se detaljima može suditi da je slikar radio u žurbi. U desnom je kutu dodan lik sv. Franje. Slika ne će više biti postavljena na svoje prvotno mjesto u blagovaoni jer je ondje već druga slika, nego negdje u crkvi.

Nasuprot ovoj slici postavit će se druga slika istih razmjera koja je sad u radu. To će biti slika *prof. Bruna Bulića,* a predstavljat će Kristov Govor o osam blaženstava (Mt 5). Slika je tek započeta, a bit će možda završena za vrijeme slikarevog odmora na Košljunu 1968. godine. Slikar je zamis-

lio Krista kako sjedi na panju masline na visoravni istočno od Kornića. Okrenut je prema Košljunu i govori narodu (a to su seljaci, radnici, ribari, žene, djeca i fratri i po koji mirski svećenik) o pravom smislu sreće na zemlji: o ljubavi, snošljivosti i bratstvu svih stvorenih bića.

Kad je g. 1960. u svrhu restauracije Zadnja večera skinuta s vjekovnog svog mjesta, pokazala

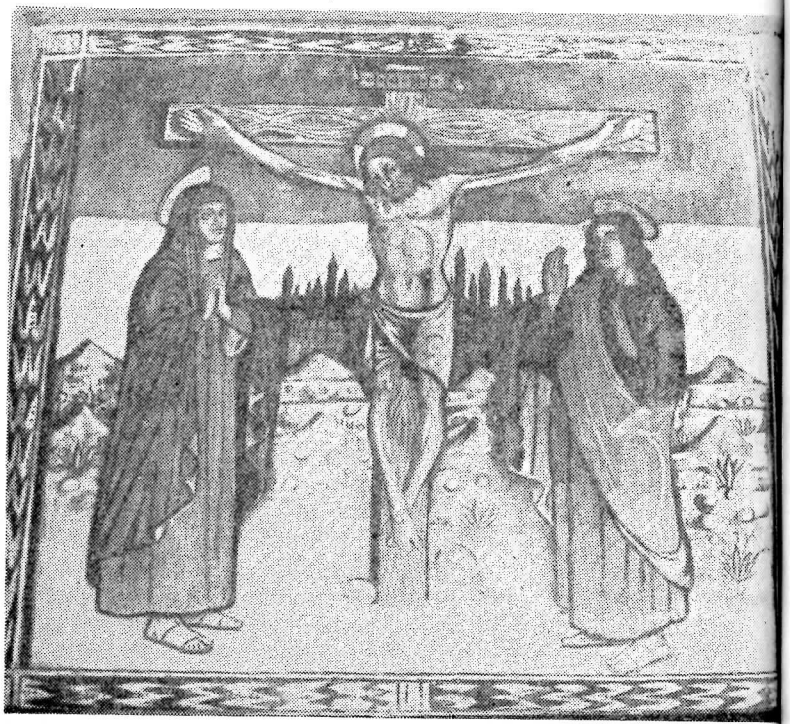

Raspeće u blagovaonici

se na zidu ispod nje slika a seco. Prikazuje Spasitelja na križu, a do njega su Majka Božja i sv. Ivan

apostol u skoro naravnoj veličini. Veličina slike je 2,20 m x 1,90 m. Sliku je (1964) restaurirao i podrobno opisao prof. Zvonimir Wiroubal u Buletinu Zavoda za likovnu umjetnost (XX g. 1964. dvobroj 1 — 2) pod naslovom: *Košljunsko Raspeće.* Slika je rađena kazeinom pa su i svi retuši izvedeni kazein-temperom. Izradba slike ukazuje na početak XVI stoljeća, a to potvrđuje i pomična slika Zadnje večere koja ju je u 16. stoljeću pokrila. Slika pristaje veoma lijepo ambijentu u kojemu se nalazi.

U maloj kapeli novicijata nalazi se triptih akademskog slikara *o. Vinka Fugošića* iz Dobrinja. U sredini je Majka Božja s Djetetom, a po strani sv. Franjo i sv. Ivan Krstitelj u odrasloj dobi.

Slike nisu sakupljene na jednom mjestu da bi sačinjavale neku pinakoteku, već su rasijane po raznim prostorijama da im bude na ures, a i da se lakše spase i sačuvaju u slučaju kakve nesreće na pr. rušenja ili vatre.

11. SV. FRANJO S GUBIJSKIM VUKOM

Čim posjetilac Košljuna izađe iz čamca, vidi lik franjevca s vukom u profilu. Mnogima je na prvi mah nerazumljivo što to prikazuje pa je potrebno razjašnjenje.

Dr Mijo Pleše, naš iseljenik u USA i velik prijatelj Košljuna a ujedno i dobar znanac našeg najvećeg kipara Meštrovića, kanio ga je zamoliti da bi skicirao kip sv. Franje. On bi se kod nas izradio i smjestio negdje na Košljunu, najzgodnije na pristaništu. Smrt našeg slavnog umjetnika spriječila je to ostvarenje. Slikar profesor Bulić nacrtao je 1961. g. lik sv. Franje s gubijskim vukom. Prema nacrtu izrezan je u puntarskom brodogradilištu od debelog lima profil sv. Franje kako opominje i nagovara vuka koji se umiljato diže prema njemu i sluša Svečeve riječi.

Sv. je Franjo naime obratio nekog pogibeljnog razbojnika koji je stanovnicima gradića Gubija (u Umbriji) zadavao dosta jada. Legenda je razbojnika pretvorila u vuka, a pisac je »Cvijetića sv. Franje« (Fioretti) ovjekovječio to pripovjetkom koju donosimo samo nešto skraćenu:

— Dođe jednom sv. Franjo u gradić Gubio. Stanovnici mu se potuže kako ih uznemiruje velik vuk koji dolazi iz šume i razdire stoku, a ni ljudi nisu sigurni pred njim. Svetac im obeća da će potražiti vuka i narediti mu da ne čini nedjela koja mu se pripisuju. I doista. Jednog se jutra uputi u smjeru odakle je dolazio vuk. Građani su ga odgovarali da to ne čini jer ga vuk može napasti pa će stradati. Sv. Franjo nije mario za te opomene, već je odlučio ispuniti svoje obećanje. Odvažniji su građani slijedili Sveca iz neke udaljenosti da vide što li će biti, a u potrebi da mu i u pomoć priteku. Domalo eto vuka. Otvorenih je ralja trčao prema Svecu. Sv. Franjo se prekriži, pozove vuka k sebi i reče mu:

— Dođi, brate vuče! U ime Isusovo zabranjujem ti da ni meni ni ikomu drugomu učiniš išta nažao!

Kad je sv. Franjo učinio znak križa, vuk zatvori ralje. Svetac mu naredi da dođe malko bliže. Vuk ga posluša i legne mu do nogu kao pitomo janje. Nato mu sv. Franjo reče:

— Brate vuče! U ovoj okolici činiš mnoge štete. Da, izvršio si velika zločinstva uništavajući Božja stvorenja bez dozvole. Zaslužuješ da te kazne kao zločinca i razbojnika. Sav se narod tuži na te. Ali sada, brate vuče, hoću da sklopim mir među tobom i ljudima. Ti im ne smiješ više škoditi, a oni će ti oprostiti prijašnja zlodjela. Ubuduće ne ćeš više progoniti ni ljude ni pse,

Poslije tih riječi vuk kretnjama tijela, repa, očiju i klimanjem glave pokaza da pristaje na sve i da će se držati svega što mu Svetac kaže.

Tad će ponovo sv. Franjo:

— Brate vuče! Pošto si volian skloniti mir, obećajem ti da će ti stanovnici Gubija davati hrane dok si živ i ne ćeš biti gladan. Znam da si svako zlo počinio radi glada. Obećaješ li da ne ćeš više škoditi ni ljudima ni životinjama?

Klimanjem glave vuk ponovo dade znak da obećaje.

Sv. Franjo nastavi:

— Brate vuče! Sad mi jasnije potvrdi to obećanje da se na nj mogu osloniti.

Svetac mu na to pruži ruku, a vuk njemu šapu. Tako vuk, koliko je mogao, potvrdi svoje obećanje.

Svetac proslijedi:

— Brate vuče! Sad dođi sa mnom pa ćemo pred čitavim narodom potvrditi pomirenje.

Vuk posluša. Pođe sa Svecem na glavni trg u gradu. Vijest se o događaju brzo raširila i veliko se mnoštvo naroda sleglo na gradski trg. Tada će Svetac:

— Radi vaših grijeha, braćo, pripustio je Bog toliku nevolju i nesreću na vas. Ali mnogo je pogibeljniji oganj pakleni negoli jedan vuk koji može usmrtiti samo tijelo. Koliko se više moramo bojati pakla kad je toliko mnoštvo natjerala u strah jedna mala zvijer. Dragi moji, obratite se Bogu i činite pokoru za svoje grijehe. Bog će vas čuvati u sadašnjosti od vuka, a u vječnosti od paklenog ognja.

Poslije propovijedi sv. Franjo opet nastavi:

— Čujte, braćo! Brat vuk koji je ovdje pred vama obećao mi je i svoje obećanje potvrdio da će

s vama živjeti u miru i da vam ni u čem ne će škoditi, a vi mi obećajte da ćete mu svaki dan pružati nužnu hranu.

Narod jednoglasno obeća.

Svetac opet nastavi:

— Brate vuče! Želim da mi sada pred svim narodom još jednom potvrdiš obećanje koje si mi izvan grada dao. Daj mi znak da ne ćes nikada prekršiti svoje obećanje ni osramotiti mene, svog jamca.

Tada vuk digne desnu šapu uvis i položi je u ruke svetom Franji.

U narodu nasta tad veliko veselje i divljenje radi svečeve svetosti i divnog čuda sklapanja mira. Radi toga su svi zajedno hvalili Boga. Vuk je zatim živio još 2 godine posve miran i pitom. Slobodno je ulazio u kuće. Nitko mu ništa nažao nije učinio kao ni on nikome. Davali su mu rado i dovolino obećanu hranu. Dieca su se s njim igrala na ulici, a psi nisu za njim lajali...

Poslije dvije godine završi vuk od starosti svoje dane. Građanima je to bilo žao jer ih je vuk podsjećao na velikoga Sveca koji je donio mir i sigurnost njihovu gradu.

VI. MUZEJ

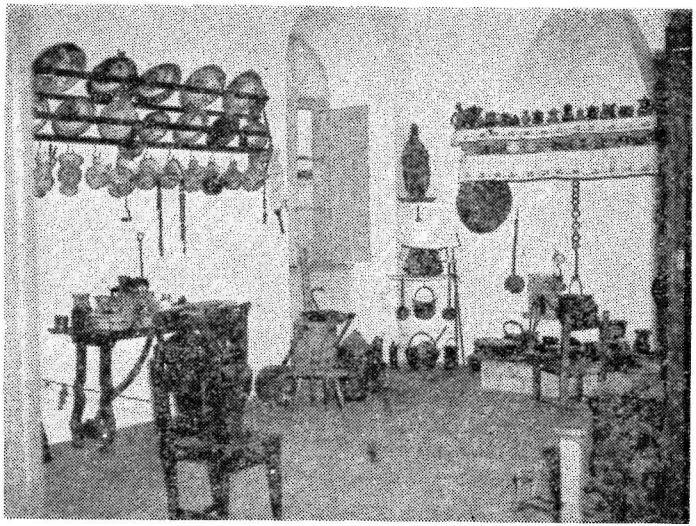

Starinska kuhinja na Krku

MUZEJ

Svaki posjetilac Košljuna želi vidjeti »muzej«. Na to ga upute već u Puntu i u ostalim mjestima otoka. Košljunski se muzej sastoji od dvije zbirke: etnološke i prirodoslovne. One su skromne. Posjetilac koji bi očekivao da će na Košljunu naći kakav velik muzej ostat će razočaran. Takvi su muzeji u velikim gradovima, a ne na samotnomu otočiću. Samostanski je košljunski muzej nastojanje kako da se stvari značajne za otok Krk sačuvaju budućim pokoljenjima. U današnjem vrtoglavom razvoju prilika mnoge novije stvari zamijenjuju stare koje se zaboravljaju i propadaju, a i sele s otoka u kovčezima brojnih stranaca. Ipak te stvari zanimaju već i danas odrasle domaće posjetioce jer ih podsjećaju na njihovo djetinstvo, a mlađe zanimaju jer vide dio prošlosti svoga roda. Naš otočanin nastanjen u Rijeci ili u Zagrebu, a pogotovo na povratku iz Amerike s užitkom gleda kućne predmete u košljunskom muzeju i sjeća se svoga djetinstva, pa s radošću pokazuje i tumači te predmete svom djetetu.

Posjetilac koji pod tim vidom gleda košljunski muzej bit će zadovoljan.

Muzej je nastao nastojanjem košljunskih redovnik kako bi — makar u zadnji čas — spasili i budućim pokoljenjima sačuvali dio prošlosti otoka Krka. Glavni pokretač (1927) sakupljanja i čuvar tih starinskih predmeta je *o. dr. Nikola Španjol,* dugogodišnji kustos muzeja. Kako ni muzej ni biblioteka nemaju nikakvih stalnih dotacija, za-

visi njihovo uzdržavanje i povećanje od dobrovoljnih doprinosa posjetilaca i svijesti otočana da odstupe stare stvari na čuvanje košljunskom muzeju. Po kućama naše dične Bodulije ima još uvijek stvari koje bi mogle biti sačuvane u muzeju, inače će propasti. Stoga će ih svaki svijestan otočanin rado pokloniti muzeju da se upotpuni i postane što doličniji predstavnik kulture otoka Krka.

a. Etnografska zbirka

nalazi se u istoj prostoriji zajedno s bibliotekom. Nema dovoljno prostora da bi se mogla odvojiti. U svrhu boljeg uređenja te zbirke samostan je

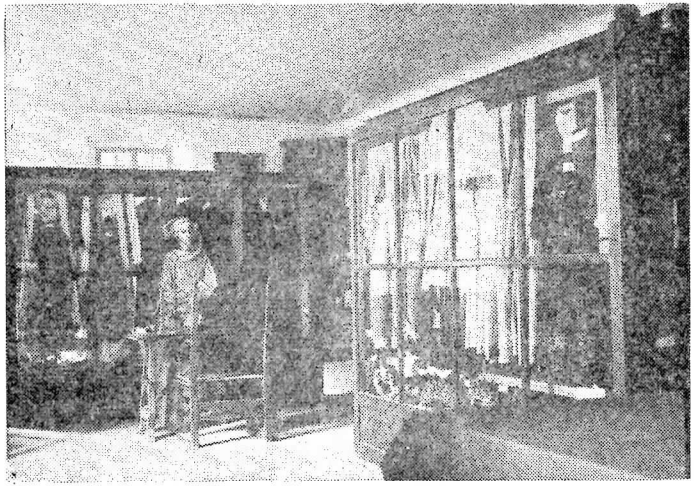

Iz Etnografske zbirke

nedavno (1966) dobio lijepu pripomoć od Republičkog sekretarijata za prosvjetu i kulturu u Zagrebu.

Pred ulazom u zbirku nalazi se starinski čamac izduben u deblu. Te »ladve«, »lade« ili »laje«

bile su u uporabi još u početku XX sloljeća. Tu su i »krosna« (stan) za tkanje sukna od domaće vune, a i drveno ralo s lemešom.

U prostoriji biblioteke nalaze se tri velika staklena ormara napunjena starinskim nošnjama otoka Krka. Obilno su zastupane ženske nošnje iz triju najstarijih mjesta na Krku: Vrbnika, Dobrinja i Omišlja. Sve su to nošnje većinom ženske jer su muške jednostavnije i nisu tako raznolike. Poprsje u gipsu »Djevojka s otoka Krka« od zagrebačkog kipara *Radauša* lijepo popunja ovaj dio zbirke starih nošnji.

U lijevom se kutu prostorije nalaze najrazličitiji, osobito kuharski predmeti otočkih kuća. Upada u oči seosko ognjište s »napom« na kojoj se vide poredane razne zdjelice i »kogomice«. Po strani na polici i u jednom velikom staklenom ormaru nalaze se razne zdjele, tanjuri i vrčevi sa šarama i natpisima. Sve se to suđe kupovalo od trgovaca iz Italije ili su ga pomorci donosili sa svojih putovanja.

Na tlu uz ognjište smještene su 2 zipke i izrezbarena škrinja u kojoj je nevjestica nosila svoj robni miraz u novu kuću. Tu je i drveni »kopanjić« u kojemu je babica nosila dijete u crkvu na krštenje. Tu je i žrvanj za mljevenje kukuruza kao i drugi razni predmeti; neki su još u uporabi u domaćinstvima dok je većina već ustupila mjesto tvorničkim tvorevinama. Ima i nekoliko starih pušaka kao i jedan buzdovan te neki stariji pisaći strojevi.

b. Lapidarij

Budući da nema posebne prostorije za lapidarij, služi u tu svrhu jedan kut klaustra pred ulazom u prirodoslovnu zbirku. Uz dva rimska nadgrobna spomenika koja smo opisali na početku

ove knjižice nalaze se tu i dvije male kamene žare (urnae cinerariae) koje su Rimljanima služile za čuvanje pepela pokojnika. Jedna je od njih nađena u Puntu prigodom kopanja za postavljanje vodovodnih cijevi, a druga je donešena iz Omišlja. Po tome bismo mogli zaključiti da je na mjestu današnjega Punta i Omišlja bila barem poneka rimska kuća (villa rustica) koja je služila kao ljetnikovac kojemu građaninu starih gradova Curicum i Fulfinium.

U klaustru nalazi se jedan dječački sarkofag. Nađen je u zemlji pred nekih 80 godina na Susu. Tako se zove obrađena i lozom zasađena visoravan iznad Punta. Najvjerojatnije jest da i on potječe od neke tamošnje rimske vile. Taj je sarkofag na Košljun donesen 1961. Dotadanji je njegov gospodar kazivao da je čuo od svojih starijih da je u sarkofagu bilo nešto koštica dječjeg kostura sa zlatnim vijencem na glavi. Još je bilo 5 dugmadi, pâs i cipelice sve od zlata. Žandari su pokupili te zlatne predmete i navodno poslali u Beč, a nalaznik je dobio 100 kruna.

U lapidarij spadaju i 4 male stupne glavice (kapiteli) od mramora koje se nalaze u kapeli sv. Bernardina. Na dvjema je monogram ANDREAS, a na drugim dvjema su likovi nekih životinja. Stručnjaci drže da ova dva kapitela prema izradbi potječu iz IX ili X stoljeća, a ona prva dva da su još stariji. S nekom vjerojatnošću možemo zaključiti da potječu iz prvotne benediktinske crkve ili još starije pustinjačke kapele.

U lapidariju je uz spomenuto još poneki predmet manje važnosti.

c. Prirodoslovna zbirka

Ova je zbirka nazvana tako jer u njoj prevladavaju predmeti iz prirode, iako u njoj ima i drugih stvari. Nalazi se na tlu nekadašnje benediktinske crkve. Kapelica sv. Bernardina koja je sa zbirkom povezana služi prigodno za bogoslužje, ali se u njoj uz već spomenute slike nalaze i rimske anfore izvađene iz mora kao i nekoliko novih zemljanih što sve ne povređuje kapelicu kao takvu.

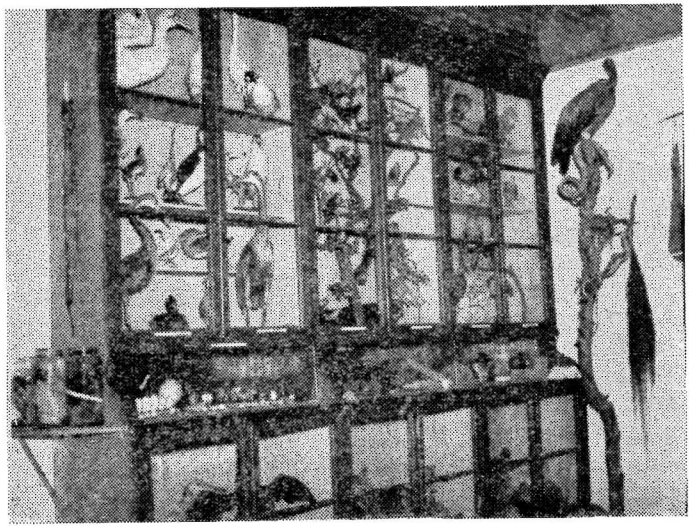

Prirodoslovna zbirka

Tu se nalazi i odljev *Bašćanske ploče* (2 m x 1 m) koja potječe iz crkve sv. Lucije u Jurandvoru (u Baški). To je *najstariji hrvatski pisani spomenik*. Ploča je napisana oko 1100. godina glagoljicom. Sadrži svjedočanstvo da je kralj Zvonimir g. 1077. crkvi sv. Lucije poklonio neko polje. Ploča se

čuva u Jugoslavenskoj akademiji u Zagrebu koja je Košljunu poklonila ovaj njen vjeran odljev.

Na malom su hodniku ispred kapele u dvije staklene police neki predmeti, zemljane uljanice i male staklenice za mirodije i suze: sve je to nađeno u rimskim grobovima u gradu Krku. Tu je i jedno božanstvo Inka doneseno iz Amerike, a i orginalne strelice s lukom američkih Indijanaca.

Prirodoslovna zbirka je u glavnoj prostoriji. Razvila se od školske prirodoslovne zbirke jer je na Košljunu od 1894. — 1928., kako vidjesmo, bila privatna niža gimnazija za redovničke pripravnike, a neko vrijeme i za vanjske đake. Začetnik je ove zbirke *o. Mauricije Gugić* o kojemu smo govorili u vezi s bibliotekom.

Zbirku sačinjavaju većinom morske i kopnene ptice koje žive ili sele preko otoka Krka. Ima i nekoliko balsamiranih životinja kao čagalj (Lupus aureus) donesen s Korčule, zec (Lepus europeus), lisica (Canis vulpes), vjeverica (Sciurus vulgaris), puh (Myaxus glis), lasica (Mustela nivalis), kuna (Nartes nartes), mungo (Viverra mungo) donesen iz Mljeta, jazavac (Meles meles) iz Gorskog kotara. Od anomalija tu je jedno janje s velikim okom posred čela i druga dva janjeta sraštena gdje se vide 2 glave, 6 nogu i 1 truplo.

Najpotpunija je kolekcija morskih pužića i školjki prenesena iz hvarskog samostana na Košljun kad je tu otvorena niža gimnazija Te školjke i pužiće sabrali su i klasificirali *o. Bonagracije Marojević* († 1899) i *don Blaž Cvitanović* svećenik zadarske nadbiskupije. O. Marojević je bio u uskoj vezi s našim poznatim prirodoslovcem Brusinom, a dopisivao se i s nekim stranim prirodoslovcima pa i s Haeckelom.

Zbirka nadalje posjeduje i razne vrste koralja i spužava iz Jadranskag mora. Zanimljive su okamenine (fosili) morskih ježinaca koji su doneseni iz srednje Istre i za koje se drži da su živjeli pred oko 40 milijuna godina kad je Istra bila pod morem. Ima i nekoliko okamenjenih puževa s otoka Krka. Tu je i mali morski pas modrulj (Carcharias glaucus), morska mačka (Scyllium catulus), veliki obliš ili romb (Rhombus maximus), morsko prase (Gavia cobaga), morski konjić (Hippocampus antiquorum), jastog (Homarus vulgaris), škarpina(Scarpaena scrofa). Ima i više vrsta domaćih zmija u formalinu, jedan balsamirani udav (Boa constrictor) donesen iz Srednje Amerike i dvije velike morske kornjače.

Starinsko suđe u muzeju

U staklenom zidnom ormariću je i lijepa kolekcija domaćih leptira koja potječe od *Mons. Mirka Cepelića*, đakovačkog kanonika i tajnika biskupa Strosmajera. On je pred šezdesetak godina dolazio na ljetovanje na Košljun pa je đacima nabavljao

potrebito za hvatanje leptira koje je onda sređivao. — Ljubljanski sveučilišni profesori B. Bartol, V. Bartol i S. Michieli nabrajaju na Krku 236 vrsta leptira i kažu da u popisu nedostaju neke vrste koje se pojavljuju u proljeće i na jesen. Kažu da se veći broj tih vrsta nalazi i na Košljunu. (iz: Nachrichtenblatt der Bayrischen Entomologen, München, 13. Jahrgang Nr 4, 5, 6 — 1964). Nad svime visi na stropu bjeloglavi lješinar (sup — Gyps fulvus) koji je kao mladunče bio donesen na Košljun, a dignut iz gnijezda u Butinju kako se zovu visoke litice otoka Krka prema Senju. Cijelu je godinu (1906) prilično pripitomljen živio na Košljunu.

Nismo spomenuli sve stvari koje se u zbirci nalaze. Posjetilac ih već sam lako zapazi i na cedulji pročita njihovo ime.

ZNAČENJE KOŠLJUNA ZA OTOK KRK

Samostani su bili uvijek, a i danas su žarišta iz kojih zrači duhovno i kulturno svjetlo na njihovu okolinu. Oni su središta oko kojih se nižu događaji kojih su oni nosioci i čuvari. Generacije se mijenjaju, ali samostani ostaju vjekovni stupovi uz koje se povezuju događaji.

Takvo jedno središte za otok Krk jest Košljun. Možda je pred hiljadu godina, a sigurno pred 900 godina uz druge benediktinske samostane na Krku bio svjetionik koji je svojom blagom svjetlošću razgonio tamu pa su se stanovnici otoka Krka nalazili u svjetlijoj sredini negoli njihova narodna braća. Veći je kulturni napredak donio sa sobom i povoljnije materijalne prilike pa je vremenom otok Krk dobio naziv »Zlatan otok«.

Kad je na Košljunu silom prilika prestao blagotvoran rad redovnika sv. Benedikta, preuzeli su

napušteno mjesto sinovi sv. Franje Asiškoga. Oni su načinom svog ustrojstva još više povezali stanovnike otoka Krka s Košljunom. Te veze, uvijek jednako čvrste, postoje već preko 500 godina. Po tim vezama teku mnoga i veoma brojna duhovna dobra s Košljuna stanovnicima otoka Krka. Uz duhovna teku i kulturna, a time i materijalna dobra. Bilo je vrijeme kad je Košljun bio »mons pietatis« — brdo i izvor — ne samo duhovnih dobara kao što je i danas nego je kroz dugo razdoblje pružao pomoć u čisto vremenitim dobrima onima koji su ih u nuždi trebali.

Danas su prilike izmijenjene. Ali veze Košljuna s otokom Krkom nisu oslabljene. Kad naš otočanin sretne fratra iz »mostira«, kako se otok Košljun obično još naziva, i ovaj ide propovijedati, ispovijedati i obilaziti trećoredske zadruge, pozdravlja ga od srca kao svog znanca i prijatelja. A kad dođe na Košljun, ima osjećaj da je došao na mjesto sveto, posvećeno vjekovnim molitvama i dobrim djelima. Ovamo su dolazili njegovi stari pa dolazi i on da se duhovno osvježi i primi nove duhovne snage pa da uzmogne lakše nastaviti svoj životni put. Kako u prošlosti tako i danas idu košljunski redovnici na župe da pomažu župnicima u duhovnoj pastvi, mjesečno obilaze trećoredske zadruge da propovijedaju i ispovijedaju vjernike. U novije vrijeme isticali su se u ovom radu *o. Dane Zec* i *o. Stjepan Žorić* († 1964).

Košljun kao i život njegovih redovnika bili su poticalo i prigoda da je kroz stoljeća dosta otočana stupilo u franjevački red. Tako je bilo u prošlosti, tako je i danas kad 28 živih članova franjevačke provincije sv. Jeronima potječe s Krka. Uz njih ima i više otaca franjevaca konventualaca i trećoredaca koji jednako pripadaju velikom Redu sv. Franje.

PISANI IZVORI O KOŠLJUNU

Košljun nije mjesto koje bi igralo neku veću i važniju ulogu u općenarodnoj prošlosti. Ima doduše svoju veoma zanimljivu prošlost, ali se ona odigrala na njemu samom. Košljun ne zadire u povijesni krug pa se o njemu u prošlosti nije pisalo. Spominju ga oni koji pišu o otoku Krku; spominju ga i neki stariji pisci: Gonzaga (1590), Wadding (1650), Farlatti (1775), ali sve je to bilo u nekoliko riječi, prigodno i uzgredice. U novije vrijeme ima pisaca koji su se Košljuna dotakli opširnije pa ih ovdje kao izvore i navodimo, iako oni to nisu u strogom smislu te riječi.

Prvi, najstariji i najpouzdaniji izvor za pisanje povijesti Košljuna jest zapravo košljunski samostanski arhiv. No, jer smo o arhivu napose pisali, ne ćemo o njemu ovdje ponovo govoriti. Spomenut ćemo pisce koji posvećuju veću pažnju Košljunu u svojim djelima. Ti su:

1. Dott. Giambatista Cubich: Notizie naturali e storiche sull' isola di Veglia, Trieste 1874. (Prirodna i povijesna opažanja o otoku Krku). U ovom svom djelu iznosi krčki liječnik Kubić u prvom svesku svoja opažanja o otoku i pojedinim njegovim mjestima . U drugom dijelu iznosi kratku povijest otoka i pojedinih važnijih mjesta. O Košljunu govori u prvom svesku od str. 69 — 73. U drugom svesku (str. 9 — 13) govori o Frankopanima, osobito o zadnjem knezu Ivanu VII. S njim u vezi spominje i Košljun. Pisac je inače prilično površan. Frankopane prikazuje u ne baš lijepim bojama prema pisanju prvog mletačkog upravitelja u Krku Vinciguerre.

2. O. Donat Fabijanić († 1890), franjevac iz Paga, napisao je opširnije djelo u dva sveska o

franjevcima u Dalmaciji i Bosni (Storija dei frati minori in Dalmazia e Bosnia, Zara 1864). U drugom svesku (str. 138 — 148) o. Donat piše isključivo o košljunskom samostanu, ali i dosta oskudno. Na 4 stranice nabraja neke stare knjige u biblioteci i donosi bulu pape Nikole V kojom se utrnjuje benediktinska košljunska opatija i kamo će onda doći franjevci. Na samih šest stranica spominje neke stvari i događaje povezane s Košljunom.

3. M. Ant. Impastari: L' isoletta di Casione (Descrizione illustrata, Trieste 1890. - Otočić Košljun). Knjižica u veličini malog oktava ima 29 stranica. Ilustrirana je jednom fotografijom otočića i jednim crtežom Košljunske drage. Poslije dugog uvoda od 11 stranica pisac govori o Košljunu do 26. stranice, a onda do svršetka navodi imena biljaka koje rastu na Košljunu i okolici. Knjižica je pisana bujnim talijanskim stilom u obliku novinskog podlistka. Navodi površna zapažanja koja je na prolazu otočićem i samostanom zapazio. Ima neku povijesnu refleksiju, ali neke se temelje samo na mašti. Tako piše na pr. da su benediktinci nestali s Košljuna jer su napadnuti od neretvanskih gusara; neki su bili mučeni i pogubljeni, a drugi se razbježali pa je tako opatija ostala kroz stoljeća prazna. Onda se knezovi Frankopani pobrinuše da dođu franjevci. Sve je to bez povijesnog temelja. Ipak je zasluga krčkog učitelja Impastaria da je svojom knjižicom upozorio na Košljun koji je doonda bio poznat više-manje samo užoj okolini.

4. O. Vladislav Brusić najviše se bavio i prošlošću i sadašnjošću Košljuna. Rodio se 20. travnja 1881. u Vrbniku. Kao dijete je došao na Košljun gdje je poslije 4. razreda franjevačke gimnazije stupio u Red. Nauke je kasnije nastavio u kopar-

skom, zadarskom i dubrovačkom samostanu. God. 1906. zaređen je za svećenika. U mladim je godinama bio nastavnik u samostanskim školama: na Badiji i u Zadru. Kasnije je bio u dušobrižničkoj službi u Kamporu na Rabu i u Krapnju kod Šibenika. U slobodno je vrijeme proučavao povijest naših samostana i pregledavao njihove arhive. Umro je u Crikvenici 23. siječnja 1955.

O. Vladislav bio je više godina član košljunskog samostana pa je pomnjivo pregledao njegov arhiv, a važnije je stvari zapisivao. Na temelju tih zapisaka dosta je pisao o Košljunu. Tako u zagrebačkoj »Bogoslovskoj smotri« 1932. i 1934, pa u reviji »Croatia sacra«, Zagreb 1938. g. i u sušačkom dnevniku »Naša sloga« u brojevima 614 — 632 god. 1930. U rukopisu je ostavio dosta povijesnog materijala o Košljunu. Čini se da je namjeravao napisati posebnu monografiju o Košljunu: nešto je već bio spremio, ali nije dospio to urediti za štampu. Inače je sakupljene podatke više manje iscrpio u spomenutim publikacijama. Kod o. Vladislava ima mnogo iznesenog arhivskog materijala. Uvjeren sam da je o. Vladislav savjesno iznosio taj arhivski materijal pa sam se i ja dosta poslužio njegovim ekscerptima kako sam tokom radnje više puta spomenuo. Neke sam stvari doslovno i preuzeo kao na pr. one u vezi s oporukom Katarine Frankopan.

Sa svim tvrdnjama o. Vladislava nisam se mogao složiti. On u koječem zastupa različito mišljenje na pr. o gradnji kule i zvonika. Donosi malo podataka iz novijeg vremena. Ne spominje najnovije preinake na Košljunu. A ako negdje i spominje nešto novo, žali za starim poretkom. Njegovi će spisi i bilješke inače zauvijek ostati od velike vrijednosti za svakoga koji se bude bavio prošlošću Košljuna.

ZAKLJUČNA RIJEČ

Kod pisanja ovih crtica o Košljunu poslužio sam se malobrojnim piscima kako sam to iznio u pređašnjem poglavlju. Za novije vrijeme pomoglo mi je najviše vlastito poznavanje stvari.

Slike potječu od: Seminara za povijest umjetnosti u Zagrebu, od Foto »Wilhelm« u Krku i Turističkog društva u Puntu, a naslovna slika od Foto M. Pavić u Zagrebu.

Dok sam sređivao sam tekst radnje, u koječem su mi pomogli upozorenjem i savjetom O. Benedikt Celegin, benediktinac sa Čokovca (na Pašmanu), O. Mavro Velnić, višegodišnji starješina na Košljunu, O. Nikola dr Španjol, dugogodišnji čuvar košljunskog muzeja, i prof. Vlado Sironić iz Pazina.

Neka je svima priznanje i hvala!

Na osobiti način zahvaljujem plemenitoj gospođi ANTOINETTI PLEŠE-SNAVELY koja je

omogućila objelodanjenje ove knjižice da počasti uspomenu svoga dobroga oca Mihovila dra Pleše koji je, rođen u Delnicama g. 1888., živio u Ameci kao liječnik-zubar. Posljednjih je godina svake godine dolazio na Košljun. Pomagao je samostan i posebno se zauzeo i doprinio za dovod električne struje na Košljun. Umro je u Atlanti (Georgija, SAD) kad svoje kćerke 20. III. 1966., a sahranjen je u New-Yorku uz svoju suprugu.

Pisac

ZAHVALA
UPRAVE SAMOSTANA SVIMA KOJI SU OMOGUĆILI ELEKTRIFIKACIJU KOŠLJUNA

Kako je u ovoj knjižici spomenuto, najvažnija je radnja u posljednje vrijeme na Košljunu dovod električne struje podmorskim kabelom iz Punta (800 m).

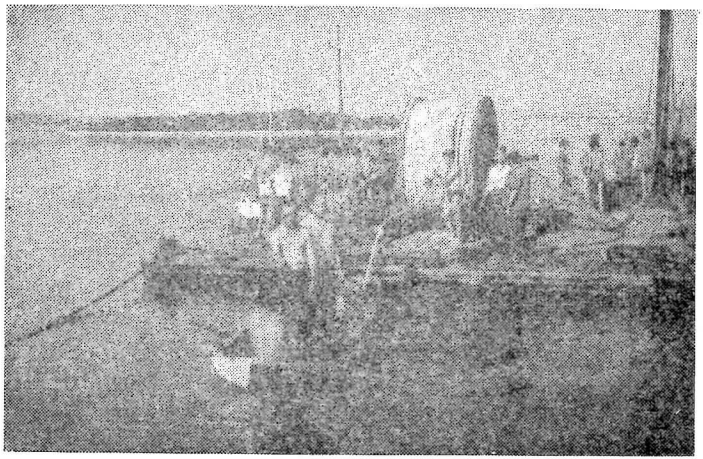

Početak polaganja kabela

Iako smo već zahvalili svima koji su to omogućili, želimo i na ovom mjestu ponoviti našu zahvalu i tako je ostaviti na spomen budućim pokoljenjima.

Samostansko osoblje pod vodstvom i osobnim radom starješine samostana o. Mavra Velnića izvelo je sve predradnje na kopnu i u moru prema projektu ing. Branka Mrakovčića i ing. Iva Krstulje. Već je prije Fra Venancije Varga proveo električnu mrežu po većem dijelu samostana. Kad je kabel prispio iz Svetozareva, svu je brigu oko polaganja vodio ing. Ivo Krstulja uz pripomoć tehničara Kreše Erjavac i Anta Šamanić. Polaganju kabela prisustvovao je i ing. Branko Mrakovčić. Splav za kabel dalo je na raspolaganje Brodogradilište Punat koje je također omogućilo montiranje kabela na splav i njegovo polaganje te pružilo sav potreban materijal kao i stručnu spremu svojih ljudi.

Kod samog polaganja kabela u more dne 11. srpnja 1966. bila je pri ruci skupina električara iz Krka i Crikvenice uz prisustvo gosp. Đorđevića. Našim požrtvovnim klericima pridružili su se kod rada na vlastiti poticaj ferijalci iz Karlovca i Zagreba koji su ljetovali u Puntu. Mate Mrakovčić i Vicenco Karabaić bili su nam u pomoći i svojim motorima i svojom stručnošću. Radilo se iz ljubavi pa je sve teklo u najboljem redu. Počelo se ujutro i u 11 sati zasvijetlila je prva žarulja na otočiću. Neka je svima naša topla i iskrena hvala!

Da se sve to izvrši, bila su potrebna znatna novčana sredstva. Trebalo je nabaviti kabel, podignuti trafo-stanicu na otočiću i izvesti druge radnje povezane s provođenjem struje po samostanu. U tom vidu na prvom mjestu spominjemo Dra Mihovila Pleše koji je pred tri godine potaknuo cijelu stvar na nagovor pisca ove knjižice. On se zauzeo kod naših otočana u Sjevernoj Americi i velikim je svojim osobnim doprinosom najviše učinio da su se sakupila dovoljna sredstva. Ovog je ljeta (1966) namjeravao doći iz Amerike i vidjeti sve izvedeno. Već je bio najavio i svoj dolazak u travniu, ali su ga u tom spriječile bolest i smrt (20. III). Neka mu je naša trajna uspomena i harnost sa željom da mu Svemogući sve obilno naplati u vječnosti!

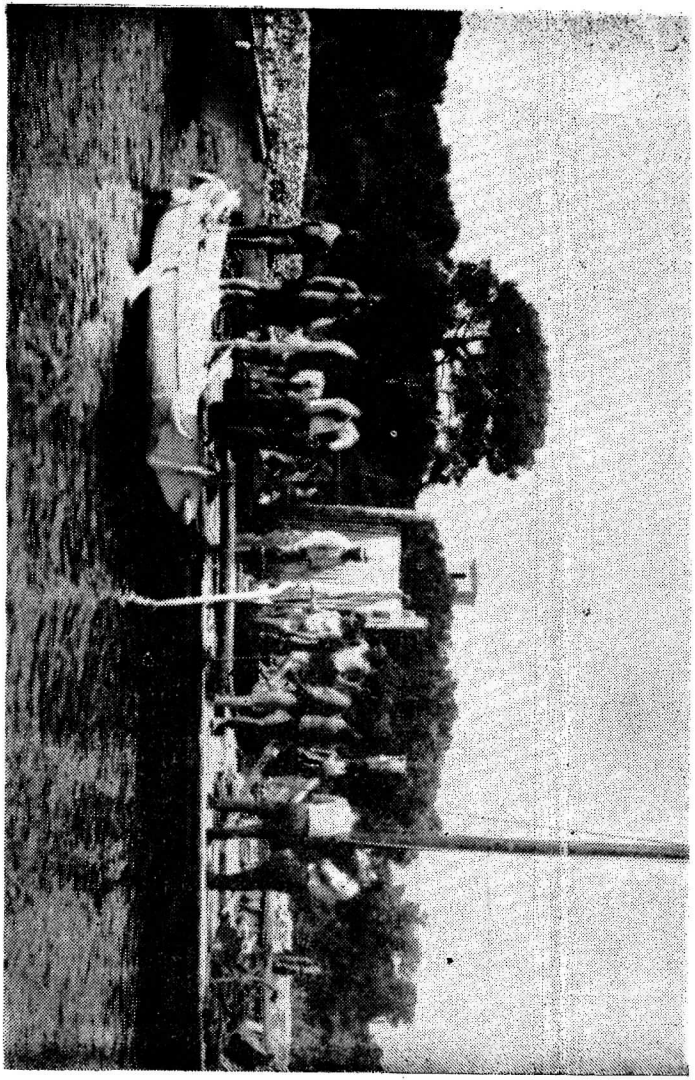

Završetak polaganja kabela

Nabavku i montažu posebne trafo-stanice omogućila nam je »Caritas Internationalis« posredstvom svog generalnog tajnika prelata Karla dr Bayera u Rimu. I na ovom mu mjestu izrazujemo naše priznanje i hvalu.

Na posljednjem ali ne manje važnom mjestu spominjemo naše dične otočane rasijane po Sjevernoj Americi. Oni su svojim doprinosima omogućili da se je mogla provesti elektrifikacija Košljuna. Na prvom mjestu spominjemo odbor sastavljen u tu svrhu:

Josip Plišić, predsjednik
Ivan Mrakovčić, tajnik
Josip Martinčić, računovođa
Pavao Hržić, blagajnik

Uz odbor prijavili su se odbornici koji su dragovoljno prikupljali doprinose kod naših ljudi u svojoj okolini. Ti su odbornici ovi:

Mary Marulić	Ivan Dezvane
Mary Derenčinović	Ivan Mraković
Marion Lovrić	Paul Hržić
Ivan Hrabrić	Andre Dujmović
Amelija Malatestinić	Ivan Brnabić
Frank Orlić	Anton Turčić
Josip Justić	Andre Mrakovčić
Josip Plišić	Nikola Mrakovčić
Ivan Kirinčić	Ivan Mrakovčić
Josip Martinčić	Vinko Andričić
Nikola Pindulić	Josip Milohnić
Franjo Žuvić	Anton Kraljić
Ana Veljačić	Anton Dujmović

Iznijeli smo samo imena odbornika sakupljača, dok ćemo imena svih darovatelja što nam ih je poslao odbor spremiti i čuvati u samostanskom arhivu.

Svima: upravi, odbornicima i darovateljima želimo i ovim putem izraziti od srca našu zahvalnost.

Božja svemoćna ruka neka svima obilno naplati i vremenitim i vječnim dobrima!

Uprava
košljunskog samostana

Na Košljunu, 15. listopada 1966.

SADRŽAJ

Mjesto predgovora 5

I. OTOČIĆ KOŠLJUN 7

1. Naziv Košljuna 9
2. Postanak Košljuna 11
3. Pučka legenda o postanku Košljuna . . 13
4. Postanak Košljuna u pjesmi 14
5. Košljunska draga 17
   a. Fauna košljunske drage 21
   b. Ribanje u košljunskoj dragi . . . 22
6. Geografski položaj, veličina i klima Košljuna 24
7. Zelen otočić 26
8. Ptičji svijet 28

II. PRVI STANOVNICI KOŠLJUNA . . 31

1. Istočni monasi 33
2. Benediktinci na Košljunu 35
3. Rad benediktinaca 40
4. Ostaci benediktinske opatije 43
5. Kula 46

III. FRANJEVCI NA KOŠLJUNU . . 49

1. Bula pape Nikole V 51
2. Dolazak franjevaca na Krk i Košljun . . 53
3. Prvi boravak i rad franjevaca na Košljunu 55

4. Socijalno značenje košljunskog samostana 59
5. Veze Frankopana sa Košljunom . . . 62
a. Knez Ivan VII Frankopan . . . 63
b. Katarina Frankopan 69
c. Frankopanski grbovi na Košljunu . 74
6. Odnos mletačkih vlasti prema Košljunu . 76
7. Teške kušnje za redovnički život na Košljunu 78

IV. CRKVA I KAPELICE 81

1. Gradnja nove crkve 83
2. Velike rpegradnje u crkvi g. 1718-20. . 86
3. Unutrašnjost sadašnje crkve 90
a. Veliki oltar 92
b. Velika slika na zidu 95
4. Pobočni oltari 97
a. Oltar Majke Božje 97
b. Oltar sv. Didaka ili Dijega . . . 98
c. Oltar sv. Antuna Padovanskoga . . 99
d. Oltar sv. Karla 101
e. Oltar sv. Franje 101
f. Oltar sv. Petra Alkantarskoga . . 102
g. Slike Križnog puta 103
5. Sakristija 104
6. Zvonik 106
7. Klaustar 108
8. Cisterna — zdenac 109
9. Kapela sv. Bernardina 111
10. Kapelice u šumi 113
a. Kapelica sv. Poroenja ili Betlehem . 114
Božić u Grečiju 114
Božić na Košljunu 115
b. Kapelica sv. Križa ili »sveti Jerusolim« 116
Čudo sv. Križa 117
Procesija sa sv. Jerusolimom . . 119
c. Kapelica sv. Franje 121
Smrt sv. Franje 125
d. Lurdska spilja 126

V. SADAŠNJI SAMOSTAN 129

1. Gradnja franjevačkog samostana . . 131
2. Povećanje samostana 132
3. Košljunski hospiciji po otoku Krku . . 136
4. Groblje 136
Grob biskupa Feretića 138
5. Serafski zavod 139
6. Novije radnje 142
7. Najnovije radnje 143
8. Biblioteka 146
Ptolomejev atlas 149
9. Samostanski arhiv 151
10. Slike 153
11. Sv. Franjo s gubijskim vukom . . . 157

VI. MUZEJ 161

a. Etnografska zbirka 164
b. Lapidarij 165
c. Prirodoslovna zbirka 167
Značenje Košljuna za otok Krk 170
Pisani izvori o Košljunu 172
Zaključna riječ 175
Zahvala za elektrifikaciju Košljuna . . . 176
Sadržaj 181

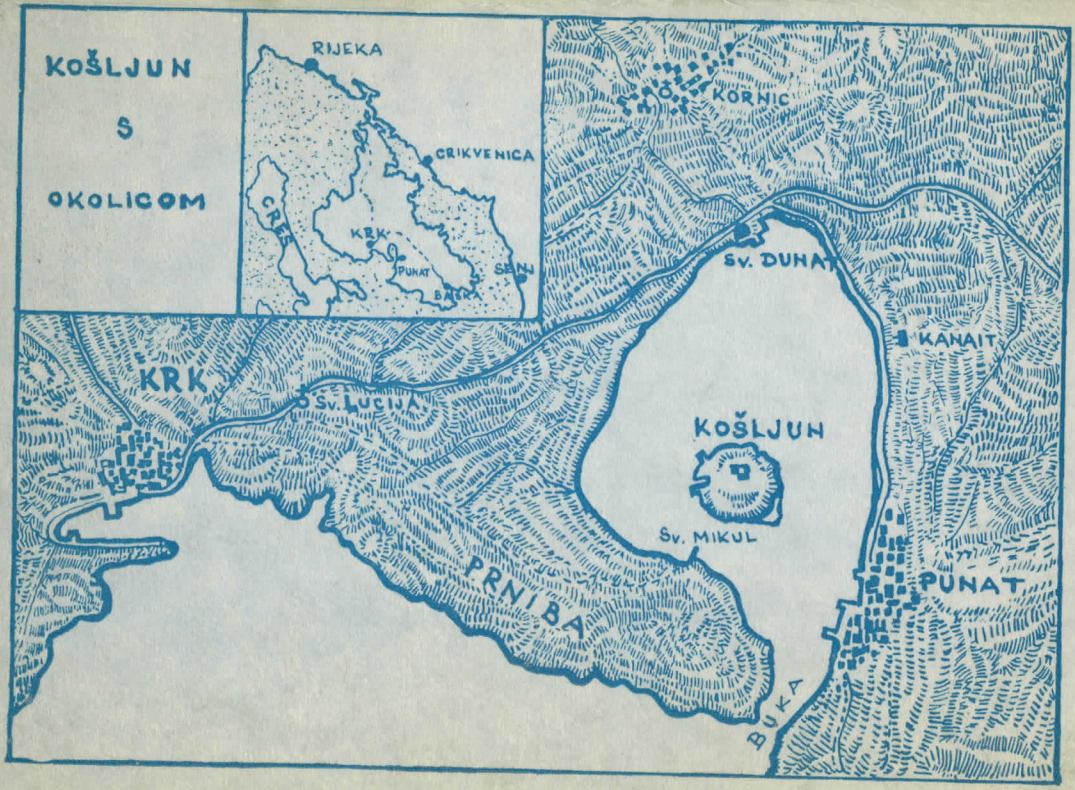
KOŠLJUN
S
OKOLICOM
RIJEKA
CRIKVENICA
CRES
KRK
PUNAT
SENJ
BAŠKA
KORNIC
Sv. DUHAT
KANAIT
KRK
Sv. LUCIJA
KOŠLJUN
Sv. MIKUL
PRNIBA
PUNAT
BUKA